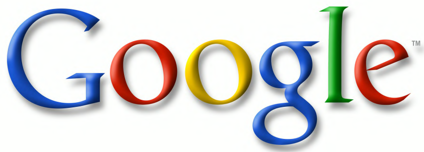

TEVYNES MYLĖTOJŲ DRAUGIJOS
LEIDINYS No. 11

Kitas Karas

Atsišaukimas į Žmonių Protą

Parašė WILL. IRWIN,
Autorius knygų: „Man, Women and War",
„A Reporter in Armageddon" etc.

LIETUVIŲ KALBON VERTĖ
V. K. RAČKAUSKAS

NEW YORK, N. Y.
1921 m.

TĒVYNĒS MYLĒTOJŲ DRAUGIJOS
LEIDINYS No. 31

Kitas Karas

Atsišaukimas į Žmonių Protą

Parašē WILL IRWIN,
Autorius knygų: „Man, Women and War",
A Reporter in Armageddon" etc.

LIETUVIŲ KALBON VERTĒ
V. K. RAČKAUSKAS

NEW YORK, N. Y.
1921 m.

„TĒVYNĒS" SPAUDA,
307 West 30-th Street,
New York, N. Y.

„TRUPUTIS ŽVĒRIES".

Mokinimos vartoti durtuvą buvo dora; tuo budu šiaip kareivio širdyje buvo auklējama karšta ir žiauri neapykanta.

Vertējo Pratartis.

Knygų apie karą ir prieš karą nemaža buvo parašyta. Ypatingai milžiniška yra literatura apie karą, jo taktikas, jo laimējimus. Buvusiojo karo metu daug buvo rašyta ir šiaip karinēs propagandos tikslais. Propagandai už karą buvo naudojama visokių priemonių: raštai, kalbos, paveikslai. Viso to tikslu buvo sukelti upą už karą, sukelti neapykantą prieš priešininką. Jei kur buvo rašoma apie karą, jo žiaurumus, žmonių kentējimus, tai tankiausia vienu ir tuo pat tikslu—uždegti raudonąjį minių kraują, sutraukti milionus jaunimo karo frontams, gauti iš minių reikalingų karo siaubimo darbams pinigų. Literaturos prieš karą kaip ir nebuvo. Jei kur nors vienas-kitas išdrysdavo pasiskelbti priešu karo, priešu žmonių kraujo praliejimo, tai toks budavo skaudžiai pačių žmonių pajuokiamas, arba ir pačios valstybēs persekiojamas, jei pasirodydavo, kad jo nusistatymas arba skelbiamasai žodis gali turēti įtakos į minias. Šito veikalo vertējas pačioje buvusiojo karo pradžioje buvo išvertęs Kirkpatricko knygą „Karas — Ko Del". Nors Amerika tuokart dar nebuvo įžengusi Europos audros sukuryn, vienok gi vertējas turējo labai daug nesmagumų: jo redaguojamas tuokart laikraštis „Tēvynē" buvo labai dabojamas; iš Washingtono buvo pareikšta to laikraščio leidējams, Susivienijimui Lietuvių Amerikoje, kad vertēją prašalintų iš redaktoriaus vietos; reikalaujant pasporto kelionei į Europą, buvo daroma kliučių, kurių viena, veikiausia, br-

vo vertėjo nusikaltimas, — vertimas knygos, drąsiai skelbiančios karą esant didžiausia žmonijos nelaime.

Dabar mes matome karo pasekmes. Musų jaunimas ėjo karan, vedamas augštai iškeltų humanitarinių obalsių: už laisvę, už pavergtųjų tautų liuosybę, už pačių gerovę. Karo pasekmes matome Europoje ir Amerikoje. Visas žmonių draugijinis gyvenimas pairo; pasaulį ėda didžiausis skurdas ir vargas; epidemijos naikina milionus gyvybių; bedarbė ir badas priveda ištisas valstybes prie desperacijos; patys buvusieji kariškiai, sekę augštuosius obalsius, dabar tukstančiais miršta iš bado, nebepajėgdami patys sugryžti į vėžes, iš kurių juos karas išstumė, nei atstatyti pairusio socialio gyvenimo.

Ar ir kada bus kitas karas—ne mums ir ne šiandien įspėti. Žmonija—jos masės—karo nenori. Jei prieš buvusįjį karą plačioms masėms butų buvę sąžiningai išaiškinta karo priežastys, jo metodai, jo tikslai ir jo pasekmės, ir jei butų buvę pavesta masėms balsuoti karo reikalu,—jos, greičiausia, butų sprendusios **prieš** karą. Ir jei tokiame viso pasaulio referendume dalyvautų moters—motinos, kurių vaikai panaudojama kanuolių maistui, tai nėra abejonės, kad karo nebutų buvę. Gal ir ateityje moters—motinos balsas bus tuo galinguoju veiksniu, kurs sulaikys žmoniją nuo kito karo baisumų.

Versdamas šią p. Will Irwin'o knygą, noriu, kad ji butų domingai kiekvieno lietuvio perskaityta, kad musų širdyse susidarytų milžiniškas pasiryžimas prieš karą. Šitos knygos autorius, kaip apie jį rašo žinomas Amerikoje publicininkas Dr. Frank Crane, yra ne oratorius, ne poeta, ne propagandininkas, nei pusgalvis, bet karo korespondentas, skersai ir išilgai išvaikščiojęs karo laukus, matęs kareivius vargstant iki kelių purve ir apkasuose, matęs išgriautus miestus ir kaimus, pilnas sužeistųjų ligonines ir beprotna-

mius, savo akimis matęs ir savo ausimis girdėjęs žmonių kentėjimus ir vaitojimą. Dr. Crane šią knygą prilygina kitai knygai, kuri galingai pastumėjo žmoniją prie panaikinimo vergijos, t. y. **„Dėdės Tamo Grįtelė"**; ir jis p. Irwin'o knygą, kurią čia paduodame musų visuomenei, pavadino „geriausia pasaulio knyga, kurią privalo perskaityti kiekvienas šiaip Amerikietis, visi Senatoriai ir Prezidentas..."

Patiekdamas šią knygą musų visuomenei, tikiuosi, kad ji bus sutikta tinkamu jos tikslui sentimentu. Tikrai, gal ji, anot Dr. Crane, bus pirmutinis varpas, šaukiąs žmoniją civilizacijos ir skaisčios ateities gyveniman, o ne žudymui ir naikinimui.

Baigdamas šią pratartį, panaudosiu musų poeto tinkantį sonetą*),—kad „pranyktų karas... paskutinis":

„Sudiev visiems! Kasžin ar begalėsiu
sugryžt pas tėvą ir matušę seną,
pas vaikelius, pas mylimą Aleną,—
kas-žin, ar juos visus beparegėsiu?...

Į karą vežš! Ten gyvastį padėsiu
baisioj kovoj, kurion vargdienius gena,
kuriai tiek turtų ir aukų gabena,—
ten tarp draugų auka ir aš gulėsiu...

Tik vieno daigto, Dieve, aš prašyčia,
o išklausyk mane! Juk Tu galingas,
juk Tu palaimintas darbų šaltinis:

Nors niekad jau savųjų nebmatyčia,
bet lai ateina laikas stebuklingas,—
tegul pranyksta karas... paskutinis!"

Ir aš, visa siela suprasdamas širdies sopulio išdainuotąjį sonetą, pakartoju: **„Tegul pranyksta karas... paskutinis!"**

V. K. Račkauskas.

---

*) J. Biliuno **„Kareivio Atsisveikinimas"**.

Kitas Karas

I.

KARAS IR PRANAŠAI.

Sakoma, kad žmonija gyvena laiminga žodžių kombinuote ir mąsto frazēmis. Su frazēmis, nemažiau kaip ir su mašinomis, pasaulis atliko Didįjį Karą 1914—1918 m.,—„**Karą už Demokratybę**" santarvininkų pusēje, „**Už vietą Pasaulyje**" ir „**Už Musų Kulturą**"—Vokiečių pusēje. Tomai politinių paskaitų, kruvos redakcijinių straipsnių į amerikiečius turi mažiau įtakos dabar, negu populiaris lozungas, skelbtas karo metu: „**Šimts nuošimčių Amerikietis**".

Į du metu po paliaubų, netik Amerikos, bet ir visų Europos šalių militarių klausimų diskusijose atsirado nauja frazē, butent—„kitas, arba ateities karas". Kasdien tą frazę matai reakcijinēje Berlino, Vienos, Budapešto, Pariso spaudoje. Matai tą frazę Kontinento, Anglijos ir Jungtinių Valstybių štabų kolegijų raportuose. Ji jau davē naujas temas knygoms visose kalbose. „Pirmasai Pasaulio Karas", nesenai išleista tuo antgalviu Pulkininko Repingtono knyga, yra tiktai tos frazēs variantas.

Pranašybē kaslink politinių reikalų yra netik pavojinga, bet kartais ir negalima. Iš visų pranašybių apie paskutinįjį karą kas galējo įspēti busimąją Rusijos padētį? Teisybē, tarpe santarvininkų buvo kalbų-pašnabždų, Rusiją galint pasitraukti iš Santarvēs,

—apie tai Vokietijoje garsiai kalbēta; bet kas galējo išpranašauti stebētinas aplinkybes, prie kurių ji pasitraukē ir dar labiau stebētinas pasekmes, prie kurių ji priējo? Iš dešimties Europos valstybininkų, tikējusių, kad Olandija, Šveicarija ir net Spanija įsikiš į Didįjį karą, vargiai buvo vienas, tikējęs, kad Jungtinēs Valstybēs ineis karan. Ir kas, pirm 1917 m., galējo išpranašauti, kokiu budu Amerika bus nusverianĉiu faktorium, arba kas galējo užsiminti apie Amerikos pastebētiną įtaką taikos sudarymo metu? Kas, žiurēdamas pirmyn, galējo matyti Amerikos vēliavą, plēvesuojanĉią ant galingųjų Ehrenbreitsteino tvirtovių Koblence?

Tokie, kaip tas, atsitikimai, priklauso politiniai karo pusei, netikētoms jo pasekmēms. Taĉiau net išmingiausis ir labiausiai prityręs valstybēs vyras, tuo labiau laikraštininkas, kvailai butų daręs, jei butų pranašavęs, kurios tautos ir prieš kurias stos tame „busimajame kare". Tasai klausimas tiek yra painus, tiek jis priklauso nuo ekonomikos, nuo vidujinēs politikos, religijos, netikētų minios minties išsiveržimų, nuo gyventojų migracijos (kraustymos), nuo naujai iškylanĉių ir dabar dar nežinomų vadovų-lyderių, kad negalima jo nuspēti. Šale tokio lošimo, šachmatai atrodo kai šiaudukai.

Bet ateities karo metodų, strategijos ir pasekmių išpranašavimas yra nesulyginamai lengvesnis dalykas, lig koks šiaip matematikos uždavinys. Tokių pranašybių yra buvę praeityje; geriausias ir nuosekliausias jų vēliau patvirtino atsitikimų eisena. Pirm Rusų-Japonų karo militariai kritikai, pasižymēję geru prityrimu ir sveika vaidentuve, sakē, jog ateities kare tarp dviejų gerai priruoštų armijų fronto linijos bus surakintos apkasais, ir jog mušiai tebus laimēti netikētu ir gerai sutvarkytu užpuolimu ant šonų. Toki ir buvo Rusų-Japonų karo istorija; Nogi'o didelis

traukimas iš šono išlaimējo mušį ties Mukdenu po to, kaip vyriausios jo armijos jēgos per keletą savaičių negalējo veikti fronto apkasuose. Jei Rusai butų turēję tuokart kadir vieną aeroplaną žvalgybos reikalams, Nogi nebutų galējęs nieko panašaus nuveikti. Aeroplanas pasirodē tiktai už kelių metų po tam ir pasirodē esąs ne žaislas, bet svarbi praktinē mašina. Po to militariai kritikai, augščiau pasakytosios klasēs, darē naujus spēliojimus. Jie sakē, kad karas tarpe skaitlingai apgyventų šalių, su gerai apginkluotais žmonēmis, gali buti laimētas tiktai smarkiu, slopinančiu priešą puolimu. Nepasisekus tam, karas turi sustoti ilgam laikui apkasuose; toks karas, imdamas neapskaitliuojamas aukas gyvasčių, gali užsibaigti tiktai tuokart, kada viena ar kita pusē suklups, ačiu ištuštējimui ekonominių ir moralių krašto šaltinių. Šitokią nuomonę Jungtinēse Valstybēse išreiškē Frederick Palmer savo apysakoje „**Paskutinis Šovinys**". Ir tos militarių kritikų pranašybēs dabar gali buti, kaipo didžioji karo istorija.

Taigi galima kalbēti autoritetingai apie „kito karo" budą, ypatingai po to, kaip tiek daug gabių Europos žmonių jau užrašē ir suanalizavo prityrimus ir lekcijas, kokias pasaulis gavo iš „pirmojo pasaulinio karo". Nors negalime teisingai įspēti, kas dalyvaus kitame kare, vienok galime įspēti to karo metodus ir jo tiesiogines ir netiesiogines pasekmes ant gyvybēs ir turto, ant sielos ir kuno tų tautų, kurios atsidurs tame kare.

Sunku bet-gi teisingai numatyti ateitį, nepažvelgus kadir kiek praeitin. Tai yra dvigubai sunku šitoje diskusijoje, nesa 1914—1918 m. kare tam tikros jēgos, kurios ikišiol tik smilkē, galingai užsiliepsnojo. Netik persikeitē kariavimo budas, bet persikeitē visas jo atsinešimas į žmones ir į žmogaus gyvastį. Taigi nuo dabar mes turime žiurēti į karą visai naujoje

šviesoje. Reikalinga įgyti supratimas skirtumo tarp senovės karų ir „ateities karo", kad supratus dabartinę kovą tarp militarizmo ir protingo pacifizmo, tarp aristokratinio visuomenės idealo ir demokratinio, tarp tų, kurie tiki į tą ateities karą ir tų, kurie siekia naujosios visuomenės gadynės, panaikinsiančios karą.

II.

AUKLĒJIMAS NELAIMĒS.

Iš visų augštesnēs rųšies gyvunų tiktai žmogus, kaip matoma, karakteringai kovoja su savo artymais iki mirčiai. Be abejonēs pirma, ne kaip atsirado įstatymai arba supratimas moralybēs, primityvis laukinis žmogus gaudavo sau moterį, ar jautį, ar kirvį paprasčiausiu budu,—nužudydamas tų daigtų savininką. Susiorganizavus visuomenei, žmonių grupēs ir tautos darē tą patį kolektyviu budu, norēdamos įsigyti galvijų, ar moterų, ar vergų, ar teritorijos; štai ir turime karą. Primityvēje visuomenēje, jei spręsime iš to, ką patyrēme apie šių laikų laukinius žmones, karas labai tankiai budavo sulyginamai be didelio praliejimo kraujo, nes ginčas budavo užbaigiamas kova tarpe dviejų vadų arba užtekdavo keleto žaizdų. Visos žmonių grupēs galējo gyventi tarpe savęs gana taikiai, kaip šiandien matome kaikurias Afrikos tautas, kurios neaugina galvijų, nes del galvijų buna puolimai ant jų iš kaimynų pusēs; tos tautos geriau mēgsta taiką, ne kaip turtus.

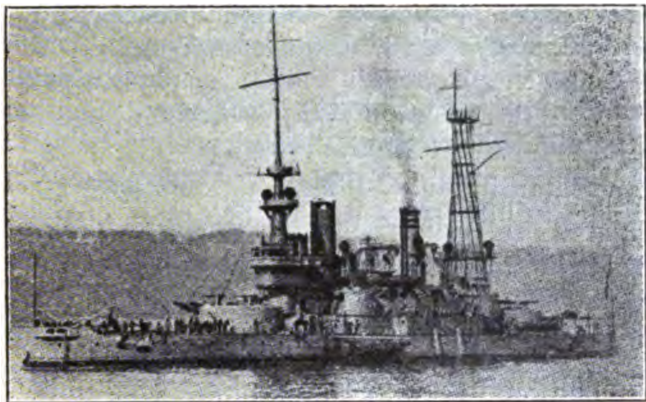
Pakēlę rašytosios istorijos uždangą, matome, kaip atskiros žmonių giminēs grupavosi į tautas, ir karalių jēga tvirtai įsigalējo žmonijoje. Dabar jau karas virto pastovi žmonių įstaiga; kiekvienas sostas buvo paremtas ginklotos armijos jēga. Karo įtaką į šį ankstybąjį žmonių progresą ištyrē H. G. Wells savo veikale **„Istorijos Ruožai”**. Žmonēs apsibuvo ant vietos, išplētojo žemdirbystę, miestų gyvenimą, literaturą, me-

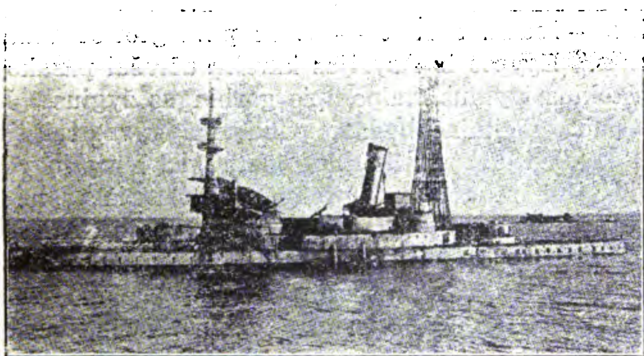
kanikinį meną ir mokslo pažinimo pradžią; suspietė kruvon turtus ir pageidaujamus prabingties dalykus. Šitame procese jie, barbarų žvilgsniu, „sumoterējo" ir liko palankųs užkariavimui.

Tuokart, ir per ilgus šimtmečius po to, karas tankiausiai buvo individualio mušio klausimas. Pergalētoju buvo ta pusē, kurioje buvo daugiau tvirtų vyrų, mokančių mikliai vartoti kardą, ar jēšmą, ar lanką. Ramiai gyvenantie žmonēs, darbuodamies gerovei, neturējo laiko intensyviam atlētų sportui, kurs auklējo gerus karžygius. Taigi barbarai tokius sumušdavo mušiuose, atimdavo jų turtus, apsigyvendavo jų tarpe, išmokdavo pas juos naudingų amatų. Ir jie, savo keliu, nusilpdavo karui, ir antra eilē barbarų juos užklupdavo vēliau. Šitai buvo beveik generalis rytmas karų, nors buvo ir išimtys, kaip pavyzdžiui ilgai išsilaikiusi Romos Imperijos civilizacija; taip buvo ir viduramžiuose.

Žiurēdami šitokioje šviesoje, turime teisę sakyti, kad karas buvo pozityvus, kadir brangus, labas. Pasaulis tuokart neturējo jokių susisiekimo priemonių; raštas, kurs skleidē mokslą, nebuvo prieinamas visiems žmonēms, tiktai kaikuriems ir tai iš laimingesniųjų tautų. Kelionē už savo tautinių rubežių buvo beveik nežinomas dalykas; barbarai, paprastai, nužudydavo svetimtaučius, užsukusius pas juos. Gal buti, tiktai per karą, o nė kokiu kitu budu, civilizacijos atsiekiniai galējo plēstis. Mezopotamijos lygumų gyventojai turējo raštą, suprato primityvius mekanikos dēsnius ir žvaigždžių matavimo systemą, kuomet juos apgalējo laukiniai Persai. Jei jie butų buvę palikti ramybēje, gal jie butų pasiekę augštesniąją mekaniką, kaip pvzd. garinis katilas; gal butų pažinę teisybes apie siderealę erdvę ir apie pasaulį erdvēje. Persai užputē tą daug žadantį civilizacijos žiburēlį; ir jie patys, pirma negu juos kiti užkariavo, išmoko viso to, ką jų

užkariautieji buvo jau patyrę. Taip tai ir ējo per visą pasaulį, išskyrus tuos tris ar keturis nenormalius šimtmečius, laike kurių Roma viešpatavo; ir net Roma nebuvo visiškoji išimtis. Ji užkariavo Graikiją; ir, intelekto žvilgsniu, ją taip pasivergē Ellenai, kad kiekvienas Romos didžiunas turējo dailiai kalbēti

NUSENĘS APSIGINKLAVIMAS.

Jungtinių Valstybių Karo Laivas INDIANA pirm ir po apšaudymo iš superdrednoto OKLAHOMA 14-colių kanuolių.

Laivas INDIANA apsiējo į $5.800.000. Vēliausiai statomieji superdrednotai apsieina po $40.000.000.

Graikų kalba, arba—nebuti didžiunų tarpe. Pietinēn Europon atējo barbarai Gotai; už kelių šimtmečių Ravennoje jie turējo bene pažangiausią tos gadynēs civilizaciją; ir jie viso to išmoko nuo tų, kuriuos patys užkariavo. Normanai (žiemių žmonēs) nuo savo pavergtųjų žmonių išmoko jų rašto, jų matematikos ir jų mekanikos. Vokietijos junkeriai skelbē, kad jie sukēlē pastarąjį karą tam, idant paskleidus—per užkariavimą—savą kulturą; senovēs žmonēs paskleisdavo savo kulturą budami užkariautais. Prietaringas pacifistas butų toks žmogus, kurs nenorētų pripažinti šitos praeities karų ypatybēs, arba kurs nenorētų pripažinti to, kad praeities karai galējo nešti labą.

Toje primityvių tautų gadynēje karui nebuvo malonēs arba padorumo įstatymų, o jei ir buvo, tai labai maža. Užkariautojas karalius ir jo žmonēs, nesulaikomi jokių sąžinēs dēsnių, elgēsi su užkariautaisiais taip, kaip jiems tai patiko. Jei atatiko norui ar tikslams, tai jie skerdē sumuštuosius, žudē moteris ir kudikius, — žodžiu sakant — visus pavergtosios tautos žmones. Egypto ir Asyrijos karalių užrašai pasakoja apie tokius įvykius, kaipo apie garbingus žygius. Jei užkariautoji giminē budavo paliekama gyva, tai tiktai tam, kad dirbtų užkariautojams, kad butų jų vergijoje. Jei ir buvo kam protestuoti, tai niekas neatžymējo tų protestų. Bet jau net ankstyboje Graikijos istorijos gadynēje užeiname mažą ir silpną dar kritiką tarp paties karo, taip ir jo metodų. Kaikurie žmonēs tuokart jau manē karą esant netikusiu dalyku, nelaime. Jo, esą, negalima panaikinti, bet visvien jis blogas dalykas. Čia tad iškilo lig ir kodeksas—pamatinē karui moralybē. Jau nebebuvo etikos leista žudyti moteris ir kudikius, skersti karo nelaisvius. Taip tankiai budavo daroma, bet tokiuose atsitikimuose reikalinga buvo pasiaiškinimų ar atsiprašymo. Kuomet, pusē šimtmečio prieš Kristų, Julius Cezaras lie-

pē užmušti Uzepetą ir Tenekratą, jis buvo Romos Senato kaltinamas, ir Kato net pasiulē, kad pats Cezaras butų Vokiečiams atiduotas.

Krikščionybē, pagaliaus, galingai įsiveržusi į žmonių reikalus, atnešē su savim šį moralį krypsnį. Dievybēs įstaiga, netobulų žmonių laikoma, nepakirto karo šaknų. Tačiaus ji įgyvendino principą, kad neteisingas karas yra nelabas; ji stengēsi sumažinti bereikalingas karo baisybes ir įgyvendinti priešų pagarbos tradicijas karo metu. Dievo Paliaubos, pagal kurias nuodēme buvo kariauti tam tikromis savaitēs dienomis, buvo vienas bandymų toje linkmēje.

Šis bruzdējimas griuvo laike religinių ir pusiau religinių šešioliktojo šimtmečio karų, ir tas atsitiko del gana logingų ir suprantamų priežasčių. Abi pusi kariavo prieš hereziją, nuodēmę ir prasižengimą,—taip jų manyta,—kurie netik pažeidžia žmogų jo gyvenime, kaip kad daro šiaip nusikaltimas, bet dar gi pasmerkia jo sielą vargų amžinatvei. Nebuvo perdaug žiaurios bausmēs už hereziją. Iš to tad ir kilo tokios skerdynēs, kaip 30-ties Metų Karas Vokietijoje ir skerdynēs Antverpe.

Žmonijai išējus iš tos įsiutimo padēties, vēl nukripta prie gerbimo priešų karo metu. Dvidešimtojo šimtmečio sulaukus, kodeksas susidarē aiškiai apčiuopiamas; jis, atskiru skirsniu, pateko į visus bendro militario mokslo rankvedžius; jis buvo dēstomas kiekvienam profesiniam kareiviui; pagaliaus Haagos Taikos Konferencija sankcionavo jį, kaipo beveik tarptautinį įstatymą. Principe, karas turi gulti lengvai, kiek tik galima, ant ne-kariaujančiųjų, ant moterų ir kudikių; net ir apsiginklavęsis priešas neprivalo buti užmuštas be reikalo. Detaliuose,—sutarta buvo, kad negalima apgulti miesto, iki ne-kareiviai gyventojai suspēs pasišalinti nuo grąsančio miestui bombardavimo ir bado; kad pergalētojas, užēmęs užkariautąją

teritoriją, turi nešti atsakomybę už gyventojų gyvybę; kad karo nelaisviai netik turi buti apsaugoti, bet jiems turi buti duota pastogē ir maistas; kad gydytojams, gailestingoms seselēms ir nešikams turi buti duota kiekviena protinga galimybē gelbēti sužeistuosius; pagaliaus, kad draudžiama vartoti kaikurie nežmoniški metodai, kaip tai sprogstančios kulkos ir nuodingieji gazai. Ir visų tautų militarininkų luomas priēmē tą kodeksą, kaipo įstatymą, kaipo evangeliją; jie buvo auklējami su idēja pagerbti priešą ir ištobulino savyje gražų ir aiškų profesinēs etikos pajautimą, kuriuo reikalaujama teisybēs ir garbēs sau ir mielaširdybēs priešininkams. Su tokia pažvalga į karą tautos sustojo dideliausioje pasaulio istorijoje kovoje, 1914—1918 m.

Tuo tarpu kita kriptis apsireiškē tarpe Europos gyventojų; norint suprasti dabartinę padētį, reikia arčiau apsipažinti su ta kriptim. Nuo pat religinių karų ir dar ilgoje pirm to gadynēje, kariavimo reikalas buvo visiškai aristokratijos vedamų profesinių armijų rankose, renkamų iš visuomenēs padugnų, iš žmonių, jēškančių kare laimēs. Šitokios armijos, net karo metu, budavo, sulyginamai kalbant, neskaitlingos.

1704 m. Marlborough laimējo Blenheimo mušį ir uždējo ant Europos savo valią, su pagalba 50,000 kareivių, mišinio iš Britų, Danų ir Austrų. Francija tuo metu buvo skaitoma didele militare jēga. Prieš pat Revoliuciją 1789 m., jos armijos teoretinē jēga buvo 210,000 žmonių, arba arti po vieną kareivį iš 100 gyventojų. Ir ekonominē karo našta nebuvo labai sunki. Ginklų, sulyginamai kalbant, buvo nedaug ir tie patys buvo primityviai—titnaginis muškētas (flintas) infanterijai, kardas ir jēšmas kavalerijai, kanuolē artilerijai. Bendrai sakant, amunicija buvo tik iš keturių daigtų—juodas parakas, apvalos švino kulkos,

titnagas ir kanuolių šoviniai. Visai nedidelē tautos produktyvių jēgų dalis, dirbdama dirbtuvēse, užtektinai prigamindavo tokios amunicijos neskaitlingoms armijoms. Ir, išskyrus tik tas šalis, kur perējo armijos, tautos pramonē ējo savo keliu karo metu taip pat, kaip ir taikos metu. Net ir nenusisekęs karas užkraudavo ant žmonių nedidelę, sulyginamai, mokesnių naštą. Nuostoliai žmonyse nebuvo dideli ir bendras žmonių priaugimas bematant užpildydavo karo padarytą spragą. Augščiau minētame Blenheime Marlborough'as neteko mažiau, ne kaip penkis tukstančius žmonių užmuštais ir sužeistais; pralaimējusieji Francai ir jų talkininkai Bavarai neteko tik vienuolikos tukstančių žmonių.

Po to atējo Francijos Revoliucija. Naują, fanatizmo pilną Francijos Respubliką, visų Europos karalių alianso nekenčiamą, patiko tai, kad priešai ją puolē, jos didžiunija jungēsi su priešu, ir jaunoji Respublika turējo arba kariauti visais savo resursais, arba žuti ir susilaukti budelio kirvio. Didžioji tauta pirmu kartu paskelbē visuotinojo kareiviavimo (konskripcijos) principą. Kiekvienas vyras, galįs nešti ginklą, privalo tarnauti kariuomenēje arba privalo buti prisirengęs tarnauti. Ir tautos pramonē, kadir ne visa, buvo sumobilizuota. Bent teoretiniai, visi Francijos metalo darbininkai turējo eiti dirbti kanuoles, šautuvus, durtuvus ir amuniciją. Kiekvienoje Pariso gatvēje buvo priekalas, ant kurio buvo kalami durtuvai.

Po to sekē dvidešimts metų Napoleono karų; konskripcija jau buvo faktinai pritaikoma, nors ne visados ji tuo vardu buvo vadinama. Nuo to laiko, per penkiasdešimts metų sulyginamos taikos, konskripcija išaugo į valstybinēs svarbos dalyką. Tačiaus ji nebuvo pastovi ir visuotinoji iki po Francijos-Vokietijos karo 1870 m. Prusija, pilna ambicijos Vokiečių valstybių vadovē, pati vedama stambaus genijaus

žmonių, pritaikė konskripcijos principą, planavo ir tyrinėjo modernio kariavimo galimybes taip, kaip jos iki to laiko dar nebuvo planuotos ir tyrinėtos. Vokiečių armija buvo prisirengusi „nuo kulnų iki pakaušiui", kuomet ji puolė Franciją, nušlavė drąsią, bet nevykusiai suorganizuotą Mac Mahono armiją, paėmė Metzą ir Parisą ir į šešis mėnesius priėjo prie taikos, kuria atplėšė nuo Francijos dvi provinciji, beveik visus jos geležies sandėlius, antdėjo jai neteisingą muitų sutartį ir negirdėtą tuo laiku karo kontribuciją sumoje vieno biliono dolarių. Vokietija parodė militarininkams kelią.

Ir vėl turime eiti kiek atgal ir pažvelgti valandėlei į tretį šaltinį, bėgusį į tą upę, kuri užliejo pasaulį 1914 metais.

Karalijų era, kaipo žmonių lojalumo fokusas, perėjo į Valstybių erą. Ir tos Valstybės augo pavojingos, kaip ir senovės Romos Imperija, nors ne tiek gal atvirai, ir atsargiau už ją. Atėjo mašinų ir intensyvės išdirbijos gadynė. Europa gamino tiktai dalį tos žaliosios medžiagos, kurios ji reikalavo savo krosniams, savo kalvėms, savo staklėms. Jaučiama buvo, kad ta valstybė geriausiai tarps, kuri laikys tvirčiausiai apgniaužusi žaliosios medžiagos šaltinius. Kiekviena Europos valstybė gamino daugiau išdirbinių, ne kaip galėjo namie sunaudoti; visoms reikalinga buvo užsienių prekyba; gi „prekyba seka vėliavą". Pagaliaus, kuomet nacionalis turtas didėjo, ačiu našiam procesui, Europa pradėjo krauti kapitalo surplusą, arba perviršį. Kapitalui daug pelningiau buvo įneiti į naujas dar neišnaudotas šalis, ne kaip veikti namie, varžomose sąlygose.

Toli už Europos civilizacijos sienų buvo barbarai, pusiau civilizuoti žmonės, turintie žaliąją medžiagą, pasirengę pirkti Europos išdirbinius, prižadantie dar ir kitokių gerybių tai tautai, kuri valdys juos, ar tai

kaipo užkariautojas, ar kaipo **„globėjas"**. Europos valstybių vyrams, norintiems užvaldyti kur turtingą barbarų kraštą, lengva buvo surasti pretekstas. Leiskime sau, tokio krašto karalius prikalbinama prasiskolinti kuriai Europos valstybei ar bankiniai firmai. Įvyksta **„incidentas"**. Buvo tokios rųšies Europiečių, kurie sudarydavo reikalingų incidentų. Budavo taip, kad tautos garbē įžeidžiama; prie to, čia dar budavo skolos. Ta-gi įsivēlusios Europos valstybēs armija—kartais be kraujo praliejimo, kartais po trumpų mušių—paimdavo ant savęs karaliaus atsakomybes. Skola budavo sumokama laiku; bet Europos valstybēs kontrolē jau pasilikdavo krašte. Čia aš nupiešiau, kaipo pavyzdį, tiktai vieną metodą iš daugybēs kitų.

Valstybē, išplētusi tokiu budu savo „įtaką", bandē palaikyti ją tiktai savo rankose. Ji privalo turēti visą žalią medžiagą ir visas rinkas, kiek jų norēlama. Ji privalo turēti visas teises kapitalui invesdinti. Kada toki Europos valstybē, bijodama savo konkurentų, negalēdavo tiesieg užgrobti by kokią dar neišnaudotą šalį, tad ji bandydavo patraukti ją **„savo įtakos sferon"**—lig ir kontrolēn, vedančion ilgainiui prie visiško užgrobimo. Ir Europos diplomatija, remiama galingų armijų, milžiniškų bankinių firmų ir amunicijos išdirbējų, beveik visiškai virto komercine jēga.

Diplomatai per ilgą laiką buvo taikoje su tokiu nusistatymu, ir visados jį darē pavojingesniu, skolintoju iš 18-tojo šimtmečio systemu, kurs 19-tame šimtmetyje buvo daug pagerintas. Tai buvo vadinama **„Valstybių Balansas"** (The Balance of Powers); dabar tai vadinama **„Valstybių Sutarimas"** (The Concert of Powers). Tautos, didžiųjų valstybių vedamos, taip susiburia, kad opozicijoje esanti dalis palaikoma beveik lygiai tvirta. Jei nori sukelti laimingą užpuolimo karą, tai privalai turēti tvirtesnę jēgą. Dvi beveik

lygi, karinių resursų žvilgsniu, tauti vargiai stos į karą. Per didelis yra nepasisekimo rizikas. Taip pat yra ir su dviem santarvēm, arba aliansais. Bet per visą tą laiką tarp Europos tautų augo kitoks kripsnys. Kiekviena santarvē stengēsi sudaryti didesnę potencialę jēgą už kitą santarvę. Taip vykstant, kas ketveri ar penkeri metai iškįla matomas interesų konfliktas. Juo esi tvirtesnis, juo tvirtesnē bus tavo diplomatų situacija. Kas metai Europos „ginklavimosi lenktynēs" ējo vis didesniu smarkumu.

Ne tiek abstrakčiais terminais išsireiškiant, bendra Europos padētis, per keturiasdešimtis ar penkiasdešimtis metų po Francijos-Prusų karo, buvo sekanti:

Ant kontinento priverstinas kareiviavimas liko bendras visur. Jei Didžioji Britanija nesekē to papročio, tai buvo delto, kad ji, salos karalija, armijos vietoje, turējo begalo didelį laivyną. Ant Kontinento kiekvienas jaunas vyras priverstas yra kareiviauti per du ar tris metus ir mokinties, kad likus naujosios gadynēs kareiviu. Pasitraukęs rezervan, tam tikrais laiko protarpiais turi mesti šalin savo darbą ir eiti vēl kariuomenēn, kad **„nedavus savo kardui užrudyti"**. Finansinē našta kareiviams apginkluoti kas kartas darēsi sunkesnē. Kaip aš tuoj priparodysiu,—kariavimo ginklai niekados pirm šios gadynēs nebuvo tobulinami taip greitai, kaip industrijos įrankiai; bet jie pagerējo beveik pergreitai, imant domēn tautų finansus. Vokiečiai nusprendē, kad kelių šuvių šautuvas gali buti pasekmingai vartojamas infanterijoje; Francai turējo mesti į šalį tarp penkių iki dešimties milionų vienašuvių šautuvų ir į jų vietą pagaminti kelių šuvių šautuvus. Kuomet Anglai priparodē, kad milžiniško didumo laivas, visiškai apšarvuotas didelēmis kanuolēmis, gali sutrinti by kokį nedidelį karinį laivą, turintį įvairaus kalibro kanuoles, tad visi buvę ikišiol kariniai laivai liko nusiųsti į laužus, ir einančios

lenktynių tautos ėmė statyti drednotus. Kuomet Francija ištobulino lauko kanuolę nepaprastu tikrumu ir greitumu šaudyme,—tukstančiai Vokiečių lauko kanuolių turėjo eiti į liejyklas arba į muzejus, ir jų vieton reikėjo gaminti pamėgdžiojamą Francų „soixante-quinze". Ir tų pagerinimų išlaidos didėjo beveik aritmetikinėje proporcijoje. Kelių šuvių šautuvas, su komplikuotu savo mekanizmu, kainuoja daug daugiau už šiaip vienašuvį šautuvą. „Pirmaeilis" laivas moderniam laivynui septyniosdešimtuose metuose kainavo vieną ar du milionu dolarių; milžinas drednotas kainuoja dabar keturiasdešimts iki penkiasdešimts milionų dolarių. Mokesnių našta kaskartas sunkyn ir smarkyn gųla ant Europos vyrų ir moterų pečių. Prieš patį Didįjį Karą buvo numatoma, kad ginklavimosi lenktynės lig buvo beeinančios menkyn. Valstybės lig ir svarstė ar priimti brangius, bet svarbius pagerinimus. Be abejonės, tikroji to priežastis buvo tai, kad mokesniai buvo pakilę iki augščiausio laipsnio,—bent taikos metu. Pasigirdo agitacija prieš priverstinąjį kareiviavimą—nes jis paimdavo du jauno ir sveiko vyro dirbamojo amžiaus metu; ir jo tikrasis tikslas buvo ne gaminti turtą, bet naikinti jį.

Bet Valstybė, bendrai imant, negalėjo kitaip daryti, nors jų diplomatai ir butų geidę atsisakyti nuo **„Finansinio Imperializmo"** ir jo užkraunamos didelių pastoviųjų armijų naštos. Jei ne del kitų kokių priežasčių, tai kad ir del tų, kad Vokietija sėdėjo Europos vidury, neklausanti jokių teorijų, kurios veda prie militario nusiginklavimo; ir kad Anglija sėdi užu savo vandenų sienos, bijodama teorijų, vedančių prie nusiginklavimo jurose. Franko-Prusų karo „lekcija", —**„Valstybė ginkluose"**, armija metodiniai ir moksliniai prirengta, nuo kareivio čebatų iki kampanijos planų, amžinai prisirengusi prie to netikėto smugio, kurs užklumpa neprisirengusį priešininką. Mokslinis

militaris prisirengimas užtiesē pamatus modernēs Vokietijos turtams ir didybei! Tasai Vokietijos organizavimos genijus, vargiai numatytas prieš 1870 m., iškilo su didžiausia pažiba. Ir armija organizavosi kiekvienoje Vokiečių įstaigoje. Valstybēs mokyklos auklējo vaikus netik tam, kad jie butų geri piliečiai ir darbininkai, bet ir tam, kad iš jų išeitų geri kareiviai. Gabiai ir galutinai, iš ko reikējo stebētis, tais laikais, Vokietija inaudē armiją į civilio gyvenimo audeklą. Jos valstybēs gelžkelius tiesiant, atsižiurēta netik prekybos tikslų, bet taip pat ir to, kaip butų galima greičiau ir patogiau perkelti kariuomenę į numatytuosius kritingus sienos punktus. Jos milžiniškąją plieno pramonę, gaminančią ir eksportuojančią civilio gyvenimo įrankius ir mašinas, be mažiausio vargo buvo galima permainyti į dirbtuves, gaminančias karo amuniciją. Ji specializavosi amunicijos gamyboje—ji suteikdavo šautuvus ir kanuoles mažiems tolimųjų kraštų karams.

„**Psikologinis prisirengimas**", vedamas Vokietijos valdytojų, irgi buvo visiškas. Valstybēs kontroliuojamoji sakykla, valstybēs kontroliuojamoji spauda, valstybēs kontroliuojamieji mokytojai ir universitų profesoriai, įkalinējo ir įkalbinējo į Vokietijos žmones egzageruotąjį viliugingąjį patriotizmą ir mintį apie karą, kaipo „Religijinę Narsybę". Su nacionaliu talentu protinēms spekuliacijoms, valdančiosios klasēs Vokiečiai pagamino tam tikro krypsnio filozofiją, kuri keistai skamba praktingam Amerikiečiui, bet pagal tą filozofiją žmonēs gyveno ir mirē. Valstybē buvo dalykas su siela. Pavaldinių pareiga buvo, jų vyriausiuoju tikslu buvo kelti augštyn valstybēs garbę ir interesus, neatsižvelgiant net į tai, jei ta garbē atneštų visiems pavaldiniams daugiau skurdo nekaip laimēs. Mes, žinoma, žiurime į valstybę kaipo į įstaigą, kurioje galima sueiti kruvon ir iškelti augštyn jos-

narių laimę ir gerovę. Jei ji neturi, bendrai imant, tokių pasekmių, tai ji niekas yra. Anot gi anos filozofijos,—visos moralybės taisyklės eina šalin, kada reikia stumti pirmyn valstybės interesai. Tokie nusikaltimai, kaip vagystė, žmogžudybė, lyties nešvarybė, žiaurumas, už ką skaudžiai baudžiama, jei tai padaro šiaip valstybės pilietis,—yra šventa, jei tai atliekama valstybės dėlei.

Karas buvo augščiausi valstybės manifestacija, vyriausis žygis, duodąs pavaldiniams garbės ir progų apreikšti savo pasišventimą. Karas buvo geras savyje. Jis, pirmučiausia, buvo naturalis. Visas biologinis gyvenimas buvo kova. Silpnasis griuvo ir žuvo, tvirtasis išliko; tuo procesu išsivystė gyvybės rųšys ir išsitobulino. Taigi, silpnesnėsės tautos žuvo po kojų tvirtesniųjų tautų, kad žmonių giminė patobulėtų.

Kiek toliau aš plačiau kalbėsiu apie tokią tikybą, bet galima ir dabar jau atkreipti į ją domės. Pripažystant tai, kas yra vadinama Darvininė rųšių atsiradimo teorija, remiamą tuo, kad tvirtesnis išlieka,—evoliucininkai vis dar abejoja, ar žmogus tik nepasiliuosavo nuo tokio evoliucijos įstatymo tame momente, kada jis pasigamino sau pirmutinį įrankį ir sukurė sau pirmą ugnį. Nuo to laiko jis liko nebe savo aplinkybių padarinys, bet jų viešpats. Tačiaus, jei net ir žmonių giminė vis dar gyvena, auga ir tobulinasi evoliucijos įstatymais, tai kova už buvį yra naturalėje, gyvulinėje padėtyje, individuumo su individuumu, o ne giminės su gimine, grupės su grupe. Tai yra militarininkų argumentas, kaip ir daugelis tos rųšies,—jis nėra teisingas nei mokslingas,—tiktai atrodo, buk taip yra. Žinoma, tavo tauta buvo tvirčiausi ir labiausiai verta išlikti. Tautos taikos metu išsilepina, karo metu tvirtėja. Kalbos apie panaikinimą kariavimo buvo „nemoralės, nenaturalės, nupuolimo kalbos".

Tokios tai, trumpai kalbant, buvo idējos, kuriomis Vokietija buvo maitinama. Mes visi tai žinome, man matos. Daugelis turējo girdēti apie Bennhardi ir jo knygą **„Vokietija ir Kitas Karas"**,—kraštutinas jo pažiurų išreiškimas. Mes, gal buti, neįvertiname to, kad tokios nuomonēs nebuvo populiarēs Vokietijoje. Didžiąjame Kare ir sutartyse po Didžiojo Karo Europą perdalino netik horizontalē linija, nutiesta tarp Santarvēs ir Vokietijos Sąjungos, bet ir vertikalē linija, nutiesta tarp aristokratinių ir demokratinių elementų. Tos idējos, kurias aš jau suminējau, buvo aiškiai aristokratinēs savo tikslais ir kilme; aristokratija jas išsklaidē. Bet kitos Europos dalies aristokratija turējo lygiai tokias pat pažiuras—gal ne taip logingai išbaigtas, ne taip aiškiai išreikštas, bet tokias pat savo pamate. Lordas Roberts'as, giliai gerbiamas Anglų generolas, pradžioje karo paskelbē lig ir manifestą. Jis ne tiek brutalis, ne tiek karštas išsireiškime, bet sulig dvasios yra toks pat, kaip ir Vokietijos Junkeriai. **„Karas yra butinas žmonių sieloms"**, jis sako: **„tai yra tautų kraujo stiprintojas"**. Tokį pat sentimentą girdējau ir iš Francų Generalio Štabo. Skirtumas buvo tiktai tame: Entantēs Valstybēse demokratinēs idējos buvo balanse su aristokratinēmis, kaip pvzd. Didžiojoj Britanijoj ir Valijoj, arba palaikē viršenybę, kaip Francijoje,—gi Vokietijoje aristokratinis elementas kontroliavo valdžią, didžiumą svarbiausio veikimo, didžiumą viešosios opinijos šaltinių. Vokietija, sakē neitralių Europos valstybių aristokratai, aristokratiją padarē moksline, ištobulino ją, parodē, kaip ją galima pririšti prie modernēs valstybēs. Štai delko toji neitralē aristokratija buvo visiškai pro-Vokiška.

Buvo, žinoma, Vokietijoje ir priešininkų tokiam nusistatymui. Faktinai, jų buvo daug, kaip tai parodē Social-Demokratų balsavimai 1913 metuose ir 1918

metų Revolliucija. Bet tasai pasipriešinimas dar buvo be pasekmių. Gal buti, kad dauguma Vokiečių tikėjo į tą Narsybės Religiją, kurios jie išmoko kartu su Krikščionybės maldomis. Žinoma, diduomenė tikėjo, kad be intensyvio ir nuolatinio rengimosi netikėtam karui, tauta, **„apsupta priešų"**, negali gyventi. Prisirengimas ėjo pirmyn, vis labiau ir labiau pinklus ir sunkus. Taip pat ėjo pirmyn ir propaganda, arba **„protinis prisirengimas"**. 1914 metų sulaukus, Vokiečiai išleido ir perskaitė daugiau knygų apie karą, negu visos kitos tautos, kruvon sudėjus. **„Žmogus, statąs laivą, norės juo ir plaukti"**, sakoma jurininkų ekspertų. Ir žmogus, galandąs kardą, norės jį ir iškelti. Sulaukus 1914 m., mina buvo padėta ir prirengta. Su savo **„finansiniu imperializmu"**, su savo jėgų suderinimu, su savo lenktynėmis juodidžiausiam apsiginklavimui,—visos Europos valstybės buvo kaltos už tai. Nužudymas Austrijos kunigaikščio, mažiukas policijos teismui deręs atsitikimas, padegė fuzą. Vien tik atsitikimas buvo tam kaltas. Fuzą galima buvo dar užgesinti, užtrypti; bet Kaizeris su savo patarėjais spyrėsi to nedarysiąs ir kitiems neleido to daryti. Vokietija buvo atsakoma už tai,—Vokietija ir jos aristokratinis militaristinis systemas, **„prisirengęs iki paskutinių sagučių."** Mobilizacijos dieną, Francai ėjo į paskirtas konskripcijos vietas blaivųs, ar išblyškę, su ašaromis,—žiurint jų individualio pobudžio. Pirmieji Anglų liuosnoriai ėjo į rekrutų centrus su iškilminga šventumo išraiška veiduose, tarsi eidami sakramento priimtų. Vokiečiai-gi bėgo prie ginklų rėkaudami ir dainuodami. Pirmomis dienomis. Vokietijai įsiveržus Belgijon, vienas Vokietis Junkeris karininkas, matoma gerai apsipažinęs su atsitikimais priešininkų pusėje, kalbėjo į mane apie tą kontrastą su puikybės ašaromis akyse:

„Ak, Vokietija buvo graži—graži!" jis sakė.

III.

ANTRASIS YPRES.

Taigi tautos išējo karan, apsiginklavusios iki pat dantų, taip prisirengusios, kaip niekados dar jokios tautos nebuvo prisirengusios. Tai turējo buti didžiausia kova; visa inteligentinē Europa tai žinojo. Kiekvienas lašas nacionalio turto, žmonių jēgos ir energijos reikējo panaudoti karui. Jei kiti ir nebuvo to supratę, tai Vokietija veikiai juos pamokino. Ir iš pat pradžios **„civilizuoto kariavimo kodeksas"** ēmē tirpti. Pirmoje savaitēje Anglija ir Vokietija peržengē jo dvasią, jei ne raidę. Kodekse buvo numatyta, kad, apgulant kokį miestą, nekariškiams turi buti duota galimybēs prasišalinti, kad pabēgus nuo bado ir bombardavimo. Anglija-gi, turēdama galingą laivyną, tuojau užblokavo nuo maisto visą Vokietiją. Ji žinojo Vokietijos maisto nuošimčių; ir to atsiekiama tiktai ačiu intensyviai vedamam žemēs ukiui ir panaudojant darbymety pusantro miliono darbininkų iš Rusijos. Karo stovis turējo sumažinti gaminimą dirbtinų trąšų, turējo uždaryti duris Rusijos darbininkams, turējo atitraukti nuo žemēs ir savuosius darbininkus. Buvo taigi galima, jei kitos priemonēs butų suviliojusios, badu sugniaužti visą Vokietiją, pradējus nuo silpniausio kudikio ir užbaigus tvirčiausiu kareiviu. Nuo pirmosios karo dienos—plane, jei ne veikmēje—Vokietija ruošēsi, su savo submarinų pagalba, išmarinti badu Britų Salas. Vokietija, panaudodama savo

submarinus, čia pat jau peržengē vieną seną kodekso skirsnį, kuriuo numatoma, kad prekybos laivai, pirm skandinsiant juos už gabenimą kontrabandos, turi buti iškrēsti, jų jurininkai turi buti persergēti ir jiems turi buti leista išsigelbēti. Bet Vokietija pradējo skandinti be jokios atodairos ir be persergējimo. Jei Vokietija nebevartojo to metodo 1915 m., tai vien del Jungtinių Valstybių protesto ir del to, kad bijojo jas įtraukti karan. Ji vēl ēmē vykinti savo originalį planą 1917 m., ir Jungtinēs Valstybēs įnējo karan.

Kodekso numatyta, kad civiliai gyventojai turi buti persergēti apie bombardavimą. Bet atsirado aeroplanai, ir aeroplanų taktikoje yra netik greitumas, bet ir tas, kad jie užpuola netikētai. Pirmose karo savaitēse ir taip netikētai, kaip perkunas iš tyro dangaus, virš Pariso pasirodē Vokiečių **Taubē**, numetēē bombą, kuri truko prieš krautuvę ir užmušē du civiliu mēsininku, ramiai vyniojusiu į popierių mēsą. Vokiečiai įsiveržē Belgijon. Jie per ilgus metus studiavo planą, pagal kurį jų susisiekimo kelias prieš Franciją turi buti nuo visoko liuosas,—taigi jie ima įkaitais pirmaeilius piliečius kiekviename mieste, kur tik jiems reikia pereiti, ir sušaudo juos, jei miesto gyventojai nerimsta. Gi ēmimas įkaitų taip senai buvo kodekso atmestas, kad Francų Karo Encyklopedija, išleista šešiasdešimtuose metuose, apibudina tai, kaipo **„barbarų ir pusiau-civilizuotų karų įprotį, nuo amžių jau civilizuotųjų tautų atmestą."** „Kodeksas" ējo šalin labai greitai. Žmoniškumo—kad ir dirbtino—etikos rumas, statytas per tris šimtmečius, sugriuvo laike dviejų savaičių.

Už aštuonių mēnesių žmonija priējo prie dienos, kuri, kaip man atrodo, bus taip pat musų istorijoje atmintina, kaip 12 d. Spalių, 1492 m., ar 4 d. Liepos, 1776 m. Tai buvo 22 diena Balandžio, 1915 m., laike Antrojo Mušio prie Ypres. Tą dieną Vokiečiai veržē-

si, per Vakarų kasimų linijas, su pagalba chlorino gazo, kurs tukstančius Francų, Anglų, Arabų ir Kanadiečių kareivių pasiuntē į ligonines, kosinčius ir užtrokštančius dēlei punančių ir degančių plaučių. Jei Vokiečių Generalis Štabas butų turējęs užtektinai imaginacijos panaudojimui gazo daugiau, negu naudojo, tai tuo pat laiku jie butų išlaimēję savo karą.

Antrojo Ypres Mušio reikšmē reikalinga yra paaiškinimo.

Per ištisus šimtmečius, mechanikos ir mokslo išradimams einant pirmyn, karinis ginklas—įrankis žmonēms žudyti—pasilikdavo užpakaly. Primityvis žmogus užmušdavo kare savo priešą kokiu nors kietu daigtu,—pagaliu arba akmeniu. Vēliau, jis įgalanda akmenį tiek, kad su juo jau buvo galima pasiekti opesnē kuno dalis, ir jau turēdavo peilį arba kardą. Jis užmaudavo peilį ant koto, kad galējus toliau pasiekti, ir tuo budu jis pasigamino durtuvą. Paskui jis susekē lanko ypatybes,—su lanko pagalba jis jau galēdavo pasiųsti mažą durtuvēlį tiek toli, kiek su ranka nepasiektų. Atsirado parakas; tasai išradimas davē žmogui galimybēs dar toliau pasiekti ir skaudesnį smugį užduoti priešininkui. Bet patsai principas, metodas užmušti žmogų karo metu, pasiliko tas pats —mušk jį su kuo nors kietu. Mes išmokome daugelio budų kontroliuoti ir panaudoti, šiaip gyvenimo reikalams, saulēs sukrautą jēgą—garą, elektrą, puolančio žemyn vandens energiją. Karinis mokslas žinojo tiktai vieną budą—chemikalų eksploziją. Pasižiurējęs į karinį laivą, tą „milžinišką plaukiojančią tvirtovę", mes stebimēs jo mašinerijos gražumu ir tikslingumu. Bet mes turime žinoti, kad enžinai, turbinos, labai smulkųs ir komplikuoti elektros prietaisai,—visa tai pirmučiausia išrasta grynai pramoningam veikimui ir tik po to pritaikyta karui. Mes rasime ant laivo, tarp paprasčiausių mašinų, ir kanuoles, tikrąjį žudymo

prietaisą. Per ištisus šimtmečius mekanikos išradimų ir pagerinimų, labai nedaug augštesnės inteligentijos tebuvo įdėta, gi genijaus visiškai nebuvo įdėta į mekanika.

Ir tam buvo svarbių priežasčių. Žmonėms, išradusiems didžiuosius principus, kuriais remiasi naujosios gadynės mašinerija ir industrialiai metodai, tokiems žmonėms, kaip Newton fizikoje, Friar Bacon ir Faraday kemijoje, Ampere ir Volta elektroje,—tiems žmonėms rupējo tiktai tyras mokslas, su kurio pagalba butų galima praplēsti žmonių žinija. Gabųs išradējai arba išradimų pritaikintojai—tokie, kaip Stefensonas su savo lokomotivu, Morsas su savo telegrafu, Edisonas su savo elektros šviesa ir fonografu, Marconi su savo bevieliu telegrafu, Langley ir Wrights su savo aeroplanais—jie visi rupinosi pagerinti civilių žmonių produkcijos ir susisiekimo procesus, arba suteikti medžiaginio turto naujosios gadynēs gyvenimui. Tie žmonēs, kurie tyrinējo biologiją ir jai giminingus mokslus, ējo devynioliktojo šimtmečio milžinų nušviestais keliais ir jau tiesioginiu budu dar daugiau naudos žmonijai suteikē. Ehrlich'as ir Takamine dirbo tam, kad užlaikius ir pailginus žmogaus gyvastį. Joksai pirmosios eilēs mokslininko protas neturējo savo tyrinējimams galutinuoju tikslu naikinti žmogaus gyvastį.

Karinis luomas (militarē kasta), kurio biznis—atēmus iš jo visus jo auksinius mezginius ir varines sages—yra užmušti, nepridējo nieko pamatinio naikinimo arba destrukcijos mokslui. Tradicijiniai teisinga yra, kad ir tie keli pagerinimai ginkluose, kokie yra, kaip pvzd. submarinas ir kulkosvydis, buvo civilių žmonių išrasti ir parduoti armijoms. Karinis gyvenimas siekia tik naikinimo, destrukcijos. Jis sukelia drąsą veikimui, bet sukelia ir prieš drąsą mintijimą. Antroje gi vietoje buvo kodeksas. Profesiniai kariškiai norējo, širdingai norējo, vesti karą kiek galint

žmoniškai. Jie sudrebėdavo nuo įsakymų privesti dalykus prie jų logingos išvados. Žudymas su gazais teoretiniai buvo siulomas gan senai dar pirm karo; ir daugelis militarių žmonių atmetė tą idėją. Jie surašė savo priešingą tai idėjai nuomonę sutartyse, Antrojoj Haagos Konferencijoje.

Bet nuo Balandžio 22 d., 1915 m., ta ir visos kitos tos rųšies sutartys liko atmestos. Vokiečiai surado naują milžiniškų galimybių metodą žmonėms žudyti. Tasai ginklas buvo užtektinai galingas karui išlaimėti, jei santarvininkai butų atsisakę tokį pat ginklą pavartoti. Jie tuo pačiu atsakė. Nuo to momento, vartojant gatvės kalbą, dangtis buvo pakeltas. Netik armijos, bet pačios tautos buvo sumobilizuotos karui. Prieš didelius ir mažus mokslininkų protus, ikišiol veikusius ant abstraktės teisybės, gaminant gyvenimo turtus ir tautų gerovę, galima buvo panaudoti išradimai naikinimo įrankių, nesiklausiant jų pačių, ar jie to norėjo, ar ne. Apsireiškė nauja žmonių susipratimo gadynė. Naujoji žmonių jėga—ir tai pati nelaboji—liko paleista nuo grandijos. Kitoje vietoje aš kalbėsiu apie jos atliktus darbus ir apie galimas ateityje pasekmes.

Šitas paliuosavimas ir pakurstymas žmonių vaidentuvės į žudymo darbą bene buvo tik vyriausis socialis įvykis Didžiojo Karo metu. Bet aš jau nurodžiau ir į kitą, beveik tiek pat svarbų įvykį, kuomet kalbėjau apie tai, kad karui susimobilizavo ištisos tautos, vietoj armijų.

Vokiečiai įžengė į Armageddoną su nebuvusia ikišiol amunicijos gausybe. Elektrinė Francų mintis tuojau pastebėjo, lėtesnė Anglų mintis pastebėjo kiek vėliau, kad tai bus karas dirbtuvių, netik žmonių, ir tuojaus griebėsi visų savo resursų, kad taip pat suorganizavus visą savo tautinį gyvenimą tam tikslui. Visos moters stojo dirbti amunicijos dirbtu-

vēse, žemēs ukyje ir karo įstaigose, paliuosuodamos tuo budu vyrus frontui. Moters ējo į darbą tukstančiais, vēliau—milionais. Karo pabaigoje Didžioji Britanija ir jos Kolonijos, kruvon suēmus, turējo po ginklu arti penkis milionus kareivių; bet pačiame krašte ir jo Kolonijose dirbo arti trys milionai moterų tiesioginiame karo procese; be to kiti dar milionai jų liuosu noru atidavē valstybei dalį savo laiko. Visur ir visiems buvo aišku, kad jei kurioje nors pusēje moters mestų karo darbus, tai ta pusē pralaimētų karą.

Dabar, kuomet amunicija ir maistas pasidarē taip pat svarbus dalykas, kaip ir žmonēs, kadangi aiškus buvo kelias prie laimējimo, sustabdžius ar sutrukdžius moterų darbą išdirbinējime amunicijos arba žemēs ukyje, tad moters karo metu buvo aiškus lošimas. Netoli Londono buvo didelēs Woolwich amunicijos dirbtuvēs ir ginklų sandēliai, iš kur buvo išleidžiama kanuolēs, sprogstamoji medžiaga ir šoviniai. Gal buti, kad prieš karą ten dirbo vyrų ir moterų lygus skaičius. Vokiečių orlaiviai užpuldinējo tą vietą be paliovos. Delko ne? Visiškas sunaikinimas Woolwich dirbtuvių, karo laimējimo žvilgsniu, butų lygus sunaikinimui bent kelių divizijų. Senasis kodeksas buvo savo laiku logingas, drausdamas žudyti moteris ir kitus nedalyvaujančius mušiuose. Tuokart nebuvo tikslo žudyti moteris. Dabar-gi tas turējo labai reikšmingą tikslą.

Ta pati kieta „karo butinybēs" logika teisino nuolatinius orlaivių užpuolimus apginkluotų ir neapginkluotų miestų. Vokietija pradējo šitą procesą. Ji galējo tai padaryti. Taigi ji ir buvo pirmutinēje eilēje, Jos frontas buvo tik septyniosdešimts mylių nuo Francijos sostapilēs, mažiau ne šimtas nuo Anglijos,—gi tuo tarpu Santarvē, kad puolus Berliną, butų turējusi keliauti oru bent keturis šimtus mylių. Bu-

vo paskelbta tonai nelogingos sentimentalės propagandos apie tuos puolimus iš oro. Pradžioje tai buvo barbarų žiaurus ir kvailas darbas. Vokiečių Generalis Štabas, turįs daug mokslo žinių, bet nesuprantąs žmonių prigimties, tikėjosi tuo budu „sutrinti pasipriešinimo jėgą", priversti juos, kad pasiduotų ir nusilenktų. Šituo atžvilgiu jie visiškai pralaimėjo; užpuolimai orlaiviais veikė į Francus ir Anglus kai botagas, verčiąs prie didesnių pastangų.

Bet puolimai orlaiviais nepasiliovė del labiau praktinio tikslo. Karo nervų centrai yra dideliuose miestuose ir ypatingai sostapilėse. Kraštutiniam pavyzdžiui, įsivaizdinkite, kad Vokiečiai vienu milžinišku puolimu, ar visa eile puolimų, sunaikino Parisą. Visos vyriausios gelžkelių linijos, kuriomis gabenama armija į frontą, eina per Parisą. Tenai traukiniai priimama, pertvarkoma ir leidžiama toliau. Parise taipgi buvo centrai tos daugybės butinai reikalingų moderniam karui biurų, su visa jų koordinuote. Jei gelžkelių jungtinis punktas butų sunaikintas, jei biurai netektų savo vietų, savo knygų, savo personalų, Francijos armija fronte pasijustų dideliame sumišime.

Taigi, juo labiau buvo prisiartinama prie tikslo, juo labiau bombardavimas iš oro vedė prie laimėjimo. Pariso ir Londono gyventojai pareiškė man, kad Gothos puolimai ir Didžiosios Bertos bombardavimai nebuvo bergždi, atsižvelgiant į įtaką, kokią turėjo į miestų gyvenimą. „Nėra reikalo užginčyti tam faktui", sakė vienas Anglas, „kad užpuolimų iš oro dienomis mes mažiau, bent ketvirtdaliu mažiau darbo atlikdavome, ne kaip paprastai".

Dar toliau. Apsiginti nuo užpuolimų iš oro yra labai sunku. Pavyzdžiui, Francai buvo priversti atitraukti iš fronto daugybę savo aeroplanų ir daugybę kanuolių, kad gynus sostapilę,—Vokiečiai užpuolimui retai naudodavo daugiau kaip tuziną aeroplanų. Ta-

sai vienas faktas parodo, jog užpuolimai aeroplanais buvo tikslingi, kariniu žvilgsniu. Kada Santarvės valstybės pradėjo užpuldinėti Vokiečių miestus 1917 ir 1918 metuose, kada jie ruošėsi užpulti Berliną ant milžiniškos skalės, 1919 m., kas niekados neįvyko, jie darė tai netik del keršto, kaip tvirtino baimės apimti Vokiečiai ir karo įsikarščiavę Santarvės žmonės. Generalis Štabas žiurėjo pasekmių, ne asmeninių jausmų patenkinimo. Jie žinojo, kad aeroplanų užpuolimai ant miestų turi karinių pasekmių. Dar daugiau; jie žinojo, kad armijos yra ir veikia žmonių gynimui. Pagaliaus, karo tikslas nėra tame, kad sunaikinti armijas. Jo tikslas yra pavergti, pajungti žmones. Puldami didelius miestus, jie pataiko, gal kiek aklai, tačiaus irgi tiesiai, pasipriešinimo jėgai į širdį.

Žinoma, kuomet puoli ar bombarduoji miestą, neperspėjus jo gyventojų išanksto—ir užpuolimas aeroplanais turi buti netikėtas, jei norima, kad jis butų pasekmingas,—naikinimo ratan įtrauki visą, kas tik gyva tame mieste, ir silpniausįjį šiaip gyventoją ir tvirčiausįjį kareivį. Londoniečiai Zeppelinus vadindavo „Kudikių Žudikais". Jie sakė tiesą: nesa ir žudymas kudikių liko karo butinybe.

Leiskite man pridėti dar vieną atsitolinimą nuo kodekso,—jis yra ne tiek žymus, kaip naujieji žudymo metodai ir kaip įtraukimas visų civilių žmonių naikinimo ratan, bet visgi jis yra reikšmingas žmonijai. To kodekso dvasia, tankiausiai išskaitoma, taip sakant, tarpe eilučių, armija galėjo naikinti nuosavybę tiktai tuokart, jei toks sunaikinimas nusilpnintų priešininko ginkluotąsias jėgas ir bendrą jo militarį pasipriešinimą. Shermano taktika naikinti nuosavybę, kuomet jis ėjo linkui jurų, buvo žiauri ir baisi, ir jos ikišiol dar nepamiršo Pietų Valstybės. Bet ta jo taktika turėjo tiesioginį objektą—padaryti taip, kad Konfederatų Armijos negalėtų gauti mais-

to. Vokiečiai, pradėję lenktynes, naikinimo logiką pastumėjo vienu laiptu tolyn. Pačioje karo pradžioje jie užgriebė ir tvirtai laikė žiemių Francijos angliakasyklas. Tas kasyklas, duodavusias Francijai pusę visų joje iškasamų anglių, jie tyčia sunaikino ir užliejo vandeniu. Toksai žygis neturėjo čia pat matomo karinio tikslo. Francijos armijai nebebuvo naudos iš kasyklų, patekusių į Vokiečių rankas. Ne, Vokiečių Generalis Štabas norėjo ilgam laikui nusilpninti Franciją ir tą jos dalį, kurios jie nemanė aneksuoti, einant jų numatytomis taikos sąlygomis,—jie norėjo paveržt tą dalį savo įtekmei, komercijos atžvilgiu. Vokiečių pralaimėjimas 1918 m. buvo taip netikėtas, kad Santarvė nesuspėjo įneiti į jų teritoriją dar karo metu; tačiaus, prie kitokių sąlygų, jie irgi butų sekę bendrąją taisyklę ir butų tuo pat atsimokėję Vokiečiams.

Leiskite man nebeiti toliau tuo klausimu ir padaryti išvadas: „Kodeksas", gailestingas nors ir dirbtinas etikos kurinys, Krikščionybės ir visų kitų humanitarinių jėgų gamintas per ištisu du tukstančiu metų, visai sugriuvo. Daugeliu atžvilgių, mes gryžome atgal prie barbarų gaujų etikos. Barbarai iš dvidešimtojo amžiaus A. C.[1]), žudydavo tokiais budais, kokius jiems pasiulydavo jų pačių vaidentuvė; taip pat elgėsi dabar civilizuotieji žmonės iš dvidešimtojo amžiaus A. D.[2]) Barbarai iš dvidešimtojo amžiaus A. C. žudydavo priešininkų moteris ir kudikius, kaip jų giminės interesams atrodydavo naudingiau; taip pat elgėsi dabar civilizuotieji žmonės ir dvidešimtojo amžiaus A. D. Barbarai iš dvidešimtojo amžiaus A. C. pamuštuosius žmones ėmė vergijon, arba vertė juos mokėti doną; taip pat—tokiuose atsitikimuose, kaip

---

1) A. C.—**Ante Christum natum, prieš Kristų.** Angliškai—**B. C. (Vert.).**

2) A. D.—**Anno Domini,**—Viešpaties metais, po Kristaus užgimimo. **(Vert.).**

sunaikinimas Francijos kasyklų—elgēsi dabar civilizuotieji žmonēs iš dvidešimtojo amžiaus A. D.

Išējus mums iš to Didžiojo Karo, 1914—1918 m., kodeksas užsiliko tiktai dviejuose reikšminguose atžvilgiuose. Mes, bendrai imant, nežudēme karo belaisvių, palikdami gyvais tuos, kas sutiko nebesipriešinti ir pasiduoti. Bet ar tasai kodekso skirsnys butų užsilikęs, jei karas dar ilgiau butų užsitęsęs Vokietijoje buvo keli milionai Francų, Anglų, Belgų, Italų ir Rusų belaisvių. Ji pati jau badavo. Leiskime sau, ji butų nusprendusi gintis iki paskutinēs, taip sakant, gyvybēs, kaip nekartą darydavo apgultieji miestai? Kas butų atsitikę su belaisviais, jei armija butų pusiau išbadējusi, jei šiaip gyventojai mirtų gatvēse iš bado? Ji nebutų galējusi siųsti jų atgal, nes, taip darydama, ji butų padauginusi priešininkų eiles. Ji nebutų galējusi išsiųsti jų į kaimynes neitrales šalis, kad jie suēstų jų ir taip nedidelį sandēlį maisto. Kad to išvengus, Šveicarija ir Olandija butų paskelbusios karą Vokietijai. Taigi kas butų galēję atsitikti su belaisviais?

Tiktai vienas kodekso skirsnys buvo tvirtas. Su retai pasitaikančiomis išimtimis, „**sužeistųjų teisēs**" buvo gerbiamos. Bendrai kalbant, abi pusi nelietē ligonių.

„Kodeksui" sugriuvus, į karą įžengē naujas veiksnys, kurs nebuvo žinomas barbarams,—tikriausio mokslo tyrinējimų metodai, kurie padarē visus musų industrijos stebuklus, tarnavo kariavusiems žmonēms. Mokslo darbo ir minties vilnis, plaukusi linkui žmonijos gerbuvio pakēlimo, liko sulaikyta, ji ēmē plaukti atgal, linkui žmonijos naikinimo.

IV.

NAUJI KARO BUDAI.

Dabar imkime vieną po kito naujuosius kariavimo veiksnius, kuriuos pažino Didysis Karas 1914—1918 m., ir pažiurēkime, kokią įtaką jie turējo į patį karą, koki yra jų neišvengiamoji, ar galimoji įtaka į „kitą karą". Kad butų juolengviausia tai sekti, pradēkime nuo to veiksnio, kurį galime lengviausiai apčiuopti—tai yra pradēkime nuo žudymo darbo. Čia, peržvelgdamas praeitį, karo liudymus imsiu daugiausia iš mano paties asmeninių ar per kitus atliktų prityrimų, įgytų Mušyje ties Mons ir Mušyje ties Argonne giriomis; spekuliuodamas apie ateitį, remsiuos nuomonēmis ir raštais profesinių kariškių, kurių didžiuma—nors ir ne visi—giliai tiki į militarizmą ir į „kitą karą".

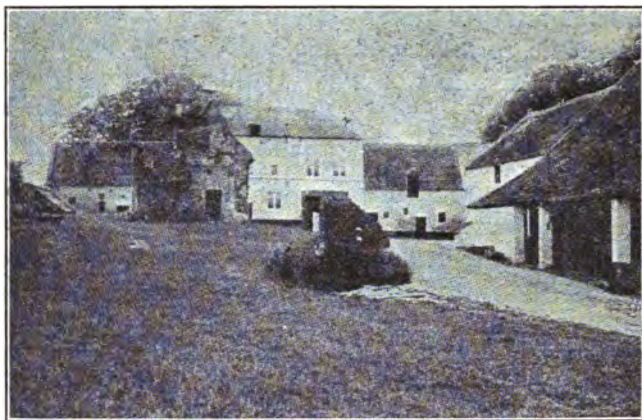
Po to, kaip Antrasis Mušis ties Ypres pakēlē dangtį, tie mokslo vyrai, tie augšti teknikai, kurie liuosu noru nuējo tarnauti armijoms, darē eksperimentus su naujais žudymo metodais. Vakarų fronte buvo naudojama „Skystoji Ugnis",—ji degino gyvą žmogų. Šitai pasirodē tik dalinai pasekminga. Anglai įvedē tankus. Jie pasirodē labai svarbųs, įvesdami bendrą permainą kariavimo bude, kaip tai priparodysiu toliaus; bet jie nepridējo nieko nauja tiesioginiam gyvasties naikinimo procesui. Visi daviniai rodē gazą busiant labai svarbiu naujuoju ginklu. Paprastasis chlorinas, kurį Vokiečiai naudojo 1915 metais, užleido vietą kitiems gazams, labiau komplikuotiems ir labiau

kenksmingiems žmogaus kuno celēms. Paleisti debesų pavydale, priklausomi nuo vējo, kemikalai, gaminę tuos gazus, vēliau buvo kraujami į šovinius ir siunčiami tolyn, mylių mylias, kad, sprogdami, nebutų pavojingi vartojančiai juos armijai.

Tubulinamas buvo gazas, tobulinami buvo ir budai apsiginti nuo jo. Vieton paprastų kaukių, padarytų iš šmoto audeklo, sumirkyto „anti-klorino" kemikaluose, kuriuos Anglijos moters siuntē į frontą po Antrojo Ypres, vēliau įvesta geresnēs ir tikslingesnēs kaukēs. Amerikiečių dēvimos kaukēs 1918 m. buvo jau tikrai komplikuotos mašinos. Jos buvo taip gudriai padarytos, kad visiškai hermetiniai glaudēsi prie veido; jų tanke buvo antidotai visiems žinomiems Vokiečių gazams. Tačiaus, tai buvo netobulas apsigynimo įrankis, nesa žmonēs negalējo arba nenorējo visą laiką dēvēti tas kaukes. Reikējo aštriausios disciplinos, kad privertus kareivius užsidēti kaukes net ir pavojaus valandose. Netikētas bombardavimas gazais visados užklupdavo juos be kaukių. Mažiausis plyšis buvo mirtinai pavojingas. Kariaujant kemikalais, nuostoliai nuo gazo šovinių, atsižvelgiant į suvartotą jų kiekybēs proporciją, buvo tokie pat, kaip ir nuostoliai nuo smarkiausiai sprogstamųjų šovinių.

Visgi kaukē dar galējo apsaugoti nuo gazų; pasižiurēkime, kaip galima ją įveikti. 1918 m. pavasary, laike puolimų, Vokiečiai naudojo savo „muštardinį gazą" (arba „garsvyčių gazą"). Tas gazas veikē ne taip, kaip buvusieji ikišiol: jis nuodijo odą ir plaučius. Įtraukus jo į plaučius, žmogus miršta; gi kur tik jis paliečia odą, ten atsiranda baisųs apdegimai, kuriems negelbsti šiaip paprastas gydymas. Tos žaizdos nēra mirtinos, jei jos nēra labai išsisklaidžiusios ant kuno. Šituo, mat, atžvilgiu „muštardinio gazo" pasekmēs nebuvo visiškai patenkinančios.

Dabar, visoje eilēje bandymų, buvusių po Antrojo Ypres'o, kemikai turējo omenyje tris nuodingųjų ga-

ARTILERIJOS UGNIS 1815 M.

Hougoumont Chateau. Laike mušio ties Waterloo rumus bombardavo Napoleono kanuolēs per ištisą dieną. Pasekmēs: nedidelē trioba išgriauta (griuvēsiai matyt paveikslēlio pryšaky), koplyčios bokšto kampas numušta (kairēje pusēje) ir padaryta kelios medidelēs (dabar jos užtaisytos) skylēs sienose ir stoguose.

ARTILERIJOS UGNIS 1915 M.

Rumai Francijos žiemiuose. Tuos rumus išgriovē vienas Vokiečių didelio kalibro šovinys.

zų ypatybes. Pirma,—jie turi buti nematomi, kad
tuo budu galējus netikētai pulti su jais priešininką.
Pirma vartojamieji neištobulinti gazai, net ir nedide-
lēje kiekybēje, buvo tam tikros savitos spalvos, mato-
mos ore. Antra—jie turi buti kiek sunkesni už orą;
jie turi leistis žemyn, kad galētų įsiskverbti į apkasus
ir kelnores. Trečia, jie turi buti nuodingi—netik de-
ginantie—visoms išorinēms žmogaus kuno dalims.
Amerikos išradējų genialumas išrišo šį klausimą. Pa-
liaubų pasirašymo metu, Amerikoje jau buvo gamina-
mi, 1919 metų kampanijai, Lewisite gazai. Jie buvo
nematomi; tai buvo sunkųs gazai, galēję pasiekti pa-
sislēpusius apkasuose ir kelnorēse žmones; įkvēpimas
jų į plaučius yra mirtinas,—gazai gali užmušti žmogų
netik per plaučius. Pasiekę kuno, tie gazai sudaro
nuodus, įsisiurbiančius į organizmą ir beveik tikrai
užmušančius žmogų. Tie gazai yra pražutingi kiek-
vienai celinei gyvybei, gyvunams ir augmenims. Vie-
nos tik kaukēs nebegali aupsaugoti nuo jų. Pagaliaus,
plētimosi arba skietimosi atžvilgiu tie gazai gali plēs-
tis 55 kartus labiau už visus kitus ikišiol kare varto-
tus gazus. Vienas ekspertas sako, kad tuzinas Lewisi-
te gazų orinių bombų, didžiausio kalibro, jau vartoto
1918 metais, prie tinkamo vējo, lengvai galētų išnai-
kinti visus Berlino gyventojus. Gal buti toks pareiš-
kimas yra kiek perdētas, bet visgi nelabai. Atējo Pa-
liaubos; bet tyrinējimai gazų nesustojo. Jie gali bu-
ti dar smarkesni; bet, proporcijoje sudarančių juos
kemikalų, jų plētimos yra daug smarkesnis. Nedi-
delē tų gazų kapsulē, paleista mažoje granatoje, gali
viską sunaikinti beveik keturkampo akro plote.

Tai tiek apie gazus. Tai yra naujas veiksnys, bet
tokios rųšies, kad gali buti pamatu busimiems karo
budų tobulumams. Bet jau padaryta daug pagerini-
mų kaikuriuose žinomuose ir vartojamuose metoduo-
se, ir jie kituose karuose galēs daug pagelbēti gazams.
Modernis karas vartoja seną ginklą—vamzdį, iš ku-

rio, kemikalų eksplozijai gelbstint, išmetama kieta substancija,—trumpai sakant, tai yra kanuolė. Pradinių lėšų, kanuolės smarkumo ir pagelbinių eksplozijų atžvilgiais, jos kemikalai nepaprastai padaugėjo. Beduminis TNT ir kitos sprogstamosios medžiagos, vartotos ir šio karo metu, kainavo nedaug brangiau, svaras už svarą, kaip ir praeity vartojamas parakas; bet jų efektas, jų pasekmė buvo daug smarkesnė, sulyginamai kalbant. Kareiviai gynėsi prieš šią didėjančią naikinamąją jėgą senais metodais,—jie giliai įsikasdavo į žemę. Bet visvien, destrukcija ėjo pirmyn smarkiau, ne kaip apsisaugojimas nuo jos,—štai dėlko šito karo metu žuvo toki daugybė žmonių.

Prieidami prie gyvojo nuosavybės elemento—akumuliuotųjų pasaulio turtų—randame dar didesnį skirtumą tarp jų kainos ir pasekmių.

Pasvarstykime čia pavyzdžiais: mušis ties Waterloo, apie kurio garbę ir baisenybes Europa dainavo per šimtą metų, atsiliko vienoje scenoje, mušyje už Hougoumont Chateau. Per visą mušį, Francų ir Anglų pulkai, remiami artilerijos, mušėsi už grupę triobų. Chateau (rumų) palydovas dar ir dabar rodo turistams artilerijos šovinių paliktus ženklus ir vėliaus atlikto atstatymo darbus. Kampas, numuštas nuo kodesnės, kai gera milžtuvė,—tokios tuokart žalos tepriplyčios, išgriautas namelis, kelios skylės sienoje, ne didaryta. Nors negalima dabar tikrai apskaitliuoti nuostolių, bet drąsiai galima pasakyti,. kad Hougoumont Chateau vertybė, skaitant pinigais, buvo mažesnė už piniginę kanuolių šovinių ir parako vertybę, sunaudotą tai žalai pridaryti. Imkime kontrastą: 1916 metais, Vokiečiai paleido į Nancy miestą keletą savo 380 milimetrų šovinių,—tai didžiausie ir brangiausie bendrai vartoti karo metu šoviniai. Vienas toks šovinys, tur buti, kainuoja tarp 3 ir 4 tukstančių dolarių. Aš buvau Nancy mieste vieno tokio bombardavimo metu,

—tuokart šovinys pataikē į didelius mokyklos namus. Atrodē, kad namai sutirpo. Po karo, atstatant miestą, Francai turējo atstatyti tą mokyklą nuo pat pamatų. Gi mokyklos namų vertybē buvo suvirš du šimtu tukstančių dolarių. Didelis šovinys, Didžiojo Karo metu, pataikęs į trobēsį, sunaikindavo nuosavybēs daugiau, ne kaip jis pats kainavo, pridējus prie to ir šovinio lēšas. Čia visai nekalbama apie šovinius,

BOMBŲ DIDUMAS.

(Kairēje) Bomba 1914—1915 metais. Tokios buvo didžiausios mētymui iš aeroplanų bombos, vartotos karo pradžioje.

(Dešinēje) Bomba 1918 metais. Šitokioje bomboje yra vienas tonas (2.000 svarų) sprogstamosios medžiagos; tokios bombos buvo ruošiamos bombardavimui Berlino 1919 metuose.

kurie nepataikē; ir Napoleono artilerininkai, proporcionaliai imant, tiek pat nepataikydavo.

Bet-gi Gamta visados užbriežia sienas žmogaus protui. Mes jau prieiname prie tokios vietos, nuo kurios negalima žengti pirmyn, tobulinant kalbamąjį įrankį. Karo ekspertai sutinka, kad kanuolių ir jų sprogstamųjų šovinių srityje mes prilipome patį čiukurą. **„Didžioji Berta"**, bombardavusi Parisą septyniosdešimts penkios mylios atstu, buvo tiktai išimtis. Tai nebuvo realis pagerinimas ginklo; tai buvo **„moralinē kanuolē"**, naudojama tiktai **„psikologinei Vokiečių kampanijai"**. Akuratumu ji nepasižymējo; artilerininkai taikē iš jos į Parisą, bendrai kalbant, ir šoviniai, prigulmingai nuo atmosferos sąlygų, kartais nulēkdavo keturias—penkias mylias už Pariso.

Ne; jau nebebus didelių pagerinimų kanuolių ir sprogstamųjų šovinių srityje. Jei mes dar ir nebutume pasiekę išradimų rubežių, tai kiti metodai naikinimui gyvasties ir nuosavybēs daug daugiau ateičiai žada. Tarp tokių metodų yra aeroplanai. Čia mes dar toli esame nuo Gamtos užtiestų žmogaus protui rubežių.

Naujausios gadynēs ginklas veikia dviem skirtingais procesais—prožekcija, kuri siunčia mirties įnagį toli į priešininko operuojamąją sritį—paprastai kokios nors eksplozijos budu—ir užmuša. Bombardavimui skiriamieji aeroplanai yra prožekcijos, arba šaudymo įrankis. Jis praplatina šovinio pasiekiamąjį plotą toli užu tų rubežių, kuriuos gali pasiekti by kanuolē. 1916 metuose orlaivininkai, arba lakunai, kalbēdami apie 1914 metų armijos aeroplanus, vadino juos **„senovēs gadynēs 'busais'"**. 1918 metuose lakunas jau krēsdavo juokus iš aeroplanų 1916 metų typo. Tačiaus 1914 metais aeroplanų pasiekiamasis plotas buvo daug didesnis už kanuolių plotą; jie galējo nulēkti bent šimtą mylių nuo savo bazos. 1918 metais jie nulēkdavo

du ar tris šimtus mylių. Paskui gi Santarvē jau planavo, 1919 m. pavasarį, reguliariai užpuldinēti Berliną,—tai jau arti keturi šimtai mylių atstumo!

Vartojant artilerijos terminologiją,—aeroplanams praplečiant pasiekiamąjį plotą, augo ir jų kalibras. Bombos, mētomos ant Pariso 1914 metuose, buvo nedaug didesnēs už vaisių, vadinamą „**grape-fruit**"; gi bombos, ruošiamos Berlinui 1919 metams, buvo aštuonių pēdų augščio ir turējo savyje pusę tono eksplozivo arba gazais virstančių kemikalų. Jos buvo netik didesnēs už by kokį kanuolių šovinį, bet ir nešē sunkesnę sprogstamąją medžiagą, proporcingai savo didumui. Padidindamas kanuolēs kalibrą ir pasiekiamąjį plotą, turi padaryti storesnį plieno lukštą, apvožiantį šovinį, ir, drauge su tuo, atatinkamoje proporcijoje sumažinti eksplozivus ar gazan virstančius kemikalus. Gi oro bombai—kuri yra numetama, ne iššaunama—reikia visai plono lukšto. Dideliame šovinyje, aplamai imant, yra daugiausia plieno; gi oro bomboje yra daugiausia kemikalų. Į tokius lukštus mes butume sukrovę savo Lewisite gazą, jei butume nusprendę išnaikinti visus Berlino gyventojus.

Tačiau bombardavimas iš oro, Didžiojo Karo metu, faktinai buvo nereguliaris. Veikiant ant žemēs, kanuolē yra iššaujama nuo solidēs, tvirtos bazos; artilerininkas gali taikyti taip ilgai, kaip jam patinka. Bomba gi yra numetama nuo tokios bazos, kuri netik pati smarkiai eina pirmyn, bet dar sukelia judējimą ore; bombininkas-lakunas turi šauti momentaliai. Net ir tokiose sąlygose šaudymas iš oro darēsi vis kaskartas tikslingesnis ir tikresnis. 1914 ir 1915 metais oro bombos retai tepataikydavo į objektivą, jei bent tas objektivas buvo miestas. 1918 metais jau pataikydavo į nuskirtą daigtą, ar bent visai arti nuo jo. Bet ir tai dar buvo prigulminga nuo lakuno gabumų, o ne mašinos darbo tobulumo.

Ir štai, prieš pačias Paliaubas, Amerikietis, rišdamas kruvon visą eilę išradimų, kurie buvo padaryti civilių žmonių civiliems tikslams, parodė svarbų kelią ateities karui. Jisai parodė, kad su pagalba bevielio telegrafo galima yra valdyti aeroplaną, paleistą visai be lakuno. Tai reiškia, kad aeroplanas virto virš-kanuole („super-kanuole"). Kalibras galima didinti be atodairos. Dabar jau aeroplanas gali nešti sprogstamųjų šovinių ir gazan virstančios medžiagos daugelį tonų, tiek, kiek tik gali pakelti. Jau dabar aeroplanas yra netik vežimas, ar oro laivas; jis faktinai gali buti pats savaime šaudomas šovinys. Gi iš atžvilgio į tikrumą, į akuratumą, beveik prašalinta abejotingas žmogaus veiksnys, kaip tai pasitaiko kadir su labai ištobulintomis mašinomis. Šitokio šaudymo ekspertas, lakiodamas aeroplane ar Zeppeline daug mylių atstu, su visu laivynu, saugojančiu jį nuo klaidos ar skubrumo, galėtų valdyti ir vesti tuos orlaivius iki pat numatytai išanksto vietai, virš miesto ar tvirtovės. Čia jau butų kanuolė, kurios pasiekiamasis plotas yra taip platus, kaip visos Europos valstybės, ir jos sprogstamoji jėga viršija artilerininko vaidentuvę.

V.

KITO KARO TAKTIKA.

Pirmučiausia, sutraukime kruvon musų **argumentą**, išreikštą ikišiol.

Štai yra šaujamoji mašina—bomboms nešti aeroplanas—nebuvusio dar didumo ir beveik neišmatuojamu plotu, kokį jis gali pasiekti; čia yra žudomoji medžiaga—gazas—tokios jēgos, apie kokią net ir proto netekęs žmogus dar nesvajodavo; čia yra kariavimo planas, pagal kurį jau butinai įtraukiama lošimo ratan ir tie, kurie ikišiol buvo dar skaitomi ne-kariaujančiais. Užtenka suimti tuos tris veiksnius musų vaidentuvēje, ir turēsime galimybę „**kito karo**" tarpe civilizuotų ir prisirengusių valstybių. Vienoje fazēje, tai bus karas aeroplanų, prikrautų gazo šovinių. Profesiniai visų šalių kariškiai tarp savęs kalba, kad kito karo ginklai galēs—kitų sakoma, kad turēs—buti nukreipti netik į armijas, bet ir į pačią dalyko priežastį —į gyventojus.

Prusų karininkas, iš senosios mokyklos, 1918 m. pasakē suēmusiam jį Amerikiečiui:

„Francija yra avidē, o Vokietija yra vilkas. Francijos armija yra avių piemens šuo. Vilkas pjaujasi su šunim tik tam, kad galējus užpulti avis. Mes norime avidēs, ne ko kito."

Santarvininkai tuokart su pasibaisējimu žiurējo į tokį sentimentą. Net ir Vokiečiai šiek-tiek sulaikē savo rankas. Man neteko patyrti, kad bombardavimas gazais butų vartojamas kur-nors už fronto. Bet gi

Vokiečiai jau 1918 metais rengēsi prie to metodo. Jei karas butų užsitęsęs ilgiau, Parisą butų ištikęs užpuolimas iš oro kitokiu, nauju planu. Pirmoji aeroplanų vilnis butų numetusi ant miesto stogų mažas bombas, paleidžiančias degantįjį fosforą,—vanduo jo liepsnos negali užgesinti. Tai sukeltų tokį gaisrą, kad ugnagesiai beveik nieko negalētų veikti, daugelyje miesto dalių. Į taip apšviestą tokio gaisro plotą Vokiečiai butų pasiuntę antrą ir trečią eiles aeroplanų su sunkiausiomis bombomis; tuo budu jie lengvai galētų pasirinkti savo bomboms gyviausias miesto dalis, ko negalima budavo padaryti, veikiant tiktai mēnulio šviesoje. Nuo to iki bombardavimo gazais tebeliktų vienas žingsnis. Aš jau sakiau, ką mes butume padarę Berlinui, 1919 metais, su milžiniškomis Lewisite gazo bombomis. Galiu priparodyti, kad Santarvēs valstybēs neketino panaudoti šitokio metodo, **„jei bent jau butų prie to priverstos"**. Bet žudymas šiaip piliečių, šimtais tukstančių, ar gal milionais, su pagalba tokio bombardavimo gazais, buvo aiškiai galimas dalykas, jei karas butų užsitęsęs iki 1920 metų.

„Kito karo" metu šitoks bombardavimas gazais sostapilių ir didelių miestų yra netik galimybē, bet beveik tikrenybē. Karo štabai turi laiko galvoti, naudoties logingoms savo išvadoms tais tobulumais ir išradimais, kuriuos paliko Didysis Karas. Jie mato, kad net su dabartiniais gazais ir aeroplanais Parisą, Londoną ir Romą į vieną naktį galima paversti iš metropolių į nekropolius (kapinynus). Jei koks kariškis ir dvejotų, ar naudoti tokį metodą, ar ne,—budamas žmogus ir nemēgdamas profesinio žudymo, jis turētų dvejoti,—tai pati mintis, kad jo priešininkas gali panaudoti tokį metodą, stumia jį svarstyti šitą planą ir rengtis prie jo. Šiuo momentu yra pasaulyje du elementu, galinčiu šitai padaryti, jei tik jie turētų įrankių ir kontrolēs. Pats metodas yra taip pasekmingas, kad naudos jį kas kitas, jei patsai jo nenaudosi.

Taigi ir turi buti prisirengęs prie kontra-veikimo, prie atsakymo.

Štai čia yra keli autoritingų žmonių žodžiai:

Jungtinių Valstybių Generolas Mitchell, prašydamas Kongreso, kad skirtų pinigų didesniam skaičiui apsigynimo aeroplanų, pasakē, kad „keli aeroplanai gali aplankyti New Yorką, kaipo centralį punktą teritorijos, 100 keturkampių mylių ploto, kas aštuonios dienos ir numesti tiek gazų, kad visas tas plotas liktų be gyvybēs.., kas aštuntą dieną jie galētų numesti 200 tonų phosgeno gazų ir to užtektų išnaikinimui visų gyventojų..."

Keminių Tyrinējimų Karui Tarnybos Skyriaus vedējas kapitonas Bradner Kongrese pasakē:

„Vienas aeroplanas, nešąs du tonu skystimo (tam tikras gamināṣ gazus mišinys) gali apimti plotą 100 pēdų pločio ir 7 mylių ilgio, ir gali numesti tiek gazų medžiagos, veikiančios ant žmonių odos, kad visi tos vietos žmonēs butų išnaikinti. Šis kraštas galētų gaminti tokių gazų keletą tukstančių tonų į dieną, jei butų pastatytos tinkamos reikalui dirbtuvēs. Jei Vokietija butų turējusi 4000 tonus tos medžiagos ir 300 ar 400 aeroplanų, prirengtų gazų distribucijai, tai 10 ar 12 valandų laiku ji butų galējusi sunaikinti visą pirmąją Amerikos armiją..."

Anglijos Royal United Service Institutas šįmet apdovanojo aukso medaliu pulkininką J. F. C. Fuller už jo paskaitą apie ateities karo metodus. Visoje savo paskaitoje jis vengia kalbos apie užpuolimus ant šiaip gyventojų; jis, kaip tikras senojo typo kariškis, kalba tiktai apie armijas. Gi apie bendras gazų galimybes Fuller, tikįs į tai, kad gazai ateityje bus galingas ginklas, pasakē šitaip: „Aišku yra, kad galima išrasti gazus, kurie galēs pereiti per visus žinomus mums šarvus, vartojamus apsisaugojimui nuo gazų. Juk nēra priežasties, del kurios žmogus negalētų vie-

nu ir tuo pat momentu vartoti 100 cilindrų; tadgi nėra priežasties, dėl kurios jis negalėtų paleisti milioną jų; faktinai imant, jau šiandien koks vienrankis šlubis, sėdįs kur-nors Kamčatkoje, jo indikatoriui rodant palankų vėją, gali paleisti, su elektros pagalba, gazų cilindrus Anglijoje."

Ir Majoras-Generolas E. D. Swinton, Anglijos armijos, diskusuodamas Pulkininko Fullero raštą, yra pasakęs:

„Ikišiol mes buvome palinkę žiurėti į kariavimą smulkmenų žvilgsniu—apie žudymą žmonių po penkiasdešimtį ar po šimtą tukstančių. Bet kuomet jau kalbama apie gazą... turite atsiminti, kad kalbate apie ginklą, kurį galima svarstyti tik uzaminiu („wholesale") žvilgsniu, ir jei naudojate jį—ir aš nežinau, del ko neturėtumėt jo naudoti—galite žudyti žmones šimtais tukstančių, arba galite padaryti juos invalidais, kiek tik norite."

Čia, gal buti, vietoje bus pastebėti, kad Lewisite gazas ir kiti, sekę jį, nėra vien tiktai Jungtinių Valstybių Valdžios paslaptis. Mes karo metu turėjome talkininkų; be abejonės, jie sužinojo formulą. Gi jei ir nesužinojo,—tai mokslas žino, kad formula yra ir jos atradimas yra tik tyrinėjimu laiko, bet ne genijaus, klausimas. Užsieniuose tyrinėjimai gazų tylomis eina pirmyn. Europos kemikai galėjo neužeiti tos pačios substancijos, bet jie išrado kitus taip lygiai žudančius gazus. Moksliniai tyrinėjimai gazų, kaipo galimybės naikinti gyvybę, yra tik kelerių metų amžiaus.

Pulkininkas Fuller savo aiškioje paskaitoje atvirai pasakė, kad armijos, dalyvavusios buvusiąjame kare, buvo tik nusendintos žmonių mašinos, kad kariškių protas buvo suakmenėjęs. Kariavimas, jis sako, turi buti ir bus pastatytas ant civilinės teknikos tobulybės. Taigi ir generaliai štabai neprivalo laukti, iki ne-

raginamieji civiliai žmonēs išras užpuolimo ir apsigynimo mašinas ir metodus. Jie turi sumobilizuoti augštus teknikus ir išradējus **„pertraukose tarpe karų"** taip lygiai, kaip ir karo metu, ir palenkti jų energiją prie išradimo naujų budų žmonēms mušti. Ir faktinai jau prasidējo tobulinimas kariavimo budų. Europos laboratorijose,—kaip jau kaikurių pranašauta po Antrojo Mušio ties Ypres—žmonēs tyrinēja naujus budus gyvybei naikinti.

Mokslo išradimai reikalauja atsidējimo ir laiko. Dideliems dalykams atsiekti negalima žmogus skatinti ir skubinti. Visas gi karas yra organizuotoji paskuba. Abiem pusēm einant lenktynių linkui pergalēs, Europos mokslo vyrai neturējo atliekamo laiko siekti nežinomų dar dalykų. Jie trusēsi su nuodingais gazais; jie gi buvo jau išrasti, tik reikējo kaikurių pagerinimų. Dabar, laike pertraukos nuo Paliaubų, jie gilinasi į nežinomų dar dalykų sritį. Imkime vēl liudymą iš viešai ir oficialiai padarytų Generolo Swinton'o pastabų:

„...spindulių karas. Iš to progreso, kokio jau praeityje atsiekta, aš įsivaizdinu sau, kad ateityje mes nepasitenkinsime vienais tiktai gazais, bet pasikinkysime visas žinomas mums gamtos jēgas; iš to ir kįla dabartinē tendencija išplētime įvairių spindulių, kurie gali buti panaudoti tiems tikslams. Mes turime X-spindulius, mes turime šviesos spindulius, mes turime šilumos spindulius... Mes gal buti esame nelabai toli nuo išradimo kokių nors lethalių spindulių, kurie galēs suparaližuoti, ar suraityti, ar užnuodyti žmogų... Galutinas dabartinių jēškinių tikslas yra, kaip aš tai numatau, karas su mikrobais. Man atrodo, kad prie to prieisime; aš **bent dabar nematau priežas**ties, del kurios to nepanaudotum, jei manai kariauti... rengkis dabar... mes turime tobulinti tuos naujuosius kariavimo budus, turime kuolabiausiai įtempti energi-

ją, panaudoti laiką ir pinigus, raginant musų išradējus ir mokslo vyrus studijuoti **tokius karo budus, kuriais** butų galima mušti žmones šimtais tukstančių, o ne... vien mąstyti apie tokius metodus, kurie užmuš tik kelis asmenis vienu laiku."

Nesenai užsibaigusiame **kare,—sulig neitralių ir** nesuinteresuotų Danų istorikų,—žuvo mušiuose arba mirē nuo žaizdų arti dešimts milionų kareivių; gal buti, kad du ar trys milionai kareivių liko visiškai paliegę. Vienok gi žmonēs buvo mušami ne taip, kaip planuojama mušties „kitame kare".

To paties karo metu, kaip sako **Danijos** statistika, žuvo dar trisdešimts milionų žmonių—vien civilių žmonių,—kurie **„butų galēję dar gyventi"**. Tačiaus, bendrai imant buvusįjį karą, ginklai sulyginamai retai tebuvo kreipiami prieš civilius gyventojus. Prie tų trisdešimties milionų dalinai priskaitoma ir sumažējęs gimimas. Kiti gi išmirē, daugiausia, **nuo „nelaimingų atsitikimų"**, kokie juos ištiko karo metu. Išēmus Armēnų skerdynes, visai nedidelē žuvusiųjų dalelē nuējo į karstą ačiu atakams, nukreiptiems tiesioginai prieš jų gyvastis—kaip, pavyzdžiui, Vengrų daryta prieš Serbus, Rusų prieš Rytų Prusus, Vokiečių prieš Belgus; arba ačiu atakams, nukreiptiems netiesioginai prieš jų gyvastis,—kaip tai buvo su submarinais arba su užpuolimais iš orlaivių. Dauguma jų mirē vien dēlto, kad jie pasipynē karui po kojų—mirē dēl netikusio maitinimo blokados uždarytose šalyse, dēl bado ir šalčio, bebēgdami nuo įsiveržančių jų kraštan priešininko armijų. Bet dabar jau mes rengiamēs mušti žmones uzaminiu budu, po daug antsyk; ir tasai mušimas, jei aš neklystu, bus nukreiptas į civilius gyventojus.

Tiek apie šiaip gyventojų likimą „kito karo" metu. Bet kas atsitiks su kareivių gyvastimis, kuomet prieisime prie tokio kariavimo budo? Atsakymui rei-

kalinga diskusijų apie „kito karo" ginklus, taktiką ir strategiją.

Aš dar nekalbējau apie tanką. Šį pagerinimą įnešē Anglija, kaip Vokietija įnešē gazą. Čia prireikē vieno prietaiso, taip seno, kaip pats karas—šarvo—su dviem prietaisais, paskolintais iš taikos—gazolinu varomo motoro ir grandiniais („caterpillar") ratais. Šis instrumentas yra taikomas užpuolimui, nes jis davē žmogui ir jo kanuolei galimybēs greičiau judēti; jis taikomas ir gynimuisi, nes apsaugoja kareivius ir jų ginklus, kuomet jie puola priešininko teritoriją. Išpradžių Anglai vartojo savo tankus, kaip ir Vokiečiai vartojo savo gazą, lig bijodami, lig išbandymams. Platus vartojimas tankų 1916 m., ties Somme, butų galējęs laimēti karą. Amunicijos dirbējai, tarp Somme ir Paliaubų dienos, dviejų metų laike, šiek-tiek pagerino tą įrankį. Karo pradžioje vartojami tankai galējo eiti nelygiu keliu tiktai keturias ar penkias mylias į valandą, tiek, kiek žmogus padaro, eidamas greitu žingsniu. Vēliaus pagerintieji tankai jau ējo dešimtį iki dvylikos mylių į valandą,—kaip kavalerija veikime. Tankai ties Somme turējo tiktai kulkosvydžius. Išsiliuosavimo Mušyje daugybē tankų jau turējo paprasto kalibro lauko kanuoles. Praktikos žvilgsniu, nēra rubežių galimam tankų didumui. Amunicijos dirbējai ketina dirbti tankus vis didesnius ir didesnius—nuo 2.000 tonų karavelių iki 20.0000 tonų drednotų. **„Sausumos karo laivas"**, be abejonēs augs savo didumu, iki jo kaina nuties augimui rubežių. Dabar jau ekspertai svarsto naujas tankų galimybes. Jei submarinas, skiriamas karui, gali neįsileisti vandens, tai ir tankas galēs neįsileisti gazų.

Nuodingieji gazai, apie kuriuos jau tiek kartų kalbējau, turēs buti ateities žudymo įrankiu. Tuo tarpu eksploduojąs šovinys yra pasenęs ginklas. Jis virsta maždaug pagelbiniu ginklu. Gazas negali iš-

griauti apkasų ir fortų, negali išgriauti triobų, prakiurinti kaukių, įsiskverbti į hermetiniai uždarytus tankus ir tvirtoves. Sprogstamieji šoviniai vis dar švies kelią; gi gazas daugiausia atlikinēs aktualį žudymo darbą. Artilerija, leidžianti sprogstamuosius šovinius, bus arba pavydale šarvuotų tankų arba, išeidama atvirumon, bus užkrauta ant grandinių ratų, kurie duos jai daugiau greitumo, net ir kalnuotose nelygiose vietose, negu ji turi dabar, arklių vežama. Tankų ir modernių kanuolių vežimų dirbējai jau tyrinēja budus, kaip padarius juos greitesniais. Mes turime pamato tikēties, kad net ir sunkioji artilerija galēs, „kito karo" sulaukus, eiti 20 ar 25 mylių į valandą greitumu. Taigi armijoms reikalingi butų geri keliai. Tuo gi tarpu grandiniai ratai turēs tą artilerijai reikšmę, kad ji galēs veikti visai nepriklausomai nuo vieškelių.

Toki, taigi, bus kito karo taktika ant sausumos, --žinoma, jei mes nesurasime pamatiniai naujų kariavimo budų, bet tik gerinsime iki tobulumo laipsniui tuos budus, kuriuos turime ir pažystame. Kad geriau atsivaizdinus sceną, pakartokime buvusiojo karo padētį, įsivaizdinkime gerai prisirengusią Vokietiją, atakuojančią irgi gerai prisirengusią Franciją ir bandančią jon įsiveržti.

Atakuojančioji pusē, gal buti, nei nepaskelbs karo, sekant precedentą, kurį sudarē Japonija, pradēdama savo karą su Rusija. **„Karas nebus daugiau skelbiamas"**, pareiškē Pulkininkas Fuller, kurį ne kartą jau citavome,—**„bet, lig karštų šalių tornadui užējus, dangus netikētai apsiniauks ir prasidēs audra. Gaišti paskelbimui karo bus taip pat kvaila, kaip ir Fontenoy'o mandagumas—mosavimas su plunksnuota skrybēle—„Ponai Francai, tamstos pirmi šaukite!"** Vokietija pradēs nuo savo sienos vesti armiją tankų, didelių ir mažų, neįsileidžiančių gazo; jų kanuolēs turēs

gazo šovinius žudymui ir sprogstamuosius šovinius, kurie valys kelią prie žudymo. Jų užpakalyje bus sunkioji artilerija ant grandinių ratų. Francai, gal buti, turēs irgi priruoštą apsigynimą nuo tokios formos atako. Už jų sienos bus retortų linija, galinti paleisti lethalius debesius keturių šimtų mylių ilgumo, nuo Šveicarijos iki jurų. Prasidējus karui, Francai panaudos savo apsigynimo budus; jei jie veiks tobulai, tai valstybē turēs užtektinai laiko mobilizacijai. Gal Vokiečiai nuspręsti siųsti savo tankus, apsaugotus nuo gazų, kiaurai per tuos debesius; ar gal lauks, iki jie išsisklaidys; gal jie turēs budus prasiskinti, taip sakant, „atvangos alējas" per juos ir pervesti tokiu budu savo kariuomenę. Kokį jie metodą panaudos tokiame atsitikime, priklausys daugiausia nuo busimosios infanterijos; ir tai yra taip pat svarbus klausimas.

Kaikurie optimistai kariškiai skelbia, buk skaitlingosios infanterijos masēs, buvusios ikišiol visų šios gadynēs karų nugarkauliu, taip sakant, išnyks ir ateities kavalerija laimēs ar pralaimēs mušius. Joki valstybē negalēs gaminti tiek tankų, kad jų butų tiek, kiek reikalinga sumobilizuotoms jēgoms; visame pasaulyje nēra galimybēs tiek plieno prigaminti. Taigi mes ir turēsime gryžti atgal prie sulyginamai mažų profesinių ekspertų armijų.

Daugelis kariškių, su kuriais aš kalbējau, nesutinka su ta pažiura. Jie mano, kad niekas negali visiškai užimti infanterijos vietos. Buvusiojo karo metu artilerija buvo mušių karalienē; visi tautiniai resursai buvo panaudoti dirbimui kanuolių ir daugiau kanuolių, šovinių ir daugiau šovinių. Gi infanterijos masēs visgi pasiliko; Generalis Štabas nuolatos reikalavo netik daugiau kanuolių, bet ir daugiau žmonių. Jei eini karan, kad užgriebti teritoriją ar poziciją, tai niekas kitas negali galutinai užimti teritorijos ar pozicijos, kaip tiktai didelē apginkluotų žmonių daugybē. Tie kariškiai, su kuriais man teko kalbēti, sako,

kad tasai senas pamatinis kariavimo budas nebus atsimainęs ir kito karo sulaukus, kaip jis neatsimainė buvusiame kare. Infanterija, gal buti nebevartos savo šautuvų, gal vietoj jų nešios ne taip toli siekiančias, bet užtai daug pavojingesnes gazo granatas,—nors, iš kitos pusēs, abejotina, kad išnyktų šautuvas, kurs tobulinamas yra kulkosvydžio formoje.

Klausimas tik yra tame, ar tos infanterijos masēs turēs viena kiton kibti tiesiog. Bet tas nereiškia, kad jos nebus išžudomos dideliausiais skaičiais, ne po vieną ar po kelis. Jas galima butų sulaikyti, iki karo mašinos sutruškins pasipriešinimą, ir tuokart infanterijai bus pavesta tiktai laikyti užimtoji teritorija; bet jos bus nuolatos atakuojamos aeroplanų iš viršaus.

Net ir pirm to, kaip tankų armija pradēs žengti linkui tos lethalio uko juostos, paženklinančios priešininko sieną, oro laivynai jau bus kelionēje. Aš jau sakiau, kaip su bevielio telegrafo pagalba galima valdyti aeroplaną, paleistą be žmogaus; tokie aeroplanai virsta šaudymo mašinomis, turinčiomis neišmatuojamą savo akcijai plotą. Tokie laivynai ir kitokie lakstytuvai, apginkluoti kanuolēmis, kulkosvydžiais ir gazo bombomis, jēškos, kur yra priešo infanterijos masēs. Užpuolamoji valstybē ginsis nuo tų laivynų savo aeroplanais; tankams vedant karą ant sausumos, orlaiviai ant milžiniškos skalēs jau atlikinēs savo darbą, kokio buvęsis karas nei nematē. Kur tiktai tokių užpuolančiųjų aeroplanų eskadrilē prisiartins prie savo objektivo, ar tai bus kareiviai, ar miestai, jie padarys tiek, kad net Verduno skerdynē atrodys, kaip lanko ir vilyčios mušis.

Toksai karas, tur buti, ilgai negalētų užtrukti. Žinoma, nēra tai tikrenybē. Gali sau įsivaizdinti pirmutinį ataką. Po neapsakomos skerdynēs ir naikinimo abiemi pusēmi, kariaujantieji sustos ir imsis gazo

karo pas sieną, užpuolimų iš viršaus, iš aeroplanų ant miestų; gi tuo tarpu abidvi kariaujanti pusi stengsis gaminti užtektinai amunicijos pergalei laimēti. Tačiaus, užteks žmonēms kelių savaičių ar mēnesių tokio karo. Ir tokiu laiku jau butų išžudyta tiek pat gyvasčių, butų sužeista tiek pat kareivių, butų sunaikinta tiek pat turto, kaip ir paskutiniajame nepalaimintosios atminties kare. Civilių-gi žmonių gal butų daug daugiau išmušta.

Kas gi sakytina apie apsigynimą,—kur ne tiek jau svarbu apsiginti nuo mētomų iš viršaus bombų su tonais sprogstamosios medžiagos, bet daug svarbiau apsiginti nuo nuodingųjų gazų? Dabar reikia ginti netik armijos, bet piliečius ir miestus, netik kareivius, bet ir silpniausius kudikēlius. Paprastai, kuomet kare pradedama vartoti koks naujas ginklas, pereina kiek laiko, iki žmonēs atranda tinkamus apsigynimo budus. Priešistoriniuose laikuose jau buvo vartojamas peilis rankoje, arba užmautas ant lazdos; gan toli įžengus in istorinius laikus, randame šarvą apsisaugojimui nuo peilio. Geriausis apsisaugojimo nuo šautuvo kulkų budas—įsikasimas į žemę—buvo žinomas senovēs gadynēje, bet niekados nebuvo taip plačiai pritaikomas, kaip paskutiniame kare. Kaukē buvo labai geras budas apsiginti nuo nuodingųjų gazų; bet aš jau parodžiau jos netobulumus. Gi Vokiečių „garsvyčių" (muštardinis) gazas, Amerikiečių Lewisite gazas užgauna odą,—pirmasis degina ją, antrasis —nuodija visą kuną. Apsisaugojimui nuo tos rųšies ginklo dabar yra vartojamu du budu. Viso kuno oda reikia ištepti tam tikru tepalu, kuriame yra antidotas nuo nuodų. Prieš pat Paliaubų dieną Britai jau buvo prisirengę panaudoti tą budą apsisaugojimui nuo Vokiečių „garsvyčių" gazo. Bet šis budas nēra tobulas. Po to, kaip išsitepę tepalu kareiviai pasitrina apkasuose per kelias valandas, ar sušlampa purvyne, tepalas nusitrina nuo jų odos. Geresnis apsisaugojimo

budas, jei tik butų galimas, butų dēvēti tam tikrus, kemikalais persunktus drabužius, su pirštinēmis ir kepure, gerai pritaikyta prie kaukēs,—kitais žodžiais, tokie drabužiai turētų tinkamai dengti visą kuną. Šitokį budą galima išbandyti armijose. Pagaliaus, jie turi buti vienodi. Ir, ant galo,—prieiname prie metodo siuntimo pirmyn kariuomenēs, užsidariusios tankuose, kurie neįsileidžia gazų.

SAUSUMOS DREDNOTAS.

Vienas didžiųjų tankų, kokius Britų Armija vartojo karo pabaigoje, parodąs, kaip, ačiu grandiniems ratams, tankui nereikia kelio. Ant jo yra dvi lauko kanuoli. Jei ginklavimos dar vis eis pirmyn, tai šitokie tankai, kaip parodo paveikslēlis, bus ilgainiui taip pasenę, kaip ir karavēlis Armadoje.

Bet, svarstant šituos apsigynimo metodus šiaip gyventojams, sutinkame ypatingus nepatogumus. Ar kito Europos karo sulaukę, matysime visus Pariso gyventojus apsitepusius tepalais, apsaugojančiais nuo gazų, ir su kaukēmis rankose? Kiekvienas fronto karininkas žino, kaip sunku yra priversti ir disciplinuotus kareivius dēvēti kaukes net ir pavojaus valandomis. Kad šiaip piliečiai butų visados išsitepę, kad jie mokētų tinkamai užsimauti kaukes, įvykus aeroplanų puolimui ant Pariso ar Londono, reikia taip vadinamą-

jį visuotinąjį karinį lavinimą padaryti tikrai visuotinuoju ir pradėti netik mokyklose, bet lopšeliuse. Šiteks irgi argumentas—pridējus prie to dar ir ekspensus—gali buti pavartotas ir kalbant apie „anti-gazinius" drabužius šiaip piliečiams dideliuose miestuose.

Gazo neįsileidžiąs tankas, beveik visiškai ištobulintas karo įrankis, parodo kėlią prie dar tobulesnio apsigynimo. Pulkininkas Fuller įsivaizdina sau **„apsigynimo centrus"**—tvirtoves, ar ką nors tam panašaus, padarytas taip, kad neįsileistų gazų; tokiuose centruose reiksią laikyti rezervo kariuomenē, ir čia gryžš tankai, reikalingi taisymo ar šiaip medžiagos gauti. Musų dideli miestai gali buti taip perstatyti, kad juose butų ir musų piliečiams tam tikri **„apsigynimo centrai"**. Šitai buvo netobulai daroma buvusiojo karo metu, kuomet, laike nuolatinių užpuolimų aeroplanais, pvzd. Venecijos vyriausybē apstatē gilias kelnores (sklepus) su smilčių maišais, padarydama tuo budu milžiniškus apkasus, panašius tiems, kokie buvo kareivių vartojami. Tačiaus kelnorēs negalēs apsaugoti žmonių nuo gųlančio žemyn gazo, nuo pažeidžiančio kuno celes gazo, kaip Lewisite, ir nuo panašių šitrų turi buti labai lengvas, kaip ir į požeminį gelžketiems gazų. Tokie centrai turi buti labai dideli, kad juose galētų sutilpti viso miesto gyventojai; jie turi buti užtektinai gilųs žemēje, kad galētų pasekmingai išlaikyti sprogstamąją didelių naujų bombų jēgą; jie privalo buti taip padaryti, kad neįsileidus gazų,—šitą galima atsiekti, padarius juos hermetiniais ir parupinus jiems oksygeno gyventojų gyvybei, arba įtaisius ventiliatorius, per kuriuos ineitų oras, persikošęs per atatinkamą antidotą. Priējimas prie tokių centrų turi buti labai lengvas, kaip ir į požeminį gelžkelį („subway")—ar ir dar lengvesnis. Šitam atsiekti, reiktų musų miestai visai perstatyti, jei norima, kad gyventojai galētų išlikti gyvi po karo. Žinoma, visa tai yra absurdas.

Jei kursai nors Europos valstybių Generalis Štabas neturi kokios gilios ir baisios paslapties, tai mes kolkas dar neišradome žudančių spindulių. Šis klausimas guli dar už prieinamojo mokslui rubežiaus; tam išradimui reikia pionierių darbo. Jei prie to bus prieita, tai daugeliu atžvilgių, kurių dar negalima įžiurėti, turēs atsimainyti visi kariavimo budai. Bet kariavimo budai, panaudojant bakterijas, gimdančias ligas, jau yra ruošiami laboratorijose. Čia, pavyzdžiui, yra vienas metodas, apie kurį jau esu girdējęs ir kuris, kaip sužinojau iš mokslo vyrų, yra labai galimas: atrandi kokią retai pasitaikančią ligą, geriausia tokią, kuri užeinama kokiame nors tolimame pasaulio kampelyje, kad tavo gyvenamąjame klimate žmonių organizmas savo prigimtomis jēgomis neįstengtų nuo jos ginties, kaip, pavyzdžiui, kad Indionai neturi savyje prigimtos jēgos atsiginti nuo blusinų („measles"). Tyrinēji, iki surasi gerą, pritaikomą serum'ą, kurį galima butų gaminti didelēje kiekybēje. Augini bakterijas, iki jos pasiekia to laipsnio, su kuriuo mus supa-

AEROPLANŲ LAIVAS.

Spējama išlaidas siekiant $26.000.000.

Tais pinigais, kurie bus išleisti dviem tokiem laivam pastatyti, galima butų pridēti po $800 prie algos, per 5 metus, 13.000 mokytojų.

Galima yra, jog turēsime apsieiti be tinkamai apmokamų mokytojų, kad tik gerai prisirengus prie kito karo.

žindino nesenai buvusioji influenza,—šito galima atsiekti su pagalba tam tikrų bakterijų. Įskiepiji serumą visai savo armijai; jei reikalinga,—įskiepiji ir visiems šalies gyventojams. Po to, naktį su aeroplanais, per savo šnipus, ar per užkriestus vabalus, utėles ar su pagalba vandens, išplatini bakterijas priešininko kariuomenėje. Į kelias dienas tavo priešas jau bus ligonis, kurį lengvai galėsi įveikti. Reikia laiko suradimui naujos ligos bakterijos ar serumo. Žalos bus padaryta daug anksčiau prieš laiką, kuomet priešininkas savo laboratorijos suseks, kaip apsiginti tokiame romantiniame ir drąsiame mušyje. Kiek dabar numanoma, kariavimas su bakterijų pagalba bus nukreiptas tiktai prieš armijas. Bet kiekvienas, kas sekė buvusįjį karą, žino, koki žmonių grandija jungia apkasų kareivius su visais šalies gyventojais. Beveik kiekvienas vienokiu ar kitokiu budu tarnauja armijai, tad kareiviai ir šiaip piliečiai yra nuolatiniame susisiekime, nuolatiniame kontakte. Armijų negali uždaryti karantinan. Tarpe kito karo galimybių yra bendra ir baisi epidemija, panaši Viduriniųjų Amžių Juodąjam Marui,—netikėtas, slaptingas, nesulaikomas žengimas pirmyn mirties, nuo kurios žmogus išsisaugoja tiktai pabėgdamas nuo kito žmogaus.

Toliaus,—yra lengvai sukeliamos ir lengvai platinamos augmenų ligos. Ką pasakysi apie rudį, nuo kurio pražus tavo priešo javai ir jis mirs badu? Šitoks karo metodas jau yra pasiulytas ir tyrinėjamas.

Tiek apie tiesioginį kito karo taikymą į žmonių gyvastį, ypatingai gi į šiaip piliečių gyvastį. Pirm, ne kaip visai užbaigsiu kalbėti apie šį klausimą, turiu paliesti laivyno veikimą, apie kurį dar neminėjau. Vokiečių vartojami submarinai apreiškė didelę vertybę. Daugjurininkų sako, kad Vokiečiai su savo submarinais padarė tokią pat klaidą, kaip ir su savo gazais, ar kaip Britai su savo tankais. Jie neįspėjo tos jėgos, koki buvo jų rankose. Jei jie butų pradėję ka-

rą su tokiu skaičium submarinų, kokį turėjo 1917 metais, jei jie laikytųsi savo pirmučiausiai priimtos taktikos skandinti laivus be perspėjimo, tai jie butų badu išmarinę Angliją ir butų išlaimėję karą. Begalo padidėjo submarinų greitumas, jų plaukiojimo radius (plotas), jų užpuldinėjimo jėga. Vokiečių U-laivai iš 1914 metų plaukiojo taip pamažu, kaip prekinės valtys; jie netoli tegalėjo plaukti nuo savo bazos; jie buvo beveik visiškoje priklausomybėje nuo savo torpedų. Gi submarinai, veikę 1918 metuose, buvo beveik taip pat greiti ant viršaus vandens, kaip ir senieji karo laivai; jie prirodė, kad gali perplaukti, ten ir atgal, per visą Atlantiką, savo maistu ir kuru; jie jau turi toli nešančias kanuoles, penkių ir šešių colių vamzdžiais. Visi laivyno žinovai pripažysta, kad galima padaryti dar daugiau pagerinimų. Kaikurie laivynų architektai tvirtina, kad faktinai visi ateities karo laivai galės pasinerti ir plaukti po vandeniu,—tai bus nardomieji drednotai. Nesigilinsiu į dabartinius ekspertų ginčus, tų, kurie laikosi paprastųjų drednotų ir tų, kurie pataria ardyti dabartinius laivynus ir statyti tiktai nardomuosius karo laivus. Aš, sausumos žmogus, nesiimu spręsti jureivių ginčo. Bet aš pastebiu, kad tie, kas laikosi dabartinių drednotų, plaukiojančių viršuje, prie savo nuomonės deda pasargą—„šiam laikui". Jie, matoma, tiki, kad galų gale reiks prieiti prie submarinų ar nardomojo laivyno.

Buvęsis karas parodė, kaip gerai vandenynas apsaugoja submarinus. Po Paliaubų Vokiečiai sakė man, kad visame Imperijos Laivyne nebuvo daugiau kaip penkiosdešimts submarinų, plaukiojančių vienu laiku; paprastai jų veikė tik apie dvidešimts penki. Ir prieš juos Santarvės laivynai vartojo nemažiau, kaip pusę savo resursų; pradedant greitais nedideliais laivais, baigiant milžinais drednotais, buvo sumobilizuota tukstančiai žmonių kovai su keliomis dešimtimis giliai jurose besislapstančių žudikų! Su kitokiais laivais ga-

li atakuoti juos tiktai viršuje jurų. Laivyno patarlēn priimta sakinys, kad **„submarinas negali kovoti prieš submariną".** Kito karo sulaukus, keli šimtai nardomųjų laivų, naujo, greito ir galingo typo, be abejonēs galēs atsiekti tai, ko neatsiekē Vokiečiai 1917 ir 1918 metais,—tai yra apsupti pasekminga maisto blokada visą Angliją arba kitą kokią valstybę, kuri savo duoną ir mēsą gauna iš užjurių.

Ir tas, kas pradēs panašią kampaniją, be abejonēs skelbs „tautinę butinybę", kaip darē Vokietija 1917—1918 m.: atmes šalin senuosius jurų karo įstatymus, reikalaujančius, kad užpuolikas praneštų laivui, kurį rengiasi skandinti, ir taikys iš tamsumos, iš jurų gelmių. Nesa—dangtis nukelta.

Taigi, prie kito karo pabuklų galime pridēti netik naikinimą žmonių blogu maistu, bet ir aktualį marinimą badu.

Atsiminkite tą Danų statistiką. Buvusiojo karo metu išmirē dešimts milionų žmonių, kurie „šiandien ra bendrai pripažintas faktas; tai buvo tiktai praktibutų dar gyvenę". Karas prieš šiaip piliečius dar nēnē pasekmē. Kitam karui atējus, tai bus jau pripažintas faktas. Ir dar kartą pakartoju,—šiap piliečiai bus karo butinybēs objektivas,—tikrasai tikslas.

Taip nebutų, negalētų buti, jei mes kariautume senovēs, primityviais ginklais ir savo akimi matytume musų smugių pasekmes. Laike įsiveržimo Belgijon, vienas mano draugas stovējo šale Vokiečio kareivio, žaidžiusio su maža Belge mergaite. „Musų disciplina yra tobula", tarē į jį karininkas. „Matai tamsta tą kareivį? Jis myli kudikį. Jis turi linkui jos žmogaus sentimentą. Tačiaus, jei aš dabar paliepčiau jam perverti ją su durtuvu, jis klausytų manęs be mažiausio dvejojimo." Aš abejoju. Gal kalbamasai kareivis ir butų paklausęs; vienok aš netikiu, kad kiekvienas Vokietis kareivis butų paklausęs,

—nežiurint to, kaip jis butų „systemo" sugadintas ir paverstas galviju. Buvo Belgijoje Vokiečių žiaurių darbų,—pats mačiau savo akimi,—bet jie neatsitikdavo tokiu budu. Vokiečiai nekirsdavo kudikiams rankų, nors daugelis Amerikiečių patys tam tikējo ir plačiai tokias žinias skelbē, lig kokią evangeliją.

Bet naujieji karo budai pasinaudoja žmogaus vaidentuvēs rubežiais. Verdamas su durtuvu kudikį, matysi kraują, matysi drebantį nuo skausmo mažą kunelį, matysi susopusį akelių žvilgsnį... Bet jei numesi ant miesto bombą, tai manysi tik apie tai, kad tinkamai pataikei reikiamon vieton. Daug kartų pietaudavau su Francų vaikinais—lakunais, Britų vaikinais—lakunais, Amerikiečių vaikinais—lakunais, sugryžusiais iš tokių ekspedicijų. Jie buvo mandagųs, geros širdies, malonųs jaunikaičiai. Ir jie tik manē ir kalbējo ne apie jų bombų pasekmes, bet apie „pataikymą". Jei tuokart jų mintį aplankydavo koks tos rųšies vaidmuo,—jie slopindavo savo vaidentuvę, —taip visi daro karo metu.

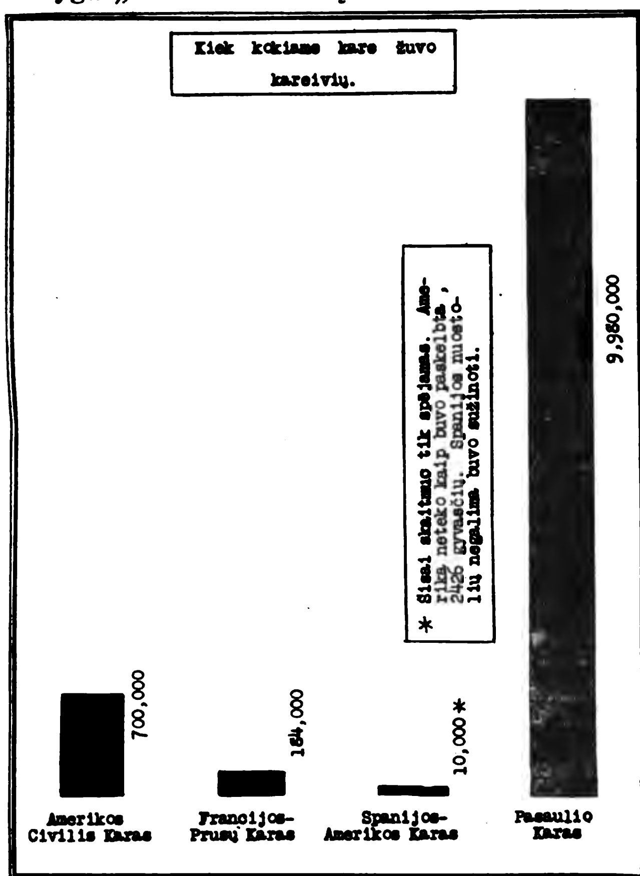
VI.

KARAS IR RASĖ.

Tiek apie civilius šiaip gyventojus. Dabar nukreipkime musų vaidentuvę į tuos dešimtį milionų kareivių, kritusių paskutiniame kare ir į tuos neapskaitliujamus milionus, krisiančius kitame kare. Leiskite pamiršti aiškų dalyką; leiskite pamiršti man, mačiusiam karą—pilkai-žalsvas ruožas ties Douaumont kloniu, kur guli dešimtys tukstančių kritusių kareivių; kyšantie iš po žemės šonkauliai visur apielinkėse Vimy; vilnys vaitojimų ir dejavimų trijų tukstančių sužeistųjų, gulinčių Casino Ligoninėje Boulogne mieste. Atsiminkime, kad visi žmonės turi mirti ir šaltu krauju pasvarstykime, atsižvelgdami į kokią nors karan išėjusią tautą ar į visą žmonių giminę. Mes matysime, kad vyriausis nuostolis, buvęs praėjusiojo karo metu, buvo ne tie šimtai bilionų dolarių vertės sunaikintojo turto, net ne tie trisdešimts milionų civilių žmonių, kurie **„but galėję ir šiandien dar gyventi"**, bet tie dešimts milionų kareivių.

Atmintin ateina trys knygos pacifistų literaturoje, buvusioje prieš tą laiką, kuomet Amerika įžengė į Europos Karą. **Jean Bloch** rašė, kad karas negalįs buti; naujosios gadynės kariavimo budai esą taip baisųs, kad žmonės negalėsią pasitikti jų. Įvykiai ką kitą parodė; žmonių dvasioje matėme netikėtus drąsybės rezervuarus. Kas savaitė, per visą ilgąjį karo frontą, daugybė žmonių atlikdavo tokius pasišventimo žygius, kad prieš juos tiktai šešėliu atrodo žygiai,

buvę prie Termopilų, Alamo ar ir Lengvosios Brigados puolimas. **Normanas Angell'is**, rašydamas iš ekonominio atžvilgio, **nepranašavo, kad karas negalįs buti, bet kad** jis **neapsimokėsiąs**; anot jo, laimėjęs **karą** turėsiąs pakelti nuostolius lygiai kaip ir tas, **kurs** pralaimės jį. Įvykiai, kiek matome, ikišiol lig ir pateisina Normano Angello pažvalgą; gal buti, kad ateinantie dešimts metų ir visiškai jį pateisins. **Trečias** kurinys, mažiau už kitus žinomas, išėjo iš Armageddono nepajudintas. Tai yra Dr. **David'o Starr'o Jordan'o** knyga „**Karas ir Žmonių Rasė**".

Jordan'as yra evoliucininkas ir į visą draugiją žiuri iš taip vadinamosios Darvino teorijos taško. Skaitytojas gali priklausyti kokiai sektai ar mokslinei religijai, kuri nepripažysta evoliucijos. Bet jis nēra verčiamas buti Darwino pasekēju tam, kad sutikus su Jordano argumentu. Jis turi tiktai tikēti,—aš spēju kiekvieną ir tikint,—kad prabočių karakteringosios ypatybēs pereina į jų vaikus, kad tvirti vyrai ir moters gimdo tvirtus vaikus, kad silpni vyrai ir moters gimdo silpnus vaikus. Ir Jordanas prirodo, kad karas, vedamas parinktų armijų ir šios gadynēs sąlygose, pastums žmonių rasēs kokybę atgal bent šimtmečiams,—kad tai bus milžiniškas žmonių rasēs nusilpimas.

Štai kaip tas atsitinka: jei augini galvijus, bandydamas išveisti geriausį arklį ar karvę, tai parenki iš savo arklydēs geriausią kumelę, iš bandos—geriausią karvę ir laikai jas veislei; kitas gi paskerdi arba sterilizuoji. Šiaip karvē, barbarų pagauta kur nors Europos stepuose, duodavo gal tik galoną pieno į dieną. Dabar mes turime karvių, duodančių dvyliką galonų pieno į dieną; ir tokios karvēs išsiveisē iš paprastųjų laukinių karvių tikai per ilgą parinkimą veislių. Juk jei butų tikslinga, tai gyvulių augintojai galētų gryžti atgal ir iš didžiųjų Holstein karvių, duodančių dvyliką galonų pieno, veisti vēl mažiukes vieno-galono karvukes. Jiems reiktų išvirkščio proceso—sudaryti tokias sąlygas, kad geri pavyzdiniai gyvuliai negalētų veistis ir kad gentkartē iš gentkartēs veistųsi tik silpni gyvuliai.

Naujosios gadynēs karas—konskripcija ir didējanti žudymo jēga—atlieka tą patį su vyriškosios lyties žmonēmis. Įvedi visuotinąjį kareiviavimą. Visi jauni vyrai, paprastai dvidešimts metų amžiaus, yra šaukiami armijon dviem ar trims metams. Šitaip šaukiami vyrai barakuose yra ekzamenuojami. Tie jų, kurie nēra tikę kariuomenei proto ar kuno žvilgs-

niu, yra atmetami,—kitais žodžiais, nepriima kariuomenėn šleivų, kreivų, kuprotų, siaurom krutinėm, nenormaliai silpnų raumenų, puspročių, kvailių,—visų atmatų. Šitokie mulkiai ir ištižėliai gali sau eiti kur nori, gali vesti moteris, gali likti tėvais. Kitiems gi, paprastai, draudžiama vesti, iki jie atliks militarės tarnybos „pirmąjį raką". Mokslo žvilgsniu, tie žmonės yra tai tautos žiedas. Pirmojo rako tarnybą atlikus, jauni vyrai, dvidešimts dviejų ar dvidešimts trijų metų amžiaus, eina į pirmosios atsargos (pirmojo rezervo) eiles. Jie kas metai turi dalyvauti tam tikruose manevruose; kitu gi laiku, atliekamu nuo manevrų, jie yra liuosi ir gali vesti. Dvidešimts šešių, dvidešimts aštuonių (ar apie tiek) metų amžiaus jie pereina į „antrąjį rezervą". Sulaukę trisdešimts penkių metų amžiaus, jie pereina į „territorialių" eiles ir lieka toje klasėje iki keturiasdešimts penkių metų. —dabar jau jų militarės pareigos užsibaigė.

„Kariškio amžius yra atletikos amžius", sako Britų kareivis. "Neprivalau sakyti amerikiečiams, kad kiekvieno atleto, ypatingai tokiuose sportuose, kaip kumščiavimos ar futbolė, kur reikia įtemptų pastangų ir fizikinės drąsos, geriausios dienos yra ankstybajame dvidešimts metų amžiuje. Pirmosios tarnybos kariuomenė yra geriausioji kariuomenė.

Daugiau dar,—toki kariuomenė yra po ginklu toje valandoje, kaip karas iškįla; nereikia jos surinkti, išnaujo lavinti ir mankštinti. Ji pirmutinė eina į mušį; ji veda pirmutinius atakus; ji sudaro visą puolimo jėgą. Antroji eilė, taip lygiai brangintina, taip lygiai svarbi, sudaroma yra iš pirmojo rezervo vyrų; ir taip toliau, iki prieiname prie teritorialių eilių, prie vyrų tarp 35 ir 45 metų amžiaus. Teoretiniai, tie „seni" vyrai neturėtų eiti į mušius visai, išskyrus tik tokius atsitikimus, kur sąlygos privestų prie desperatinės padėties. Jie sergsti kelius ir tiltus, kasa rezervinius apkasus, arba tranšėjas, prižiuri karo užimtą

priešo teritoriją, atlieka šimtus kitokių dar smulkesnių darbų, kurie yra reikalingi armijai užpakalyje fronto.

Kaip visa karo statistika bus užbaigta ir sudorota, tai jos braižinys atrodys, kaip piramida. Ji parodys, kad didžiausie žmonių nuostoliai buvo tarp 20 ir 25 metų amžiaus; tie nuostoliai eina mažyn su žmonių amžium, ir apie 45-tų metų jų amžiaus nuostoliai yra visai nebežymųs[1]).

Štai išvirkštinis veisimas ant milžiniškos skalēs. Jaunieji, nevedę vyrai pirmučiausia yra išmušami, ir buvo išmušami visu karo metu. Jie yra parinktoji visos gentkartēs dalis; praktikiniai, nei vienas jų dar nēra auginęs kudikio. Jų kraujas yra visiškai pražuvęs tautai. Juos seka vyrai apie 25 metų amžiaus. Vieni jų, sugryžę iš pirmosios tarnybos, jau apsivedē, kiti—dar ne. Abejotina, ar jie turi, bendrai imant, daugiau kaip po vieną kudikį kiekvienas tuo laiku, kada ateina jų eilē mirti. Taip tad ir eina, klasē už klasēs; mažesni nuostoliai ir daugiau vaikų, iki ateiname prie teritorialių eilių, kuriuose yra vyrai 45 metų amžiaus. Šitoje kategorijoje, proporciniai, gyvasties nuostoliai yra sulyginamai labai nedideli; bet, įsigilindami į gyvybēs statistiką, randame, kad to amžiaus žmonēs turi tiek vaikų, kiek jie ir begali turēti. Bet visu tuo laiku anie kariuomenēs atmestieji, kvailiai ir silpnakuniai, gyvena savo šeimynose ir veisia vaikus.

Musų pačių konskripcijos („drafto") metu, mes sekēme Europiečių planą, šaukdami kariuomenēn vy-

[1]) 45 metai amžiaus buvo, bendrai imant, vyriausias amžius kariuomenei; tačiaus per kelis mēnesius 1918 m. Britai šaukē kariuomenēn vyrus net iki 50 m. amžiaus. Bet Francų ir Vokiečių teritorialēse eilēse vyrai, pašaukti 45 m. amžiaus, buvo laikomi, iki karas užsibaigē, ir buvo jau 49 m. amžiaus Paliaubų priēmimo laiku.

rus tarp 21 ir 30 metų amžiaus, tankiai paliuosuodami vedusiuosius. Šito amžiaus laikytasi tuo tikslu, kad surinkus geriausius vyrus „atletų amžiaus". Bet mes turėjome dar ir kitą priežastį, del kurios vedusieji vyrai buvo paliuosuojami nuo kariuomenės. Mes norėjome, kiek galint, mažinti žmonių kentėjimą ir žmonių vargą. Jei nevedęs 20-ties metų amžiaus vyrukas kris mušyje, tai del jo raudos tik artimieji jo kraujo šeimynos nariai. Gi 30-ties metų vyras, prie to, turi dar moterį ir vaikus. Dar daugiau,—jis, eidamas į karą, turėtų palikti be globėjo moterį ir kudikius. Didžioji Britanija ir gi pripažino tą patį principą, kuomet, priimdama visuotinąją konskripciją, šaukė kariuomenėn pirmiausiai jaunuolius ir paskui jau senius, pirmučiausiai nevedusius ir tik paskui vedusius.

Visa tai gražu ir žmoniška ir gal tikslinga. Bet rasės žvilgsniu, tai yra nemokslinga net iki patvirkimui, iki nemoralybei. Geriau, daug geriau butų, jei butų pradėta nuo kito galo, mobilizuojant į pirmąsias eiles senius tarp 70 ir 60 metų amžiaus, į antrąsias eiles—tarp 60 ir 50 metų, į teritoriales eiles—tarp 50 ir 45 metų amžiaus. Tokio amžiaus žmonės jau nedaug beturi reikšmės rasei. Jie, daugiausia, jau yra užauginę vaikus, jau yra atlikę savo pareigas iki pat jų rubežių.

Gamta nepaiso, kas atsitiks su augmeniu po to, kaip jis pagamino savo sėklą ir naujoji atžala pradėjo augti. Jei, karą palaikydami, mes vestume jį mokslingai, atsižvelgdami į geriausius rasės interesus, tai konskripcijos obalsis turėtų buti ne „**jaunuoliai pirmyn**", bet „**senukai pirmyn**"! Žinoma, tai atrodo keista, absurdas.

Senesnieji modernių laikų karai, kiek dabar žinome, nebuvo vedami konskripcijos budu. Skaitydami praeities užrašus, susekame, kad karininkai ir eiliniai kareiviai budavo parenkami iš gyventojų dug-

no, iš liuosnorių, spaudos suagituotų ir sukurstytų. Rods, budavo ir gražaus jaunimo, prietikių jēškotojų, einančių į karą; budavo organizuotų, taip vadinamų **„laimēs karžygių"**, kurie parsisamdydavo, ir tokie samdininkai turēdavo buti geriausios sveikatos. Kartais pasitaiko užeiti buriai kaimiečių, kaip pvzd. Anglų **„yeomen'ai"**, ējusie į karą drauge su savo ponais, žemēs savininkais. Bet nebuvo parinktino ēmimo kariuomenēn, nebuvo gydytojų kvotimų atmetimui silpnųjų ir pasiuntimui į skerdynes gražiausiųjų,—nebuvo taisyklēs **„nevedę vyrai pirmon eilēn!"** Net ir prie tokios padēties, seniau buvusiuose karuose žuvusiųjų vaisingumo amžiuje skaičius, gal buti, buvo augštesnis už bendrą rasēs ir veislēs lygmalą. Jordanas tikisi galįs susekti lig ir rytmą **„viešpataujančiųjų tautų"** istorijoje. Karingoji tauta, nuolatos besimušanti, pasiekia tokio laipsnio, kur pradeda išsigimti ir silpnēti. Spanija, buvusi pasaulio viešpačiu iki 17-tojo šimtmečio, palaikiusi savo galybę su pagalba garsiosios Spanų Infanterijos, taip vadinamos **„sienos, kuri pati užtaisydavo savo spragas"**, umai pargriuvo ir 19-tame šimtmetyje jau buvo visos Europos spardoma. Bet toksai rekrutų ēmimo systemas, koks buvo senovēs laikais, negalējo taip smarkiai užgauti veisimąsi, kaip tai daro musų naujosios gadynēs mokslingoji konskripcija. **Kaip teknikiniai** ištobulintasis karas vis daugiau ir labiau naikina nuosavybę, taip pat jis daugiau ir labiau **naikina** veislę[1]).

---

[1]) Jordano oponentas kariniuose klausimuose vieną kartą pareikalavo išrodymų šitai teorijai. Tai privertē Dr. Vernon Kellogg'ą patyrinēti senuosius Francų rekordus. Jis susekē, kad gentkartei, sekusiai po Napoleono karų, imant ją į kariuomenę, Francijoje reikējo nustatyti daug žemesnį ugį ir mažesnį svarumą. Dar daugiau,—jis rado, kad nuošimtis nepriimtų į kariuomenę vyrų, dēl jų netinkamumo, buvo daug didesnis.

Trisdešimts milionų civilių žmonių, netekusių gyvasties iš priežasties karo, gal buti, palietē bendrąją veislēs lygmalą. Žuvusieji nuo bado ir nuovargio, bēgdami nuo užpuolančiųjų buvusiojo karo armijų, buvo žemiau tos bendrosios veislēs lygmalos. Tie bēgimai nuo karo primena primityvę kovą už buvį, už išsilaikymą, kur pirmiausia miršta silpnesnieji. Gal ne tiek tikrai, tačiau galima sakyti, kad mirusieji nuo išbadējimo ir nuo ligų, karo tiesiog atneštų, buvo ir gi kiek žemiau tos lygmalos. Šitas faktas—svarstant visai šaltu krauju—buvo rasēs laimējimas. Bet negimusieji,—juk jie neatējo šin pasaulin vyriausia dēl tos priežasties, kad galējusieji buti jų tēvais buvo toli apkasuose arba žuvę. Tie potencialiai tēvai buvo Europos žiedas, kuno ir proto žvilgsniu; tuo tarpu silpnesnieji, nepriimti kariuomenēn, pasiliko namie ir savo nusilpusiu krauju veisē naują gentkartę. Štai buvo rasēs nuostolis. Gal buti šie faktai balansuojasi vienas su kitu, ir mes randame civilių žmonių nuostoliuose Europos veislēs protinių ir fizikinių jēgų lygmalą.

Dešimtyje milionų kritusiųjų kareivių yra nebeatitaisomas nuostolis. Pavyzdžiui imkime Franciją, kuri daugiausiai už kitus nukentējo. Ji priskaito arti 1 milioną ir 750 tukstančių kareivių, kritusių mušiuose, mirusių nuo žaizdų ir „dingusių". Bet šitai dar nepasako viso. Iš jos kareivių, tarp 19 ir 31 metų amžiaus, krito karo metu apie 60 nuošimčių. Statistika nēra dar sutvarkyta šiuo klausimu, bet abejotina, begu ši garbingoji kritusiųjų minia paliko nors po vieną, aplamai imant, kudikį. Absoliučiai imant, Vokietija pakēlē didesnius nuostolius, bet, reliativiai imant, jos nuostoliai buvo ne tiek dideli; ji priskaito 2 milionu kritusių mušiuose, mirusių nuo žaizdų ir dingusių. Ir jei mes pavestume žmonių rasę veislininkui, kad jis pagerintų ją tais pačiais metodais, kurie vartojama arklių veislei pagerinti, tai jis, be jo-

kios abejonės, pasirinktų tuos pusantro ar du milionu, kurie krito Francijos ir Vokietijos pusėse.

Šitoksai Europos veislės jėgų sumažėjimas, ačiu parinktam konskripcijos systemui, pridėjus prie to mašinų karą, yra viena tokių padėčių, kurią galima íspranašauti iškalno, su matematikos tikrenybe. Gyvybės statistika nuo 1918 iki 1938 m., sulyginus ją su tokia pat statistika nuo 1894 iki 1914 m., priparodys kalbamąjį klausimą šaltais skaitmenimis.

Ikišiol karas, bendrai imant, kirsdavo vyrų jėgas tiktai. Nors ir daug moterų butų išžudyta, betgi čia nebuvo mokslinio aukų parinkimo. Moters jėgos budavo paliekamos karo nuslopintoms tautoms, kad ji atnaujintų jų kraują. Bet kito karo sulaukę, mes, gal buti, atmesime ir šitą nusenusią didžiojo dievaičio Marso liekaną. Moters, kaip aš jau aiškinau, prirodė didelę savo reikšmę netiesioginiems karo tikslams ir tuo budu jau pačios inėjo naikinimo ratan. Jau dabar Europos Generaliai Štabai sako, kad buvusiąjame kare jos buvusios mobilizuojamos betvarkiai su nuostoliais, be aprokavimo. Kovoje tarp nacionalių resursų, kaip ir tarp nacionalių armijų, butų daug išnašiau ir pigiau visas jas mobilizuoti ir iš jų mokslo pripažintais metodais pasirinkti karo darbininkes, priklausomai nuo valstybės patogumų ir reikalo. Visa tai yra teisinga ir loginga. Ir jei moters bus konskripcijos keliu šaukiamos prie amunicijos darbų, už ambulansų ir motorų vežikes, tukstančiui ir vienai rųšiai lengvo darbo, kurį jos gali atlikti užpakalinėse armijos fronto zonose, tai mes turėsime sekti tuos pačius metodus, kurie yra naudojami, imant kariuomenėn vyrų elementą. Pirmų pirmiausia, turėsime neimti motinų ir tokių moterų, kurios jau yra davusios savo jėgų veislei. Jos reikalingos yra namie gyvąjam vaikų auklėjimo darbui. Mes imsime jaunas netekėjusias moteris, ir, su pagalba mokslinių tyrinėjimų ir skirstymų, pasirinksime iš jų tvirčiausias ir protingiausias, atmesda-

mi silpniausias ir kvailiausias. Šitasai procesas jau prasidējo buvusiojo karo metu. Geriausiai vedamos amunicijos dirbtuvēs neduodavo moterei darbo pirm, negu medikaliai ir fiziologiniai kvotimai priparodydavo ją turējus tinkamą darbui kuną ir smegenis. Taip pat, kaip ir su vyrais daroma,—žioples siųsime atgal, į civilį gyvenimą, kad jos savo netikusįjį kraują perduotų naująjai gentkartei.

Buvusiojo karo metu keli tukstančiai tokių augštesnēs rųšies moterų, parinktų iš liuosnorių amunicijos darbininkių ir transporto vežikių armijos zonose, žuvo iš priežasties aeroplanų užpuolimų ir artilerijos šovinių. Šitie nuostoliai nebuvo tiek dideli, kad paliktų stambią žymę ant žmonių veislēs. Bet jie nurodo į kelią, kuriuo mes einame. Sulaukus kito karo, su jo milžiniškais aeroplanų užpuolimais, su jo gazais, naikinančiais gyvybę daugelio mylių plote, su jo bakterijomis, gal buti ir su jo spinduliais, amunicijos darbininkai ir armijos užpakalio tarnautojai bus ypatingas atakų objektas. Tuokart, kaip ir fronte, mes žudysime ne po kelis, bet pulkais, mes žudysime parinkčiausias veislines moteris. Taigi prie antisocialių kito karo pasekmių turime pridēti jau ir tokią, kurios dar nebuvo pasiekta visoje žmonijos istorijoje: žmonių rasēje bus karo naikinama moterų jēga—ikišiol karas naikindavo tiktai vyrų jēgas.

Kraštutinis kariškis, ekstremistas, skelbia, kad augščiausioji žmogaus pareiga yra kelti savo tautos ar valstybēs garbę ir galybę; niekas kita nēra svarbu. Jo paties žodžiai jį supainioja. Ilgoje rasių istorijoje ar yra koki tautai nauda iš to, kad koki nors valstybē per dvi ar tris gentkartes sudaro pasaulį valdančią imperiją, kaip pavyzdžiui Spanija septynioliktame amžiuje, ir paskui nupuola žemyn pailsusi ir bejēgē, kaip Spanija devynioliktame šimtmetyje? Ar gi tai sudaro tautos garbę ir galybę? Gi biologijos įstatymas reikalauja, kad aštrusis karingosios tautos

kardas kirstų abiem pusėm; įtempus gamtą su naujosios gadynės mokslų pagalba, tasai klausimas jau nebesuvaldomas. Idėjoje, kad per karą gali iškelti savo tautos garbę ir galybę, militarininkas klysta: vaidmenį paskaito realybe.

VII.

NUOSTOLIAI PINIGAIS.

Ikišiol mes svarstēme tiesiogines karo pasekmes —žmonių gyvasties atžvilgiu. Pražudymas pasaulio turtų, tai yra žmonių nuosavybēs, tukstančiais žvilgsnių netiesioginu budu paliečia ir žmonių gyvastį,—tad šis klausimas yra taip pat labai svarbus. Ir čia mes įeiname į pasibaisētinus faktus. Kiek apsiējo buvęsis Europos karas, skaitliuojant pinigais, jau mes žinome. Taip pat žinome, maždaug, kokios vertēs buvo bombardavimų ir gaisrų sunaikintoji nuosavybē, kaip tai—namai, laukai, dirbtuvēs, kasyklos, gelžkeliai. Bet ir gudriausis ekonomininkas negalētų tikrai ir galutinai visko apskaitliuoti. Neužtenka sutraukti kruvon nacionalę skolą tokion sumon, kuri yra jau už žmogaus vaidentuvēs rubežių. Visų tų skolų negalima sumokēti; vienokiu ar kitokiu budu daug jų bus panaikinta. Tikrieji ekonominiai nuostoliai, kurių negalima panaikinti, yra suardymas prekybos ir pramonēs mekanizmo, su kurio pagalba naujosios gadynēs valstybēs gyveno ir dirbo pirm didžiojo karo. Tuos nuostolius mes kasdien matome musų gyvenimo netikusiose sąlygose, nors jau ir keli metai prabēgo nuo paskelbimo Paliaubų. Pramonēs gamyboje yra trys veiksniai—darbas, mašinos ir žalioji medžiaga. Vokietijoje yra arti 3 milionai medvilnēs audējų-operatorių, taip gerai žinančių savo darbą, kaip ir geriausieji pasaulyje tos rųšies darbininkai. Arti jų, ranka pasiekiant, yra įtaisytos naujausios ir geriau-

šios mašinos. Pusē Vokietijos medvilnēs operatorių gyvena be darbo, pusiau badu, negaudami žaliosios medžiagos. Jungtinēse Valstybēse, Pietuose, auginama medvilnēs,—ukininkus šią žiemą (1920—1921) patiko labai didelis vargas finansų žvilgsniu, nes jie neturējo rinkos savo medvilnei!

Versailles sutartyje įrašyta yra, kad Vokietija privalo duoti Francijai tokią kiekybę anglies, kiek jos sunaikinta, aptvenkiant Lille ir Valenciennes kasyklas. Vokietija beveik išpildē tą sutartį. Šiuo laiku (Sausio mēn., 1921 m.) dideliausi daugybē Vokietijos anglių guli, kalnais suversta, Franiijoje, nesuvartojama. Francija taip pat turi ekspertus operatorius; jos mašinos, išskyrus išgriautuosius Žiemius, nesunaikintos; ji turi daug statybos darbų, gi tam reikia plieno, o jo gaminimui reikia anglių. Bet Francija bent dabar negali vartoti Vokietijos anglių, nes nupuolusio pinigų kurso kombinacijos, nusilpnējęs kreditas ir pairęs prekybos pasitikējimas sulaiko jos žmones nuo mašinų. Taip pat yra Lenkijoje ir Austrijoje,—ir ten yra daug tvirtų vyrų ir gerų mašinų, laukiančių darbo už kasdienēs duonos kąsnį. Bet tie visi žmonēs badauja, nes jie neturi darbo savo duonos kąsniui pelnyti; ir tuo pat laiku Jungtinių Valstybių ir Argentinos ukininkai skundžiasi neturį rinkos savo maisto produktams!

Ko sumanus tyrinētojas gali tikēties iš Europos sekančiais keliais metais, parodo dabartinē Britų Darbo Partijos politika. Teisingai ar klaidingai,—partijos vadovai tikisi galį paveržti sau Anglijos valdžią. Bet jie atvirai pasisako nemaną to dabar daryti, nesa ateinančiais ketveriais ar penkeriais metais turēsiančios apsireikšti tokios ekonominēs buvusiojo karo pasekmēs, kurios nušluosiančios ir diskredituosiančios valdžioje esančiąją partiją. Jie ir esą pasiryžę žiurēti, kaip „senoji gauja" pakelsianti savo naštą. Gali buti, kad svarbiausieji buvusiojo karo nuostoliai dar turēs ateiti.

Karo nustolių negalima visiškai apskaitliuoti, neapskaitliavus 30-ties ar 40-ties metų įtempto rengimos, kurs smarkiai ėjo prieš 1914-ųjų metų eksploziją. Tuo laikotarpiu, kuomet kanclerai palaikė taiką senuoju čekių ir balansų systemu, visa Europa, savo tradicijas sekdama, buvo apsiginklavusi. Ekonominiu žvilgsniu, ji buvo nuolatiniame karo stovyje. Tuo laikotarpiu valstybių turtai augo, bet išlaidos armijoms ir laivynams užlaikyti augo dar smarkiau. Francijoje, kurią ačiu daugeliui priežasčių galime kuolengviausiai studiuoti, kas dešimtis metų armijos ir laivyno biudžetai didėjo 15 iki 20 nuošimčių; gi netiesioginiai skyrimai pinigų armijai,—pavyzdžiui, strateginių gelžkelių tiesimui,—didėjo dar sparčiau. Tiesioginiu ir netiesioginiu žvilgsniais, apie 1905 metus, vadinasi 10 metų prieš Didįjį Karą, Francija leido savo armijai ir laivynui kas metai po 210 ir 225 milionus dolarių. Tuo pačiu laiku ji mokėjo apie 150 milionų dolarių kas metai nuošimčių už buvusiųjų karų skolas,—ji dar finansavo dviejų Napoleonų kampanijas. Šitie skaitmens nieko nereiškia šiaip protui; bet mes turime bazą, arba pamatą, palyginimui. Francija yra tvirtai centralizuota valstybė. Didelę jos liaudies švietimo darbų dalį finansuoja ne miestai ir apskričiai, kaip Jungtinėse Valstybėse, bet nacionalė valdžia. Ir tais metais, kuomet ji mokėjo suvirš 200 milionų busimojo karo reikalams ir 150 milionų už buvusiuosius karus, jos nacionalė valdžia skyrė žmonių švietimui tiktai apie 46 milionus.

Tai buvo beveik visiškai žuvę ekonominiai nuostoliai. Šiaip paprastąjame pramonės procese nors dalis pajamų eina pasaulio turtams padauginti. Pavyzdžiui imkite kadir galutinąjį tikslą dolario, sumokamo į medvilnės gaminimo pramonę. Didesnė to dolario dalis perka kam nors duonos ir mėsos, apmoka už pastogę. Bet tam tikra to dolario dalis eina pirkimui dirbtuvių, mašinų, greitesnių transportacijos budų—visa tai su-

daro turto ir vis daugiau turto. Šitai atrodo lig pasēlis, kurio viena didesnē dalis sunaudojama maistui, gi mažesnē dalis pavartojama sēklai. Pinigai, išleisti armijoms ir laivynams, jokiu budu nepadaugina pasaulio turtų, net ir tuokart, jei šoviniai guli arsenaluose ir rudija, ir kanuolēs sensta barakuose. Gi kada visa tai yra naudojama, pasaulio turtai faktinai yra naikinami.

Atējo karas; vadojanties nacionaliu reikalu, pakeliama mokesniai. Visi taip darē, vieni mažiau, kiti daugiau. Anglija taip kēlē savo mokesnius, kad šiaip pilietis iš vidurinēs klasēs prieš karo pabaigą mokējo valstybei arti 40 nuošimčių visų savo pajamų. Vokietijoje ir Francijoje mokesniai nebuvo taip dideli. Ir viena ir antra valstybē tikējosi išlaimēti karą ir priversti pralaimējusiąją pusę apmokēti nuostolius. Francija laimējo; ir jau ji persitikrino, kad negali išlyginti savo nuostolių, nors ji ir melžia iš Vokietijos paskutines jos markes. Vokietija pralaimējo,—nēra tiesiog žodžių jos padēčiai apibudinti.

Ir apsikrovusios mokesniais valstybēs iš pačių pradžių pradējo krauti naštą ant savo ateities,—jos reikalavo iš savo piliečių ir iš užsienių negirdētų ikišiol paskolų. Skolos susikrovē kalnų kalnais.

Pasižiurēkime į eilę skaitmenų. Jie, kaip man rodos, nedaug ką tereiškia skaitytojui, nedaugiau kaip ir rašytojui; jie yra tiesiog neįsivaizdinamai dideli. Gyvais pinigais, išmokētais iš iždų, suimtais iš pasaulio sukrautų turtų, karas apsiējo į 186 bilionus dolarių. Jei pridēsi prie to netiesiogines išlaidas, kaip tai sunaikinimas nuosavybēs, nuostoliai pramonēje ir kapitalan paverstąją žuvusiųjų žmonių gyvasčių vertybę, tai rasi, kad šis skaitmuo siekia trijų šimtų ir trisdešimts septynių bilionų dolarių. Valstybinē Didžiosios Britanijos skola nuo pusketvirto biliono pakilo iki trisdešimts devynių bilionų; Francijos—nuo šešių ir vieno trečdalio biliono pakilo iki keturisde-

šimts šešių bilionų; Jungtinių Valstybių—nuo vieno biliono iki dvidešimts penkių bilionų.

Naudodamies kaikuriais prilyginimais, galime suprasti tuos skaitmenis. Ir vēl aš imsiu Franciją, kaipo geriausį pavyzdį. Visi jos tautiniai (nacionaliai) turtai—ukiai, kasyklos, dirbtuvēs, triobēsiai, gelžkeliai, kanalai ir visa, kas tik jai priklauso—1920 metais buvo apkainuoti į devynisdešimts du ir pusę biliono dolarių. Jos skola, kaip jau sakiau, siekia keturisdešimts šešių bilionų dolarių—tai yra beveik lygiai pusē jos visų turtų. Tie turtai buvo jos paveldyba. Pirmųjų Galų laikais, toli prieš Juliaus Cezaro atējimą Francijon, ji pradējo gaminti turtus 1920-jų metų Francijai. Tie turtai buvo kraunami per dvidešimtį su viršum šimtmečių. Leiskime sau, pasakysime, kad esi savininkas dirbtuvēs, vertos šios dienos rinkos kaina apie šimtą tukstančių dolarių. Štai netikētai užeina sunkųs laikai, ir, jiems atējus, ištinka gaisras, sudega dirbtuvē—ji nebuvo apdrausta nuo ugnies,—tuo budu susinaikina tos įstaigos vertybēs dalis. Surandi, kad visas biznis dabar yra vertas devynisdešimts du tukstančiu ir penkis šimtus dolarių; ir pats esi priverstas pasiskolinti pirmuoju užstatu, keturisdešimts šešis tukstančius dolarių. Po to vēl ištinka sunkųs laikai, pinigų negalima gauti, rinkose prekių neperkama, žaliosios medžiagos negaunama. Toki tai, bizno kalbą vartojant, yra dabartinē Francijos padētis. Didžiosios Britanijos padētis ir gi yra beveik toki pat. Jos tautiniai turtai siekia 120 bilionų dolarių; jos skolų yra arti 40 bilionų. Tas pats yra, maždaug, su Vokietija, Italija, Austrijos valstybēmis, Balkanų valstybēmis. Visa tai neinima dar aktualio fizikinio nuosavybēs sunaikinimo.

Ir vēl mes įžengiame į nesuprantamų skaitmenų eiles. Aš jau minējau apie kanuolēs ir jos šovinio augimo kainos neproporcingumą iš vienos pusēs, ir griovimo darbo, kurį ji atlieka,—iš antros pusēs. Gyvą-

jį pavyzdį tam mes matome Francijos žiemiuose. Francija pakėlė didžiausius nuostolius sunaikintosios nuosavybės ir žuvusių žmonių atžvilgiu. Proporcingai gyventojų skaičiui ir turtams, Belgijos nuostoliai buvo truputį mažesni; iš didžiųjų valstybių Italija yra sekanti valstybė. Fizikinis naikinimas nuosavybės buvo labai nelygus. Bet visa tai eina iš pasaulio turtų; ir šios gadynės valstybių veikimas yra taip susijungęs, kad sunaikinimas žymios turto kiekybės vienoje kurioje valstybėje butinai sukelia subruzdimą ir kitoje.

Palikime šalyje abstrakčius skaitmenis ir imkime sekamą pamatą palyginimui: 1906 m. žemės drebėjimas ir ugnis dalinai sunaikino San Francisco miestą. Į metus, maždaug, po tos nelaimės, Jungtinėse Valstybėse buvo finansinė depresija; mažesnė depresija buvo Anglijoje ir Vokietijoje, kur labiausiai nukentėjo apdraudos kompanijos. Ir daugelis ekonomininkų sakė, kad visa tai iškilo iš priežasties turtų žuvimo ir sąlygų pairimo, įvykusio dėl San Francisco nelaimės.

Francijos žiemiuose buvo sunaikinta tiek triobėsių,—nepriskaitant čia tik dalinai apdaužytų,—kiek jų yra visame Didžiojo New Yorko mieste; gi New Yorko gyventojų skaičius yra dvylika ar trylika kartų didesnis už San Francisco gyventojų skaičių, buvusį nelaimės metu. San Francisco apielinkėse nebuvo sunaikinti kanalai, gelžkeliai, vieškeliai. San Francisco miestas nebuvo pramonės centras; dirbtuvės, kokios buvo tame mieste, išliko beveik visai sveikos. Gi Francija neteko dirbtuvių, kanalų, gelžkelių, vieškelių tirščiausiai apgyventoje krašto dalyje,—juostoje keturių šimtų mylių (apie 560 varstai. **Vert.**) ilgio, penkių mylių pločio Alzacijoje ir penkisdešimts mylių pločio į žiemius ir į Vakarus nuo Noyon. Srityje, kur priešininko netoli buvo įsiveržta, apielinkėse Lille, ji neteko milžiniškų turtų mašinose, paverstuose į geležies laužus ir paskui į šovinius,—tą padarė priešį-

ninkas. 1906 metų nelaimē nesunaikino žemēs ukių. Francija neteko savo žemdirbystēs apie keturis ar penkis šimtus tukstančių akrų, bent vienos žmonių gentkartēs laikui,—to ploto žemē liko išsklaidyta vējams arba sutrinta į po-žemio molį. Aplamai imant, aš apskaitliuoju, kad matomosios sunaikintosios nuosavybēs vertē Francijos žiemiuose—nieko jau nebekalbant apie Belgiją, Italiją, Serbiją, Graikiją ir Rytų Prusiją,—prilygsta San Francisco nelaimei, padaugintai dvidešimtį ar dvidešimts penkis kartus. Nekalbant apie tiesioginį sunaikinimą nuosavybēs kitose šalyse, orgija leidimo pinigų per keturis suvirš metus, netikētinos valstybių skolos ir nuošimčiai už jas,—viena šitoji išdraskytoji Francijos juosta gali buti pakaktina priežastis dabartinių viso pasaulio sąlygų.

Valstybių karines sąskaitas taikos metu sudaro nuošimčiai už valstybių skolas, padarytas buvusiųjų karų, pridējus prie to tiesiogines išlaidas apsiginklavimo reikalams. Ir čia naudokime Francijos pavyzdį; tarp 1920 ir 1930 metų savo armijai ir laivynui ji leis tiek pat, kiek leido tarp 1900 ir 1910 metų, tai jos karinē sąskaita padidēs bent pusketvirto karto. Ji gali gauti tam tikrą atlyginimų sumą iš Vokietijos. To, gal buti, nepakaks jos žiemiams atstatyti ir jos pensijoms finansuoti; iš tų sumų nebus galima nieko panaudoti sumažinimui mokesnių, kurie yra renkami karinei sąskaitai mokēti. Jau 1914 metais Francija, kaip ir kitos valstybēs Europoje, buvo apsikrovusi mokesniais iki absurdo laipsniui; dabar, eventualiai, ji turi bent keturlinkai padauginti savo mokesnius. Net ir šitoksai apskaitliavimas nepatiekia fondo skoloms mokēti. Už penkiųdešimtų, gal net ir už šimto metų nuo dabar Francija vis dar mokēs 1914—1918 metų sąskaitas. Ir tai yra teisybē netik sulig Francijos, bet ir sulig visų kitų Didžiąjame Kare dalyvavusių valstybių. Ateinanti dvi gentkarti, sunkiu darbu, pasišventimu, nupuolusiu žemyn gyvenimo lygmala

(„standard of living"), turēs mokēti tas sąskaitas, arba—kas ir gi yra galima pasekmē—visa Europos civilizacija nugarmēs į anarkijos bedugnę. Šių žodžių rašytojui H. G. Wells pasakē, pačioje karo pradžioje: „Per visą savo amžių mes minēsime **gerąsias, senąsias 1913-jų metų dienas!"** Šitoji karo metų pranašybē jau išsipildo.

Grįžkime su šituo klausimu į Jungtines Valstybes. Iš visų kitų valstybių, mes turējome mažiausius nuosavybēs ir žmonių gyvasčių nuostolius. Mes daug uždirbome pustrečių musų neitralumo metų laiku. To laikotarpio pabaigoje pas mus buvo arti pusē viso pasaulio aukso. Žinoma, visą tą turtą ir dar daugiau mes išleidome sekamais dviem karo metais. Mes padauginome musų nacionalę skolą dvidešimts keturis kartus. Pirmu kartu pradējome pažinti, ką reiškia mokesniai. Mes rugojame ant augštų mokesnių nuo pajamų; tačiaus, jei norime mokēti skolas, tie mokesniai turi pasilikti ant to paties laipsnio per visą šios gentkartēs gyvenimą. Gal ir už penkiųdešimtų metų nuo dabar mes vis dar mokēsime. Po Lapkričio mēn., 1918 m., per ištisus dvejus metus mes pažinome negirdētos ikišiol gerovēs gadynę,—po to atējo smugis, pareiškęs, kad karo auksas yra kvailybēs auksas. Visą kruvon suēmus, mes, kaip ir kiti, laimējome karą. Bet modernis karas atneša nuostolius taip laimējusiam, taip ir pralaimējusiam; ekonominiu žvilgsniu, ir mes pralaimējome.

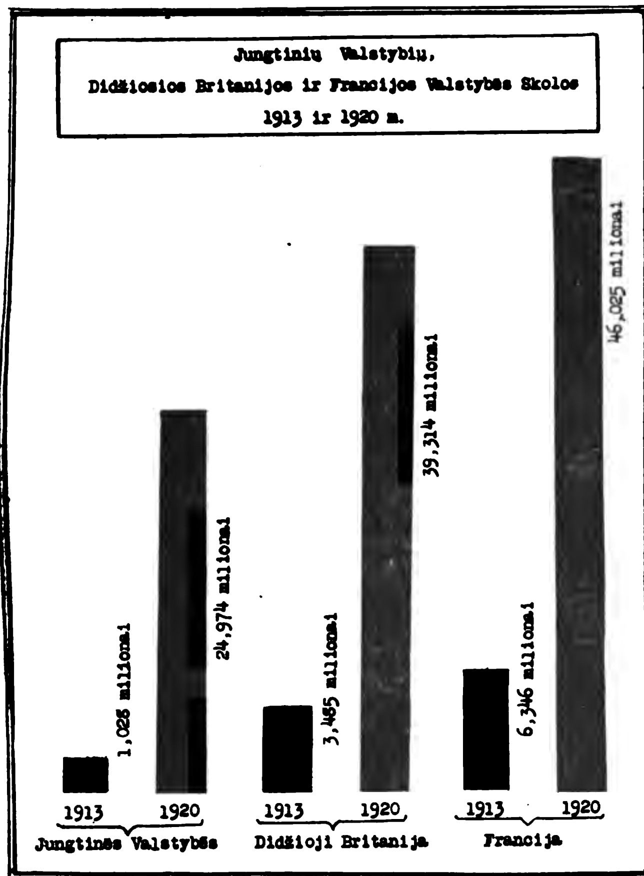
Pirm įžengiant į karą, mes buvome vadinami taikiais žmonēmis, ir Europos militarininkai musų nekentē už tai. Žinoma, karas rupējo mums mažiau, negu kitoms didžiosioms tautoms. Nuo pat musų federacijos įsteigimo, mes turējome tiktai vieną pirmosios eilēs karą,—tai buvo naminis karas 1861—1865 m. Karas 1812 m., Meksikos Karas ir Spanijos Karas, socialiu ir ekonominiu žvilgsniais, gali buti prilyginti prie mažų kolonialių Didžiosios Britanijos ir Francijos eks-

pedicijų. Pradžioje aštuonisdešimtų ir devynisdešimtų buvusiojo šimtmečio metų mes pastatēme sulyginamai tvirtą laivyną; apie 1914 metus jis buvo trečias ar ketvirtas tarpe didžiųjų valstybių laivynų. Bet musų pastovioji armija buvo Europos militaristų pajuokiama. Vienu tarpu, tarp Spanijos Karo ir Didžiojo Karo, mes turējome tiktai 25 tukstančius reguliarių kareivių; tuo laiku kaikuriose Europos šalyse, su daug mažesniu gyventojų skaičium, pastovioje armijoje budavo virš 750 tukstančių kareivių, ir kiekvienas sveikas vyras, prie to, turējo buti lavinamas ir išrengiamas.

1920 metais, karui užsibaigus, Amerikos didi armija paleista, jos laivynas gryžo prie manevrų ir vizitų darbo,—vienok gi didesnē valstybēs mokesnių dalis leidžiama karams, senąjam ir naująjam. 1920 metuose proporcija buvo 93 nuošimčiai.

Ką-gi musų valdžia galētų padaryti su tais pinigais? Ir ko ji negalētų padaryti!

Prieš pat Didįjį Karą aš kalbējau su garsiu ekspertu apie gerus vieškelius. Jisai kalbējo apie vieškelius, dideliai svarbius musų didžiam ir plačiam kraštui ir apie augštas jų užlaikymui išlaidas. Jis sakē: „Mes galētume išgrysti visus Jungtinių Valstybių kelius, ir tuo budu įvestas pagerinimas į transportaciją pats savaime apmokētų visas išlaidas. Bet pradinēs išlaidos ir išlaikymas,—čia štai vargiai galētum sukelti užtektinai pinigų. Mano apskaitliavimu, visam tam reiktų 75 nuošimčių visų Federalių mokesnių." Štai kame dalykas! Šitasai „negalimas", bet apsimokąs pasiulymas reikalauja 75 nuošimčių musų mokesnių; gi 1920 metais karas prarijo 93 nuošimčius. Visus Jungtinių Valstybių vieškelius galētume padaryti tokiais, kaip garsųs vyriausieji Francijos ir Belgijos vieškeliai, jei panaudotume tam buvusiųjų, dabartinio ir ateities musų karų pinigus,—ir tai dar mums liktų pinigų bankuose!

Amerikos valdžioje yra biurų, kurie daboja produkcijos dauginimą, kovą prieš ligas, prižiurējimui—lig tik valdžia ir gali prižiurēti—įstaigų, kurių tikslu yra užlaikyti sveikatą ir dauginti produkciją. Musų entomologai beveik visiškai išnaikino taip vadinamas San Jose skalę ir vynuogių phylloxerą (augmenų ligas) ir tuo sutaupo milionus dolarių kas metai; jie netrukus įveiks ir medvilnių ligą, vadinamą „boll weevil". Musų ichtyologai turi planus žymiam žuvų padauginimui,—tų planų vykdymą sulaiko tik stoka pi-

nigų. Musų sveikatos tarybos, po nacionalēs valdžios priežiura, beveik visai išnaikino geltonąjį drugį ir rauples, labai sumažino malariją ir šiltines, pradeda atakuoti ir tas „sociales ligas”, kurios beveik taip, kaip ir karas, yra žmonių rasēs prakeiksmas.

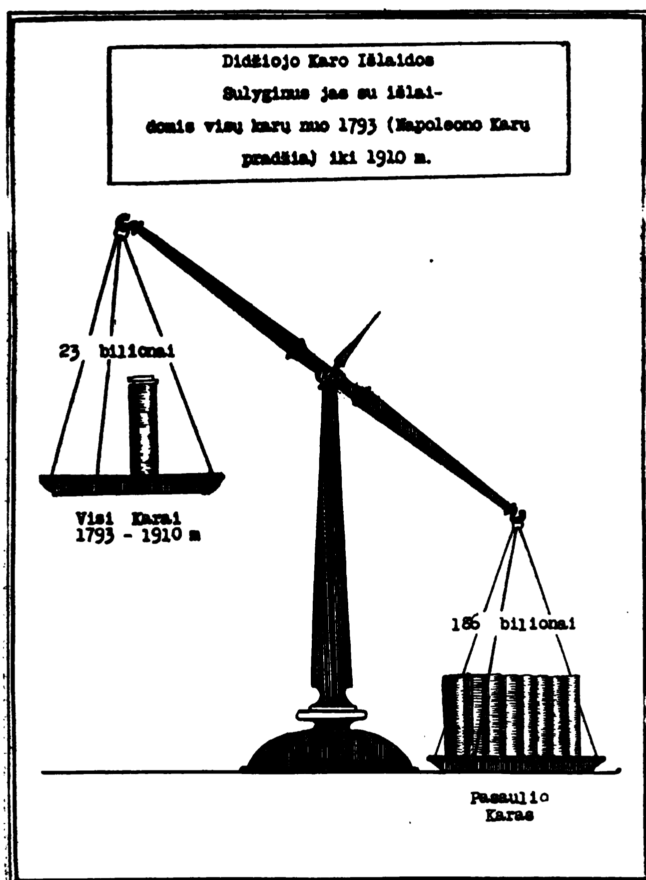
Eik Washingtone į by kurį tų biurų ar pas by kurį specialistų, eik pas tuos praktinius svajotojus, kovojančius su metine alga nuo penkiolikos šimtų iki trijų tukstančių dolarių,—jie pasakys, ką „žmonēs” galētų padaryti padauginimui produkcijos, pagerinimui žmonių gyvenimo sąlygų, prailginimui žmonių amžiaus, pakēlimui pasaulio gražybēs ir naudos, **„jei tik mes turētume pinigų!”** Bet jie neturi pinigų. Tiems jų darbams valdžia skiria mažiau kaip vieną nacionalių mokesnių nuošimtį. 1920 metais armijai ir laivynui sunaudota 83 nuošimčiai; ir visa karinē sąskaita, kaip aš jau minējau, buvo 93 nuošimčiai visų mokesnių.

Ko mes, **„taikiausieji pasaulio žmonēs”**, negalētume padaryti su tais devynisdešimts trimis nuošimčiais? Jųs atsimenate Roosevelto tvenkinį Vakaruose—šimtai tukstančių akrų tyrlaukių paversta derlingais ukiais su nedidele valdžios pinigų suma. Milionai akrų žemēs laukia tokio pat stebuklo. Čia štai yra progos tikrąjai tautinei didybei pakelti. Bet valdžia, žinoma, negali to viso imties, nes negali skirti tam reikalui pinigų. Musų girios nyksta; mes jaučiame medžių kainos kilimą, popieriaus pulpēs stoką. Reikia sodinti girios kuoplačiausiai; šitąjį darbą, kaip tai patyrē Europos kraštai, centralinē valdžia gali atlikti pigiausiai, lengviausiai ir išmintingiausiai. Tikrai, čia sodinama miško, bet ant mikroskopinēs skalēs; net ir gaisrai vos sulaikomi. Ir taip yra dēlto, kad jiems sulaikyti mes negalime panaudoti pinigų iš nacionalių mokesnių. Per daug, mat, išlaidų yra buvusiems, dabartiniam ir ateities karams.

Ir štai ateina laikotarpis, kuomet iš prisirengimo naujiems karams iškyla veikimas. Ateina orgija

švaistymo pinigų, kurie jau nebegryžta—štai, dar didesnē karo sąskaita ateičiai.

Bet mes kalbame apie „**kitą karą**". Tai suprantama yra, kad kalbame ne apie „**nuraminimo**" karą, kaip kad dabartinēs Britanijos ir Francijos kampanijos Artimuose Rytuose, ar peštynēs pagal Rusijos sienas, ar dar mažesnēs ekspedicijos į kolonijas. Mes turime omenyje kovą tarp industrialių gerai prisirengusių valstybių. Ekonomikos žvilgsniu,—ar kitas karas mažiau apsieis už buvusįjį, ar daugiau?

VIII.

EKONOMIKA IR KITAS KARAS.

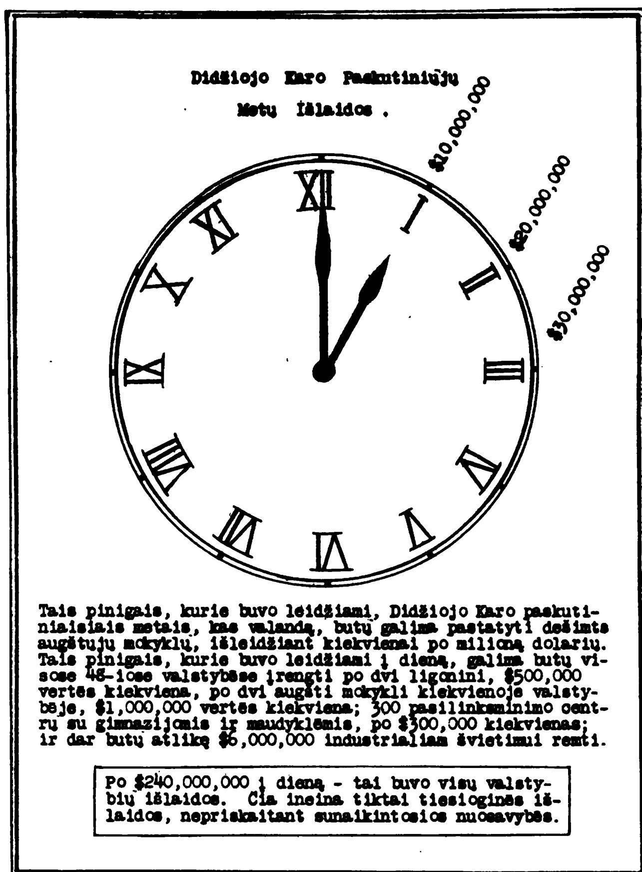
Visuose pastarųjų trijų šimtmečių karuose gali pastebėti tulą progresiją nuo ginkluoto susirėmimo tarp atskirų tautų linkui ginkluoto susirėmimo tarp aliansų, arba sąjungų, ar santarvių. Kartais buna, kad dvi tauti lieka izoliuoti (išskirti), kaip, pvzd., buvo Francijos ir Vokietijos kare, 1870 m., kuomet Europa išsilaikė, neinėjusi jų karan. Bet ta tendencija užsiliko. Ir yra svarbi tam priežastis—didėjantie susisiekimo ir transportacijos greitumo patogumai, didėjanti tarpusavi tautų priklausomybė. 1914 metais, anot vieno autorito transportacijos klausime, kiekvienas žmogus, laiko žvilgsniu, buvo vienuoliką kartų arčiau prie by kokio duotojo punkto, negu jis buvo 1814 metuose. Štai ir turi išaiškinimą, dėlko Didysis Karas išsiplėtė po visą pasaulį.

Jei **„naujame pasaulyje"** dalykai eis senaisiais keliais, tai Europos valstybių kanclerai stengsis užlaikyti nepastovią taiką, duodami sau **„atsikvėpimo valandos protarpiais karų"** ir rengdami aliansus. Aliansai, su didžiomis valstybėmis, kovojančiomis už dar didesnius pelnus, su mažomis valstybėmis, drebančiomis iš baimės del savo silpnumo, naturaliai turės augti vis didesni. **„Kitame kare nebebus neitralių valstybių"**, sakoma; žinoma, kitame Europos kare. Spanija, Šveicarija, Holandija, Skandinavija, Graikija, atsimindamos Belgiją, bijos nesidėti į aliansą. Juk Belgija parodė kelią. Iki Didžiojo Karo jos neitralitetas

buvo pripažintas, tačiaus ji atsisakė nuo savo neitralumo ir suėjo į aliansą su Francija. Gal buti, kad didžiausios Europos valstybės trauks ir į Rytus,—buvusiąjame kare Japonija ir Kinija buvo tiktai pasiviais dalininkais. Karo mašina tampa vis labiau sukomplikuota, ir tautos vis daugiau tarpusavy priklausomos. Greitas orlaivis jau čia; jei žmogus yra vienuolika kartų arčiau prie duotojo punkto dabar, negu buvo 1814 metuose, tai netrukus jis bus 20 kartų arčiau.

Ar mes išsilaikysime, neinėję kitan pasaulio karan? Mes negalėjome neineiti buvusijin. Mes jau praeiname nuo to laipto, kur buvome prigulmingi nuo užsienių prekybos tiktai klausime žaliosios medžiagos, kurios pardavinėjime nereikia stumti pinigų, ir pasiekiame industrijos laiptą. Laipsniškai, musų eksportas bus vien tik pagamintosios prekės. Užsienių rinkos bus mums jau nebe vieta išvertimui musų prekių trumpu viršprodukcijos sezonu, bet realis veiksnys musų nacionalės gerovės. Pagamintoms gi prekėms reikia išauklėti, reikia sudaryti užsienių rinkos. Turėdami turtus, su kuriais niekas negali susilyginti, mes krausime perviršį kapitalo, kurs duos daugiau patraukiančio pelno neišnaudotose srityse namie. Taip jau ir dabar atsitinka. Po karo, šimtai milionų, gal ir bilionai Amerikos dolarių yra įdedami į naujus, daug žadančius komercijos užmanymus užsieniuose. Taigi, jei mes taip lošime, kaip buvo ikišiol, tai ineisime į „finansinio imperializmo" ratą ir pajusime, kad kitas karas kokiu nors budu užgaus mus daug smarkiau, ne kaip buvęsis karas ir, žinoma, tuokart bus dar didesnis reikalas eiti į karą.

Kito karo išsiplėtimą gal kiek suvaldys diplomatija kaip tai jau buvo 1870 metuose; jei ir taip butų, tai kito karo, kurs seks po to, jau gal nebebus galima rubežiais apstatyti; ir, pagaliaus, Amerikos nesulaikys nuo karo jokios „izolacijinės" idėjos, jokios tradicijos nesidėti į aliansus.

Didysis Karas, kalbant apie jį iš ekonominio žvilgsnio, prasidėjo ne 1914, bet 1871 metuose, kuomet Francija ir Vokietija pasirašē taiką Frankforte, —kuomet Europos valstybēs pradējo smarkiai didinti savo apginkluotąsias jēgas. Ta pačia prasme, kitas karas jau prasidējo, kuomet, po pasirašymo Paliaubų 1911 metuose, didžiausios valstybēs palaikē savo armijas, pradējo įvairius bandymus pasekmingesniu ir brangesniu budu žmonēms žudyti. Nuo dabar tai jau bus karas, vedamas mašinų, o ne rankų. Gi mašinų

darbas reikalauja daug didesnio pamatinio kapitalo, ne kaip rankų darbas. Laivynų karas visados budavo mašinų karas. Nēra reikalinga prirodyti skaitmenimis, kad laivyno išlaikymui išleidžiama daugiau pinigų, ne kaip armijai, proporcingai tarnaujančių jose žmonių skaičiui. Ir šitai turēs buti pakeista. Jau atējo tankas ir aeroplanas—oro ir sausumos mašinos, lygios destrojeriui jurose, lygios submarinui ir karo laivui, kurie yra jurų mašinos. Žinoma, didelis tankas gali įveikti mažą tanką taip pat, kaip ir didelis vyras gail įveikti mažą vyrą. Praktinių tanko didumui rubežių nēra, kaip nēra jų ir jurų laivui. Ta pati taisyklē gal buti taikoma ir prie aeroplanų. Pasekmēje to viso, galime tikēties, kad Europos valstybēs, kaip tik pradēs atsikvēpti nuo šių laikų smugių, tais likučiais, kokie dar liko, pradēs varžytines del ginklavimos daug didesnēje ir brangesnēje proporcijoje už varžytines, buvusias 1870—1914 metų protarpy. Šių dienų tankus galima prilyginti senovēs laikų laivynų karavēlēms. Turēsime tanką-destrojerį; po to kuri nors valstybē įves tanką-kruizerį; gi kitos valstybēs turēs sekti išradēją arba pasirašyti savo pralaimējimų dekretą. Ir taip eis toliau, iki atsiras tankas-drednotas—neįsileidžianti gazų tvirtovē ant grandinių ratų, gal buti taip lygiai komplikuota ir taip jau brangi, kaip ir tikras jurų drednotas. Ir jei viena santarvē, arba aliansas padidins savo sausumos drednotų laivyną nuo šimto iki šimto dvidešimties, nuo tukstančio iki dvylikos šimtų, tai ir kita, priešingoji santarvē, arba aliansas, darys tą patį. Jei norite, galite visą tai išreikšti orlaivių terminologija, bet pasekmēs bus tokios pat.

Buvęsis karas pamokino valstybes, kad jos turi, pergalēs atsiekimui, panaudoti visus savo resursus, ypatingai industrijos resursus. Bet kaikurios valstybių vēlai to pasimokino. Net Vokietija gan per ilgą laiką išdirbinējo ir eksportavo į kaimynes valstybes

tokias prekes, kaip mašinos. Vēliau, pačiame jau karo įsisiubavime, Vokietija pavertē visas savo mašinų dirbtuves amunicijos dirbtuvēmis. Anglija ir gi beveik per du metu vedē savo pramonę senuoju keliu, iki vēliau įsitikino privalanti gaminti tiktai amuniciją. Kito karo sulaukus, nieko panašaus nebegalēs buti. **„Jis nebus paskelbtas; jis suliepsnos."** Išlaimējimas tuokart priklausys nuo greitumo ir nuo pirmųjų puolimų smarkumo. Netik sandēliai turēs buti pilni amunicijos, tankai ir aeroplanai turēs buti visiškai priruošti, gazo retortai pilni; bet ir visos dirbtuvēs turēs buti prisirengusios pasitikti netikētai staigias permainas. Turēsi buti prisirengęs trumpiausiu laiku savo dažų ir kemikalų dirbtuves paversti nuodingųjų gazų dirbtuvēmis; savo siuvamųjų ir rašomųjų mašinų dirbtuves paversti šovinių dalių dirbtuvēmis — ir taip turēs buti su tukstančiais pramonēs šakų. Visa tai reikalauja ypatingai brangaus industrialio susitvarkymo.

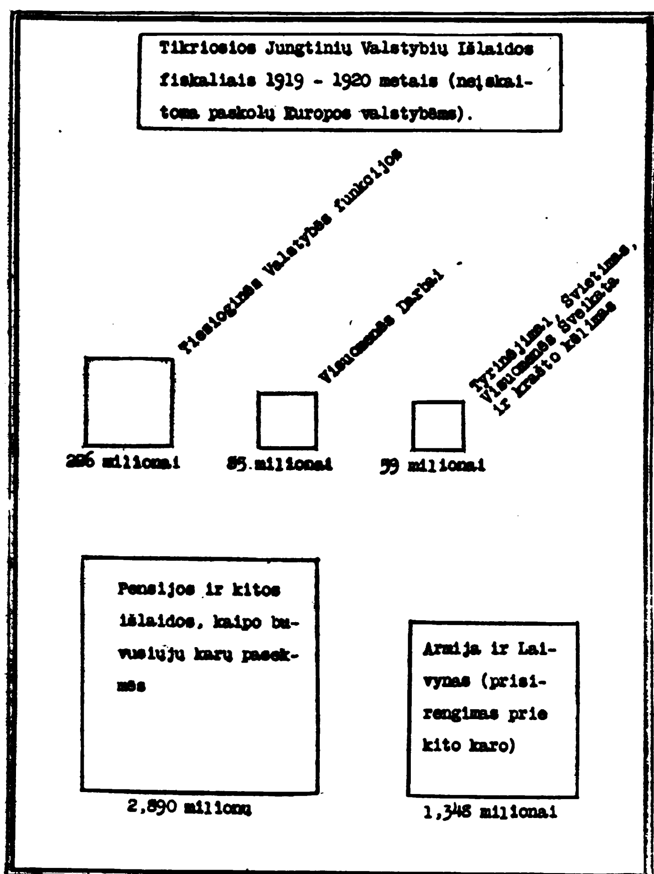
Karui atējus, turēsi dirbti karo darbą ne laipsniškai, kaip 1914 metuose, bet visu smarkumu, — ne laipsniškai kilti, nuo penkių gamybos nuošimčių, kaip buvo 1914 metuose, bet taip arti prie šimto nuošimčių laipsnio, kaip tiktai galima. Visi gyventojai sumobilizuoti, dalinai gal jau ir išlavinti, išanksto. Jauna moteris žino savo vietą dirbtuvēje ir ateina į darbą tuojaus po to, kaip jaunas vyras, dirbęs ikišiol jai skiriamoje vietoje, yra pašauktas kariuomenēn. Procesas pakeitimo visos valstybēs energijos iš turtų į naikinimą prasideda antsyk, visu smarkumu. Kitas karas gal bus trumpesnis už buvusįjį karą; bet, prie jo intensyvumo, vargiai jis bus pigesnis ir lengvesnis.

Kalbant apie aktualį sunaikinimą nuosavybēs, turi kalbēti mažesniu tikrumu. Visa priklauso nuo didesnēs strategijos. Jau minējau apie visišką išnaikinimą gyvybēs tokiuose miestuose, kaip Parisas —

arba New Yorkas,—kaipo apie galimą pasekmę. Šito galima atsiekti su Lewisito gazu. Lewisitas, paleistas debesų pavydale ant Pariso, nelabai tepakenks nuosavybei. Nuodams išsisklaidžius, Opera dar vis bus savo vietoje, ir Louvre'o rumai, ir didžiosios gelžkelių stotys, ir dirbtuvēs, visa tai bus, kaip ir buvę, savo vietoje—gal kiek apskretę, bet vis gi tinkama vartojimui, apvalius kiek nuo lavonų ir apdailinus. Bet gali buti, kad bus geriau perlaužti „pasipriešinimą armijos užpakalyje", išnaikinant ne žmonių Parisą, bet fizinį Parisą. Šito galima atsiekti vienu milžinišku gaisru, kurį sukels neužgesinamieji gazai, mētomi iš kelių aeroplanų. Tasai budas jau galimas net ir prie dabartinio kemijos tobulumo; gi Europos kemikai ir toliau atlieka bandymus ir tyrinējimus toje linkmēje. Toki kampanija neužsibaigtų su vienu Parisu; rods, Parisas gali buti karo smagenų centras, kaipo vyriausis svarbiųjų gelžkelių tinklas ir didelių dirbtuvių miestas,—jis yra begalo svarbus punktas. Bus taip pat taikoma į Lyon'ą ir St. Etienn'ą, tuos didžiuosius pramonēs miestus, į Marseilles, Cherbourgą, Havre'ą, Bordeaux—tuos didžiuosius uostus, ir į šimtus mažų miestų, kurie atlieka savo darbo dalį, gamindami amuniciją.

Šitokioje gaisrų kampanijoje, žinoma, gyvasčių turēs žuti mažiau, ne kaip nuo užpuolimų su gazais. Bet gal ir nemažiau. Įsivaizdinkite sau Parisą, kurs umai virsta į begalo įkaitusį krosnį daugybēje vietų; įsivaizdinkite greitą bēgimą liepsnos per visas miesto dalis; įsivaizdinkite tuos, kurie išliko gyvi, kaip jie, lig išbadēję žvērys, vaikščioja po laukus.

Šitoki kampanija, vedama tik per kelias savaites, galētų išnaikinti tiek gyvasčių, kiek jų žuvo Didžiąjame Kare; gi ypatingai dar, jei užpultieji, kuriais mano įsivaizdinimu gali buti Francai, tuo pačiu atmokētų užpuolikams—sakysime, Vokiečiams—ir sudegintų Berliną ir Rheino apielinkių miestus.

Kaip mes dabar numatome, gazas kitame kare bus vyriausiasis ginklas. Sprogstamieji šoviniai ir gi bus naudojami labai plačiai, bet jie bus tiktai naująjam žudymo įrankiui pagelbinis ginklas. Negalimas dalykas, kad tuokart butų uždarytos apkasų linijos ir nuolatinis bombardavimas per ištisu du metu. Pasekmēje to—ignoruojant milžiniškų gaisrų galimybę—galima tikēties mažesnių nuostolių pavydale išgriautų triobēsių. Iš kitos gi pusēs, sąskaita gali parodyti didesnį skaitmenį už išgriautus laukus—že-

mēs ukio turtus. Nesenai užsibaigęs karas buvo pirmutinis istorijoje, parodęs gan žymų plotą žemēs, išdraskytą ir nebetinkamą ukio kulturai. Naujų nuodingųjų gazų ypatybē yra tame, kad jie netik užmuša celes, bet nebeleidžia joms ir augti. Vienas ekspertas šitaip pasakē apie gazą, išrastą po Lewisito atsiradimui: **„Suplaišai indelį, kuriame yra truputis substancijos (medžiagos), darančios gazą, prie medžio. Nematai jokių gazų, nei dumų; jis yra nematomas. Tik už kelių sekundų pamatai, kaip lapai ima drebēti ir raitytiesi. Nors dar nesame visai tikri, bet jau įspējame, kad toje žemēje, ant kurios nupuolē gazas, nieko negalēs augti per septynis metus."** Kitame kare,—jei tuo tarpu nesurasime dar geresnių žudymo budų—tokio gazo debesys apsiaus plotus šimtų keturkampių mylių, netik išnaikindamas visą neapsaugotą gyvybę, gyvunus ir augmenis, bet atims iš žemēs vaisingumą bent „septyniems metams". Visa tai, kas buvo ukiai, daržai ir sodnai, vienu pusterējimu persikeičia į tyrlaukius. Kiekvienos valstybēs pirmuoju ir vyriausiuoju turtų šaltiniu yra jos žemēs galimybē auginti maistą. Atrodo, kad šitoksai padidējęs naikinimas žemēs produktivumo turētų bent atsverti nuostolius triobēsių.

Taigi naujosios gadynēs karas savo ekonomine reikšme seka tą pačią taisyklę, kaip ir žmonių gyvybēs reikšme. Dabar, atsisakę nuo visų gražių padorumo taisyklių, prilenkę savo smagenis prie biznio, sulaukēme to, kad karo naikinamoji jēga didēja. Čia, gal buti, ir yra geriausi proga panaikinti jį visame pasaulyje. Kiekvieno žmogaus krutinēje yra giliai įaugęs noras tverti ir užlaikyti turtus. Ir delko ne? Dvi vyriausi jēgi, ačiu kuriom gyvenama, yra norējimas maisto ir norējimas reprodukuoti, arba veisties. Pastarasis norējimas išdygsta iš pirmutiniojo, tai yra iš norējimo maisto. Kaszinkas pasakē, kad Jungtinių Valstybių blaivybēs skelbējai netoli tebuvo nužengę

pirmyn, iki jie smerkē girtuoklybę kaipo nuodēmę. Ir tik kada jie palietē jos ekonominę pusę, kada parodē, kiek alkoholis yra žalingas turtui ir produkcijai, --tiktai tada blaivybēs klausimas suskubo pirmyn. Per penkiasdešimts metų agitacijos pacifistai vis kalbējo tik apie karo baisumus ir žiaurumus—visados tik doros ir moralybēs žvilgsniu. Dabar mes sužinome, kad karas neapsimoka. Reliativiai,—pergalētojas, gal buti, mažiau pakelia nuostolių už nuveiktąjį. Bet absoliučiai abudu pakelia nuostolius. Šitai ir gali buti svarbiausias argumentas.

PUSĒS TONO ŠOVINYS.

Šešių tokių šovinių vertē apmokētų gerą algą per vienus metus ekspertui Jungtinių Valstybių Žmonių Sveikatos Tarnyboje, kovai su influenza

Galima yra, jog turēsime apsieiti be tinkamo visuomenēs sveikatos tarnybos valdininkų skaičiaus, kad galējus parupinti musų pakraščiams tinkamus budus apsisaugoti nuo priešo armijų.

IX.

„VALSTYBIŲ STIPRĖJIMAS."

Moralinė vertybė taikoje, karo ir karinių prisirengimų metu galima svarstyti su daug mažesne tikrenybe, ne kaip rasinės ir ekonominės vertybės. Su masiu negali išmatuoti dorybės, nei su statistikų skaitmenimis jokiame žmoguje ir jokioje tautoje neišmatuosi skirtumų tarp dorybės ir paleistuvybės, garbės ir negarbės, teisybės ir melo. Čia reikia remtis bendrais tyrinėjimais.

Iki didžiosios kovos 1914—1918 m. militarininkas ir šiaip agresivus patriotas imdavo lig ir viršų moralybės argumentuose. Atrodo, kad žmogus, pašvenčiąs savo gyvastį už savo giminės, tautos ar valstybės garbę ir gerovę, atlieka gražų ir augštą žygį. „Didesnės meilės, kaip ši, žmogus negali turėti." Bet šios gadynės karas net ir tai atmaino. Iš dešimties milionų nukautų vyrų ir iš keturiųdešimtų milionų vyrų, esančių po ginklu, sulyginamai nedaug tebuvo tokių, kurie iiuosu noru ėjo pasiaukoti. Jie buvo paimti prievarta. Jie buvo priversti eiti ir pasitikti galimybę pražuti—arba, jei nebutų sutikę eiti, buti sušaudytais prie sienos. Didesnė tų vyrų dalis buvo lavinami kariuomenėje per vienus, du ar ir tris metus. Buvo lavinama ir jų siela, tuo tikslu, kad, karo valandai atėjus, jų siela pamėgtų kautynes ir geistų laimėti. Šis faktas ir nauji prityrimai bent per kelis pirmuosius karo mėnesius išlaiko jų sielą ant to įkaitinimo laipsnio. Žmogaus mintis karo pradžioje yra keistos krip-

ties, iškelta augštyn. Mes visi, buvę užpakaly armijų, nekeldami sunkios karo naštos, beveik nepasiekiami karo pavojui, ir buvome tokiame upe. Ir mano paties dvasia niekados, tur buti, nebus taip sujudinta senų katedrų, moterų, žydinčių laukų ir paveikslų gražybių, kaip ji buvo karo pradžioje. Aš tuokart jaučiausi lig nuolatos maloniai trupučiuką apsvaigęs. Ir vyrai fronte—voliodamies purve ir varge, nuolatos budami netiktos mirties akyvaizdoje,—visgi jautē kiek panašų upą savyje. Ir visa tai perējo, kaip pereina ir svaigulys. Po to jau, jie ējo pirmyn, „nešē" savo naštą, nes turējo nešti. Jie buvo išmokinti, kad tai yra jų pareiga; beveik visi jie tikējo tam; bet giliai širdyse buvo maištas, buvo sukilimas prieš patį to viso dalyko principą. Karo moralui ir propagandai skleisti įstaigos išrado sakinį: **„karas karui galą padaryti."** Vyrai apkasuose prikibo prie to sakinio. Sakinį **„nebeprivalo tas daugiau atsitikti"**, girdēdavai iki įkirumui Britų kariuomenēje, Francų kariuomenēje, Belgų kariuomenēje, Italų kariuomenēje. Jie jau nebežiurējo į save, kaipo į žmones, atliekančius pasišventimo žygį, bet greičiausia, kaipo į žmones, pagautus ratan, iš kurio nēra budo ištrukti. Vokietija inējo karan budama ekzaltacijoje, per keturiasdešimts inetų plakta prisirengimo į karą. Bet ir Vokietijos kariuomenē turējo tą patį jausti; nesa jei butų buvę kitaip, tai Vokietijoje nebutų įvykusi revoliucija. Pasiskaitykite Philip'o Gibbs'o **„Now It Can Be Told"** (Dabar Galima Pasakyti) ir Henri Barbousse'o **„Under Fire"** (Po Ugnim)—jiedu yra labai pakantųs tyrinētojai, augštos inteligentijos ir plataus prityrimo—ir sužinosite, kaip nedaug ekzaltacijos tebuvo karo laukuose.

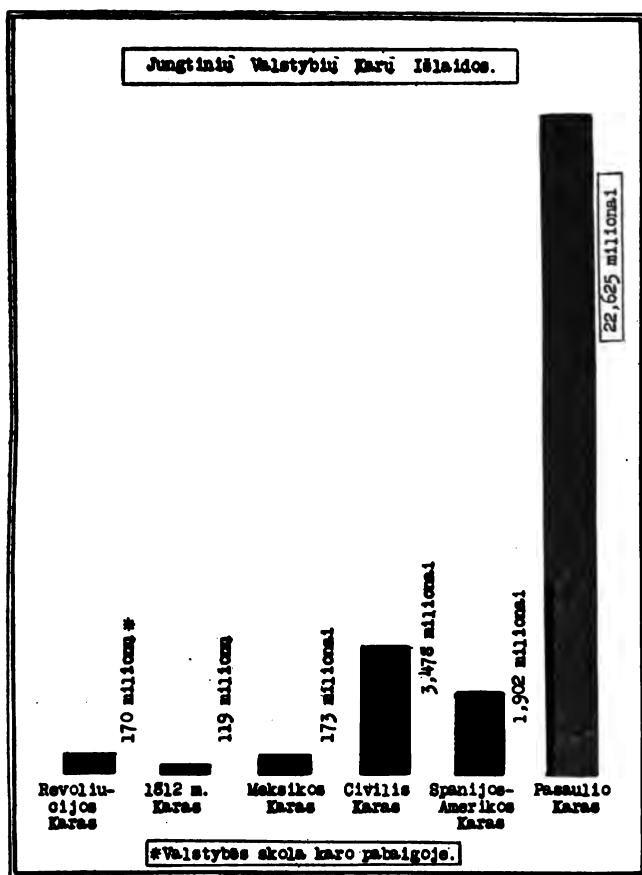
Karo metu buvo paskleista daug propagandos parodymui, buk karas, tuo pat budu, pakēlęs augščiau ir šiaip gyventojų moralybę. Mes girdējome pasakojimus apie nutukēles ponias, atsižymējusias dideliau-

siais pasišventimo žygiais; apie išdykėles poniutes, nusivilkusias savo šilkų jupas, apsirėdžiusias prastais drabužiais ir nuėjusias dirbti „amunicijos“; apie egoistus turtuolius, atsisakiusius nuo savo tarnų, savo automobilių ir savo medžioklių gričių giriose ir finansavusius karą. Taip, tai buvo šioks toks, bent laikinas, moralis laimėjimas. Apsiryjančių žmonių sieloms gera yra kiek nors ir pasniku pagyventi; turčių sieloms gera yra, jei jei eina dirbti; egoistų sieloms gera yra pajusti kiek augštos, bendros emocijos. Bet kaip didelis buvo tasai ypatingas moralis laimėjimas? Tik tiek didelis, kiek didelė yra augštesnėji klasė. Kiekviena šalis turi savo žemutinįjį dešimtdalį ir savo augštutinįjį dešimtdalį gyventojų. Gi likusios aštuonios dešimtosios dalys nei nemano atsižadėti savo patogumų, savo maisto, savo prabingties,—bent neatsižada jų geruoju, liuosu noru. Jie neturi savyje jokio palinkimo pasišvęsti. Kada karo įvykiai išvarė šeimyną kur nors krašto gilumon pražuti iš bado ir vargo; arba kada visi krašto gyventojai gauna maistą sumažintomis porcijomis, ačiu blokadai,—tai tas dar nereiškia liuosnorio pasišventimo. Rimtai svarstant argumentą, buk karas, kurį mes nesenai pergyvenome, esąs geras, nes žmonės galėję „pažinti pasišventimo tobulybę“, butų parodyta, kad imama domēn tiktai augštoji gyventojų klasė.

Nėra abejonės, kad karo metu žmonės gryžo atgal prie religijos, kokią kas pirm karo išpažindavo. Bet aš niekados negalėjau pastebėti, kad tai butų augščiausioji ir sveikiausioji religijos forma. Žmonės, pamatę, kad jų vaikai gali pražuti, kad jų namai gali sunykti, kad jų valstybės gali parpulti, kreipėsi į savo Dievą, kokį kas turėjo—ir maldavo iš Jo ko-nors. Ir—aš vėl kalbu iš prityrimo—toki religijos forma negali pergyventi karo.

Buvo dar ir kryptis atgal, kurios atžymėti karo metu mums neleido oficialė ir šiaip įgyventoji cenzu-

ra. Visos Europos visos gyventojų klasēs nusimetē paprastąsias dorybēs taisykles, prigytas taikos metu. Kaikurių didelių ir turtingų luomų elgēsis karo metu buvo netikētinai bjaurus; vieną kartą man teko kalbēti su tula tokios klasēs motere. „Ak", ji man atsakē, „valgyk, gerk ir linksminkis, nes rytoj numirsi... Mes visados norējome taip elgtis, kaip dabar elgiamēs. Draudimo taisyklēs žlugo. Niekas daugiau mums neberupi."

Geriausiame atvejyje, jei moralybēs taisyklēs ir liko Didžiojo Karo atliuosuotos, jos visgi, kaip man atrodo, neatsiliuosavo ant visados. Jų toki padētis nepergyveno ir Paliaubų. Jos neprigijo žmonijoje, kaipo karo moralē paveldyba. Lordas Roberts'as apibudina karą, kaipo **„rasių toniką"**. Jis, kaip man atrodo, sumaišo tikrąjį dalyką su šešēliu. Jis yra stimuliantas, padilgintojas, bet ne tonikas, sustirpintojas. Beveik visi mes žinome skirtumą. Geležis yra tonikas; alkoholis yra stimuliantas. Geležis sudrutina organizmą; alkoholis gi duoda tik laikiną abejotiną tvirtumą. Geležis yra pastovi pajama; ačiu gi reakcijai, alkoholis neša pastovų nusilpimą. Sakoma, kad Rytų alkemikas, kurs pirmas atrado alkoholį, manē jį turint gyvybēs eliksirą,—jis gērē jo tiek, kad mirē nuo jo nuodų. Militarininkų mintis, dar vis pirmapradē savo veiklume, vis tiki, buk dalykai yra tokiais, kokiais yra, delto, kad jie tokiais atrodo,—taigi jie ir klysta. Kadir geriausioje šviesoje svarstant klausimą, reikia sutikti su tuo, kad karo padētis yra stimuliantas, bet ne tonikas.

Buvusiojo karo pradžioje, Vokiečių, Francų, Britų ir Amerikiečių militarininkai skelbē, buk tautos nusilpsta ir suminkštēja taikos metu. Baisiuoju tam argumentui paremti pavyzdžiu jie parodo Kinus—nežiurint to, kad karas faktinai buvo tik vienintēlis veikimo laukas, kuriame Kinai daugiausia ir reiškēsi per pastaruoju du šimtu metų. Kinų Tai-Ping'o sukilimai praliejo daugiau kraujo, negu bile koki kita kova devynioliktame šimtmetyje. Bet ar tautos lieka minkštesnēs taikos metu? Pastarasis karas parodē visai ką kitą.

Per keturiasdešimts keturis metus, nuo 1870 iki 1914 metų, Europos Vakarų valstybēs, apsiginkluodamos karui, užlaikē taiką, ačiu valstybių susitarimui. Teisybē, buvo nedidelių kolonialių ekspedicijų; bet jose dalyvavo sulyginamai nedaug žmonių, ir valsty-

bių resursai nelabai teišsiaikvojo. Britų ekspedicija prieš Boer'us buvo tiktai antraeilis karas. Europa niekados nebuvo pergyvenusi taip ilgo ir taip pastovaus taikos laikotarpio. Kada Vokiečiai ējo į Franciją, iš dešimties tukstančių nebuvo nei vieno kareivio, nei Vokiečių, nei Francų pusēje, kurs jau butų girdējęs kulkas švilpiant pro ausis. Iš tų žmonių, užaugusių taikos metu, butų galima tikēties bailumo, nedrąsos,—visos, rodos, armijos turējo pulti nuo pat pirmųjų šuvių. Tuo tarpu gi mes matēme neregētą didvyriškumą. Senose infanterijos taktikos knygose parašytą yra, kad armijos vienata, netekusi dešimts ar penkiolikos nuošimčių kareivių lieka jau nebetikusi,—ir patariama tuojaus tokią vienatą prašalinti iš kautynēs, jei tik galima, net ir tokiame atsitikime, jei galētum nuostolius tuoj padengti. Mušyje ties Somme, Santarvēs Armijos paprastai laikē savo divizijas fronte net ir tuokart, jei reikdavo papildyti nuostolius iki penkiasdešimts nuošimčių,—kartais ir dar daugiau. Ištisi pulkai, ištisos divizijos kaudavosi iki tradiciniam **„paskutiniam buriui"** taip tankiai, kad laikraščiai jau nebenorējo atžymēti tokių jų žygių—jie buvo paprastas įvykis. Jei norite, galite studiuoti konkrečius priparodymus, kuriuos įrašite užrašuose garsaus Dvidešimtojo Francų Korpuso, surinkto Parise—iš miesto žmonių, ir ačiu tam labiausiai paliestų tos suminkštējimo įtakos taikos metu.

Militarininkai tvirtina, buk ačiu visuotinajam kariniam lavinimui apsireiškē toksai netikētas žmonių dvasios tvirtumas. Francai, Vokiečiai ir Italai buvo auklējami karui, buvo mokomi net mastyti karo mintimis nuo pat lopšelio; taigi ir mes turime, taip sakant, reikalą su minties padētim. Gerai, bet kas sakyti apie Britus? Britanijos sala yra apsaugota ne armijos, bet laivyno. Nedidelę jos armiją sudaro liuosnoriai. Šiaip Anglas, Škotas, Airis, Velšas, vargiai atskiria šautuvo gaiduką nuo vamzdžio. Jie nie-

kados nemąsto apie karą, kaipo jų gyvenimo galimybę. Britanija, paskelbusi konskripciją, surinko iki paskutiniam visus jaunus vyrus, dideliu įtempimu palavino juos per ketvertą ar penketą mēnesių ir pasiuntē į frontą. Bendrai imant, tokie kareiviai, kaip to galima butų tikētis, buvo daug menkesni už veteranus, karinę kalbą vartojant. Tačiaus jie buvo taip pat „kieti". Aš pats mačiau Britų konskripcijos diviziją, tiesiai sakant, vos kojas pavelkant, gryžtant į pailsio punktą. Tai buvo ypatingo įtempimo laikas, atliekamų pagalbos divizijų nebuvo galima gauti. Tie žmonēs išbuvo fronte, iki beveik septynisdešimts nuošimčių jų krito ir į jų vietas nauji atējo. Ir jie išlaikē iki galui. Aš jau parodžiau, kaip naujosios gadynēs kariavimo budai, prie konskripcijos systemo, pasirenka geriausius žmones, atitraukia juos nuo darbo iš esančios gentkartēs, atima jų tvirtą ir sveiką kraują nuo sekamos gentkartēs. Tai ir yra tikrasis silpninimo procesas. Valstybēs netvirtēja karo metu, nei prisirengimo į karą metu. Tai antras dalykas, kurs nēra toks, kaip atrodo. Karas duoda priparodymų, kad yra visai kitaip.

X.

DISCIPLINA TAIKOS METU.

Visa tai veda prie klausimo apie moralį veiksnį bendrame kariniame prisirengime—ar konskripcija taikos metu, ar visuotinas karinis lavinimas. Ar tai yra naudinga tiktai kaipo įrankis valstybēs apsigynimui, ar turi ir realēs vertybēs bendriems draugijos tikslams? Militarininkai sako—taip, turi. Pačioje pradžioje visa tai reikalauja paklusnumo ir disciplinos instinkto. Imama vaikinai kumpterēję, nedailia eisena, nešvaraus užsilaikymo, nepadoraus elgimos, ir padaroma iš jų tiesųs, dailųs, švarųs, tvarkingi ir paklausųs vyrai. Karo metu mums budavo rodomi tų baisių pavyzdžių paveikslai, traukti pirm lavinimo ir po.

Teisybē, kad dešimtys tukstančių, gal ir šimtai tukstančių, musų jaunikaičių buvo taip karinio lavinimo perkeisti. Bet reikia imti bendra taisyklē, ne išimtys. Milionai kitų—drąsiai sakysime, didelē didžiuma—atējo į kariuomenę iš gerų ir sveikų Amerikos gyvenimo sąlygų. Visi jie savo kudikystēs metu, ir dauguma jų kiek vēliau, dalyvavo kokioje nors atletikoje. Jie atējo pas seržantą su dailiais, sveikais ir gerai išlavintais kunais. Jie žinojo, kaip reikia švariai užsilaikyti. Nuo pat tos valandos, kaip jie atskleidē pirmutinę savo skaitymų knygą, jie buvo po tvirta naujosios gadynēs pasaulio disciplina—mokykloje, dirbtuvēje, tarnyboje, biznyje. Ir po to, kaip jie apleido mokyklą, jų pačių liuosu noru pasiimta ant

savęs disciplina augštesnēms budo siekiniams, ne kaip tie, kurie įgijama ačiu priverstinąjai disciplinai.

Dabartiniame pasaulyje, sulyginus jį su senuoju, mes gyvename labai aštrioje, pačių ant savęs uždētoje disciplinoje. Kadir šios knygos skaitytojas,—jis kas rytas atsikelia paskirtą valandą ir eina į ofisą, ar į dirbtuvę. Nereikia jam triubos, kad prikeltų; nereikia seržanto, kurs davinētų įsakymus dirbti, ar stoti eilēn. Jei jam nusibosta keltis kaip šešta ar septinta valanda ryto, jis gali mesti savo darbą. Jis nebus už tai nušautas, nei kalējiman įtremtas, nei viešai paniekintas, kaip butų, jei pabēgtų iš armijos. Pamesdamas darbą, jis gali pakenkti savo karjerai, gali įstumti vargan savo šeimyną—tai ir viskas. Kas rytas po pusryčių aš atsisēdu prie stalo ir rašau. Šiandien, pavyzdžiui, mieste yra šunų paroda. Aš labai noriu nueiti jos pažiurēti. Bet aš neinu, nes turiu daug darbo atlikti. Taigi aš liuosu savo noru ir verčiu save rašyti. Ir aš ir skaitytojas, kaip man atrodo, darome sau daugiau gero, ne kaip darytume, kuomet mus keltų iš lovos triuba, ar varytų darban seržantas, kurio autorito užpakalyje yra visa Jungtinių Valstybių valdžia. Tai yra liuosnorē disciplina, liuosnorē kontrolē,—kontraste su išorine disciplina, išorine kontrole. Naujosios gadynēs gyvenimas reikalauja vis daugiau ir daugiau tos rųšies disciplinos. Tai yra viena svarbi priežastis, išauklējusi visuose Europos ir Amerikos kareiviuose, dalyvavusiuose pastarąjame kare, netikētą dvasios tvirtybę ir drąsą—tai buvo taikos meto disciplina, auklējusi žmones per keturiasdešimts metų.

Vokiečiai parodē kelią į tobuląjį **„psikologinį prisirengimą”**. Jo vyriausis, nors ir ne vienintēlis, tikslas yra įveikti įgimtąją žmoguje baimę mirties. Sakoma, kad senovēs Romos armijoje Italijos kaimiečiai kaudavosi taip narsiai vien del to, kad savo oficierių bijojo labiau už priešininką. Mes atradome antrą, la-

biau mokslingą budą—tai yra įpratimo jēga. Imk žmogų ir įpratink jį prie paklusnūmo, greito, be klausimų, be išsikalbinējimų, kiekviename jo gyvenimo žygyje. Ilgainiui paklusnumas virsta nustatytu įpratimu, beveik įgimtu. Ateina momentas, kada jis turi klausyti švilpuko ar oficieriaus komandos ir eiti beveik į tikros mirties žiotis. Žinoma, jį ragina eiti pirmyn jo asmens puikybē, baimē pažeminančių atsisakymo pasekmių, meilē savojo krašto, net gal ir noras patyrti naują prietikių sukeliamą jausmą,—visa tai veikią į jį tiek, kiek ir atvirkščios reikšmēs baimē skausmų ir mirties. Bet viešpataująs tobulo kareivio veiksnys yra įdiegtas jame umaus, be klausimo paklusnumo įpratimas. Jis eina pirmyn, nes visi jo nervai liepia jam eiti pirmyn.

Senovēs kariavimo buduose aš neužeinu fakto, kad sužinē neapykanta butų turējusi didelę reikšmę kareivio lavinime. Idealas—gal netobulai suprastas ir įžiurētas, bet vis gi idealas—buvo tai geraširdis, jēškąs prietikių karys, kurs gal ir nekentē savo priešų, bet jis visados gailēdavosi jų gyvasties. „Drąsus kai liutas, malonus kai moteriškē.” Vokiečiai parodē, kad yra daug naudingesnių metodų. „Geriausiame kareivyje yra truputis žvēries”, jie sakē. Musų karinēse mokyklose visados yra draudžiamos peštynēs. Gi Vokiečių karinēse mokyklose jos yra užtariamos ir tai tokiose formose, kokių musų jaunimas ir neįsivaizdina. Tas buvo daroma tam, kad išauklēti kiek žvēriškumo, brutalumo. Ankštose buvusiojo karo lenktynēse už pergalę, mes visi turējome eiti tuo keliu. Civiliai žmonēs, neįsigilinę į dalykų esmę, lankydami Amerikiečių, Francų ir Britų liogerius, stebēdavosi iš to, kad daug budavo duodama laiko praktikai su durtuvu, arba bagnetu. Jie žinojo, kad durtuvas retai tera vartojamas kautynēje. Kam gi tiek daug domos į jį kreipti? Bet kiekvienas seržantas gali atsakyti į šį-toki klausimą. Durtuvas buvo įrankis sukēlimui ne-

apykantos, padarymui kareivio-žvēries iš kareivio-žmogaus. Tasai prikimštas maišas, kurį kareivis badydavo su durtuvu, turējo reikšti Vokietį,—taip jam įkalbinējo instruktorius, liepdamas keikti jį, badyti ir draskyti su pamēgimu. Tai buvo augštesnēsēs moderno karo psikologijos dalis.

Buvo ir propaganda taip gi—ir čia aš turiu suglausti temą, apie kurią galima parašyti knygas. Tai buvo viena žmonių jēgų, buvusi dar pirm karo, ir karas, mokslo keliu sekdamas, labai plačiai ją išnaudojo. Ištikrųjų, tai buvo Amerikos įnaša į karą. Amerikos mokējimas garsintis, skelbtis jau buvo parodęs, kokiais budais lengviausia yra supažindinti su kokia idēja kuodidžiausį žmonių skaičių. Turēdami visą spaudą savo kontrolēje, Europos Moralo Biurai ir Propagandos Biurai ējo pirmyn su aiškiu tikslu įdiegti kiekviename žmoguje gaujų neapykantos priešų instinktą, vyrų, moterų ir kudikių. Bet vyriausis tikslas buvo „palaikyti armijose moralą”. Auklējimas neapykantos civilių žmonių širdyse vedē prie to galutinojo tikslo. Jei kareivis, lankydamas saviškius, girdējo nuo savo moterų, nuo savo tēvų, nuo savo dēdžių, kad priešai yra plēšikai, kad priešo tauta nieko bendra neturi su žmonija,—tai tas, be abejonēs, kēlē jame dar didesnę neapykantą priešų. Pusē teisybēs buvo geriausis tokios propagandos įrankis, karas nepripažysta jokios pagrindinēs dorybēs, tad ir propagandininkas nesidrovējo meluoti. Žinomas yra kadir tas pavyzdis,—budavo platinamos pasakos, buk Vokiečiai Belgijoje nukapodavę kudikiams rankutes. Tas netiesa. Pakartoju, kad aš pats buvau Belgijoje pirmaisiais karo mēnesiais; kad ten buvo Vokiečių ir žiaurių darbų, kurių vieną pats mačiau—žiaurumai buvo atlikti Generalio štabo įsakymu, strategijos tikslams,—bet niekas niekur neprirodē, kad kudikiams butų nukapojamos rankutes. Bet visvien, karo pradžioje tokios pasakos buvo skleidžiamos; jose buvo visos ypatybēs, reikalingos

tam, kad pasaka plačiausiai „pasklistų". Ją pasigavo propagandininkai, išplatino kaipo įrankį neapykantai sukelti,—tą atliko žmonēs, patys tokioms pasakoms netikēję; ta pasaka taip giliai įsmigo publikos mintyje, kad net mane patį vadindavo Vokiečių šalininku, pro-Vokiečiu, kada tai pasakai užginčydavau. Teisybę sakant, turiu pastebēti, kad Vokietijoje budavo dar smarkiau meluojama, ypatingai tuo laiku, kuomet Vokietijos padētis ēmē darytis desperatē. Čia plačiai ir su pamēgimu buvo skledžiamos pasakos apie nupjaustymą moterims krutų.

Šitoji neapykantos propaganda nevisai teatsiekē savo vyriausįjį tikslą. Kareivis prarijo ją su mažesniu godumu, ne kaip civiliai gyventojai. Jei norēdavai gauti pakantos nuomonę apie priešą, tai greičiausia galēdavai gauti ją iš kareivio, sēdinčio apkasuose, po ugnia, su gazų kauke rankose. Gi jei norēdavai išgirsti, kad priešas yra ne žmogus, bet gorilos rųšies, kuri turi buti išnaikinta iki paskutiniam kudikiui, tai turēdavai užeiti į bent kuriuos gerai įrengtus namus Parise, Londone—ar gal, kaip įspēju, ir Berline. Ištikrųjų, visos Europos armijos ramiai uždarē savo mintis ir vaidentuvę prieš šitokią propagandą. Senosios mokyklos Britų kareiviai, pavyzdžiui, bandē palaikyti senovēs karių-ricierių tradicijas net ir savo mintyse. Daugelyje Britų armijos valgyklų buvo gero išauklējimo ženklu nekalbēti blogai apie priešininką. Jei šiaip pašalietis įvesdavo savo kalbon „neapykantos elementą", tai jam budavo atsakoma mandagiu užginčyjimu arba šaltu tylējimu.

Visa tai turi buti pakeista kitame kare. Reikia nukreipti neapykantą ten, kur ji gali buti naudingiausia ir kur jos reikia—tai yra į kareivius fronte. Ir mes jau tyrinējame ir mokomēs tam tikslui. Propagandininkai ir moralo tarybos jau dirba ir daro bandymus, kaip ir kemikai—jie šaltai perkratinēja buvu-

siojo karo metodus ir klaidas ir jēško naujų neklaidingų metodų.

Ar priverstinoji armijų disciplina turi ką bendra su laisvąja taikos meto disciplina? Įvykiai po buvusiojo karo parodo, kad to bendrumo labai nedaug tēra. Pažystu šimtus jaunikaičių—Britų, Francų, Belgų, Italų, Amerikiečių—kuriuos karas, bent kuriam laikui, sugadino ir padarē netikusiais civilio gyvenimo siekiniams. Pripratę buti kitų disciplinuojami, jie lig ir atprato patys save disciplinoje laikyti. Jiems dabar jau atrodo sunku, beveik nebegalima priversti save eiti paskirtomis valandomis į darbą, per ilgesnį laiką laikytis vieno kokio užsiēmimo, ar siekti kokio praktinio tikslo. Man rodos, kad šitą psikologinę karo pasekmę mes visi pažystame. Visą tai galima butų primesti aktualiam karui—jo vargai ir jo sukeltos dvasios sujudimas, jo įtemptas veiklumas ir sekęs jį neveikimas—bet juk toki pat minties padētis yra matoma ir jaunuose Amerikiečiuose, kurie buvo karo metu sumobilizuoti, per metus ar pusantrų metų pasilavino armijoje, ir fronte neturējo progos buti. Sunku jiems vēl „nuslugti",—gi tai reiškia, kad sunku pereiti nuo priverstinosios disciplinos prie liuosesnēs disciplinos, nuo vienodo armijos gyvenimo prie greito, nevienodo civilio konkurencijos gyvenimo.

Visame pasaulyje matome, kad neapykantos propaganda, kad sužinus bandymas padaryti kareivį „truputį žvēriu" paliko ilgam laikui savo pasekmes. Visur buvo „kriminalo užpludimas"—užpuolimai, plēšimai, netikētos žmogžudystēs. Čia, Amerikoje, gal visa tai ne taip smarkiai apsireiškē. Berlino policijos rekordai iš 1919 m. primena lig tuos senuosius Jokubo Piemens („Jack Sheppard") laikus. Belgijos policija, pirmu kartu nuo to laiko, kuomet Flandrus valdē Baronai, buvo priversta grumties su organizuotomis plēšikų gaujomis. Anglija anais laikais girdavosi savo labai nedideliu žmogžudysčių skaičiumi; jos teis-

mai greitai ir tikrai pakardavo žmogžudžius, nežiurint jų turtų ar visuomenėj užimamos vietos. Britų juristai nežinojo „nerašytojo įstatymo". Bet tuojaus po karo Anglijoje iškilo galybė žmogžudysčių, kurias atliko buvusieji kareiviai ir oficieriai; ir Britų teisdariai taip lengvai išteisindavo žmogžudžius, kaip vienu tarpu tai darydavo Romos teisdariai. Ir žinoma, niekas negali pasakyti, kiek to dvasinio palinkimo prie kriminalo apsireiškė ačiu tikrąjam prityrimui fronte ir kiek ačiu naujam kariniam lavinimui su tikslu auklėti kareiviuose žiaurumą. Tačiaus nėra abejonės, kad ir viena ir kita prisidėjo prie šio kriminalo užpludimo.

Čia Amerikoje ir užsieniuose yra planuojama karinį lavinimą inausti kiek ryškiau į civilio gyvenimo audeklą. Fizinio lavinimo ekspertai priparodė, kad kuno gimnastika, koki buvo praktikuojama armijose, išvysto kuną netobulai ir vienpusiai. Patariama reformuoti fizinį armijos lavinimą modernais pamatais. Toliaus, patariama mokinti kariuomenėn paimtuosius vyrus naudingų civiliame gyvenime darbų ir amatų. Tai yra kompromisai, kurių tikslu yra sumažinti kiek nors visuomenės nešamą naštą, prisigerinti viešąjai opinijai. Vyriausis karinio lavinimo tikslas yra išmokinti vyrus kauties. Jie turi buti gerai išlavinti, pirmiausia kad pripratinus juos prie tobulo paklusnumo ir antra—kad didelės kareivių masės butų perkeliamos iš vietos vieton be sumišimų. Jie turi išmokti vartoti ginklus, nuo apkasų granatos ir šautuvo iki aeroplano ir tanko. Paprastuoju, taikos meto industrijos atžvilgiu, didesnė tokio lavinimo dalis yra bergždžia, žuvusi. Vyriausis ekonominis karinio lavinimo nuostolis yra tame, kad sugaišojama daug laiko ir energijos gabiausiąjame ir gražiausiąjame jaunų vyrų amžiuje. Ateities karas bus „mašinų karas"; tik tie, kas bus prie augštesnių karo funkcijų—prie aeroplanų, prie tankų—teisybė, bus kiek išlavinti mekaniko-

je ir kemijoje. Bet tiek pat, kiek tie įrankiai skiriasi nuo taikos įrankių, karinis lavinimas bus bergždžias, ekonominiu ir socialiu žvilgsniais.

MICHIGAN UNIVERSITAS.

Tie ir kiti triobēsiai, trisdešimts aštuoni išviso, yra verti $8.000.000. Universite yra apie 500 profesorių ir lektorių; 10.000 studentų; kas metai baigia universitetą apie 1.000 jaunų vyrų ir moterų.

Dabartinēmis darbo ir medžiagos kainomis, už tą kapitalą, koks yra išleidžiamas naujam karo laivui pastatyti, butų galima įrengti dvi ar tris tokias pastovias įstaigas.

Jungtinēs Valstybēs pradējo statyti šešioliką tokių milžiniškų laivų.

XI.

„PRISIRENGIMAS APSIGYNIMUI".

Koks turētų buti Amerikos atsinešimas į karinį prisirengimą? Šiaip eilinis kietagalvis Amerikietis, gal buti, pasakys, kad, jei karas yra jau toks baisus, tai ir yra dar daugiau priežasčių prisirengti apsigynimui nuo jo. Be apsigynimo priemonių, galima visiškai pražuti ir išnykti; prisirengus gi apsigynimui, galima išsisaugoti karo bent kuriam laikui, galima suminkštinti jo smugius, kuomet jis jau ateis. Tad prisirengkime, sako Amerikos pilietis, ne užkariavimams, ar „tautinių aspiracijų atsiekimui", bet apsigynimui.

Taip,—bet klausimas yra, ar šiame sumišimų ir kompleksų amžiuje galima palaikyti tą karinį prisirengimą vien tik apsigynimo rybose? Tai yra begalo sunku. Aišku, kad, kuomet prisirengimas apsigynimui eina tobulai, našus iki šimtui nuošimčių, jau beveik ir negalima jis išlaikyti apsigynimo rybose. Žodis „apsigynimas" reikalingas yra apibudinimo; ikišiol jis buvo vartojamas prasmēje labai nuoseklios karinēs veidmainybēs. Dabojimas valstybēs pakraščių ir sienų nuo priešininko įsiveržimo yra grynai apsigynimo reikalas; niekas nesiginčys. Bet šioje gadynēje valstybē negali buti užsidariusi už savo politinių sienų. Amerikos kalnų inžinierius, dirbąs Afganistano Emiro kasyklose, jau yra Amerikos dalis, kaip ir tas kalnų inžinierius, kurs kasa tunelį Colorado valstybēje. Šiuo momentu, didžioji Amerika plečiasi po visą pasaulį. Pasaulio industrijoje apsireiškia naujas bruz-

dējimas. Vietoj to, kad nešus žaliąją medžiagą pas jēgą, žmonēs jau pradeda nešti jēgą pas žaliąją medžiagą. Indijoje gaminama yra daug pirmosios rųšies medvilnių; joje yra taip gi neišsemiamoji žmonių darbo jēga. Ikišiol ji parduodavo savo žaliąją medžiagą Anglijai, kuri turi anglių; dabar gi Indijoje rengiasi verpti ir austi dalį savo medvilnių tiesiog šale savo laukų, dalinai su savo vandenų jēga, dalinai su įvežamais anglimis. Amerika turi pasaulio pinigus; ir Amerikos kapitalas, šimtais milionų, eina į tokius svarbius projektus, kaip šisai. Jei Amerikiečiai nori buti tobulai apsigynę, tai jie turi buti pasirengę remti Amerikos piliečius ir „Amerikos interesus" Indijoje, kaip ir Indiana valstybēje, Naujoje Gvinejoje, kaip ir New Yorke. Sunku, beveik negalima nutiesti atskyrimo linija; taip tad ir traukiama valstybēs į seną, pavojingą ratą.

Kiekviename kariniame prisirengime yra taškas, kur apsigynimo (defensive) dvasia ineina ir susilieja su užpuolimo (ofensive) dvasia. Ir vēl Vokietija yra typingas pavyzdis. Jos imperatoriai, karaliai ir generolai sakē, kad ji buvo „priešų apsupta". Išpradžių tai nebuvo visiškai neteisingas užreiškimas. Vienoje pusēje buvo Francija, nepamiršusi 1870 metų skriaudos; antroje pusēje buvo barbarų carų Rusija, turējusi dvigubai daugiau žmonių už Vokietiją ir skersai žiurējusi į išvystytus Vokietijos turtus. Netol nuo Vokietijos pajurio buvo galingasai Britų Laivynas. Vokiečių viešųjų mokyklų geografijos katechizme pirmas klausimas buvo šitoks: **„Kas yra Vokietija"** Atsakymas buvo sekąs: **„Tai yra tavo Tēvynē, iš visų pusių apsupta priešų."** Militarizmas buvo kalte įkalamas į Vokietijos gyventojų smagenis viena tik forma —-apsigynimas, apsigynimas ir visados tiktai apsigynimas. Leiskite man dar pakartoti: išpradžių žmonēs, kurie taip kalbējo, nebuvo visiškai be pamato.

Vokietija, kartu su kitomis valstybėmis, įžengė į finansinio imperializmo ratą. Pasaulis buvo nužymėtas „įtakos sferomis", kur Vokietijos kapitalas rinko sau prekybą arba žaliąją medžiagą savo dirbtuvėms Berline, Leipcige, Duesseldorfe. Tie interesai reikė apsaugoti; reikė neįleisti kitų kapitalų. Vokietijos armija iš apsigynimo jėgos ėmė virsti užpuolimo jėga. Tokiame krizyje, kaip Bosnijos ir Herzogovinos klausimas, Vokietija laimėjo, nes jos Kaizeris pažvangino kardu, ir kitos valstybės pasitraukė į šalį, bijodamos, kad jis gali paleisti savo gerai prirengtą armiją.

Čia vėl atėjo ir dvasinė permaina. Sakoma yra, kad „tas, kas galandą kardą. norės jį ir iškelti." Yra vienas žinomas kripsnys, kuriuo tautos mintis veikia taip lygiai, kaip ir individumo mintis. Pasakysime, patyrei, kad nepaprastai gerai gali lošti tenisą. Tad jau ir nebetiks tau lošti su nemokančiais by kaip. Jei esi normalis žmogus, tai norėsi susiremti su geriausiais lošėjais, norėsi užkovoti sau pirmybę tarpe visų pasaulio lošėjų. Arba, patyrei, kad gerai rašai eilės ar apysakas. Kaip ilgam pasitenkinsi skaitymu savo sonetų artimųjų draugų rateliuose? Anksčiau ar vėliau panorėsi išspausdinti savo raštus ir parodyti savo gabumus pasauliui. Taip pat ir turėdamas tobulą armiją ir laivyną, puikiausiai įausta į visą valstybės struktūrą, patyrsi kažkokią nesučiuopiamą jėgą, kuri verčia tave parodyti tą savo jėgą veikime.

Vokietija taip padarė. Niekados nėra buvę tokio žibančio išrodymo karinės jėgos, kaip tas, kurs buvo rodomas vasariniuose manevruose prieš karą. Nėra abejonės, kad kiekvienas Vokietis, matęs milžiniškus masinius kavalerijos puolimus, kuriais manevrai paprastai užsibaigdavo, jautė savyje nusistebėjimo klausimą,—ką Vokietija galėtų padaryti tikroje kautynėje! Dangus apsiniaukė, Vokietijai—daugelis ir Vokiečių jau nebesigina—reikė spręsti už ar prieš karą;

ir ji išsprendē eiti karan. Kvailybē yra kaltinti vieną tiktai Kaizerį; beveik tiek pat kvaila butų kaltinti vienus tiktai jo patarējus. Visus juos nešē ir nunešē tasai tvanas, kurs per keturiasdesimts metų laikē apsēmęs Vokietiją.

Bet net ir šiuo laiku jie tvirtino krašto gyventojams—net pusiau ir sau—kad jie einą karan apsigynimui nuo „daugybēs priešų". Bendrai imant, kiekvienas Vokietijos kareivis, kuriuos aš suējau Belgijoje 1914 metais, šventai tam tikējo. Barbarų Rusija ir pavydi Anglija užpuolē Tēvynę! Jis tad ir kariavo, gindamas savo tēvynę. Francija turi buti sutrinta, nes ji kvaila prisidējo prie tų didžiųjų Tēvynēs priešų. Vargšē Francija! Dabar gi, kurie išliko, tie patys Vokiečiai vadina Franciją visų jų vargų šaltiniu, tikriausiuoju priešu. Mat, upēs vanduo dabar kiton pusēn nukrypo, ir propagandos strategija persikeitē. Vokietija, tarp kitko, yra paveikslas, parodęs tikrojo apsigynimui prisirengimo pavojų ir sunkumą atitiesti liniją tarp apsigynimo ir užpuolimo.

Gal kas pastebēs, kad aš dar nepaliečiau tautinēs garbēs klausimo. Šiaip žmogus visuomenēje kartais pastebi taip nepakenčiamą padētį, už įstatymų sienų, kad jis nebutų žmogus, jei pats nepaimtų įstatymo į savo rankas; taip pat yra ir su valstybēmis. Aplinkybēs, įstumusios Ameriką į Didįjį Karą, buvo nepaprastai aiškus neatleistino įžeidimo, afronto pavyzdis. Vokietija šaltu krauju, tiesmukai pareiškē, kad Amerikos laivai neturį teisēs plaukti tankiausiai aplankomomis pasaulyje juromis; jei jie neklausysią, tai laivai busią skandinami ir jureiviai žusią. Priežastys karui ne visados buna taip aiškios, kaip ši. „Tautos garbē" tankiausiai buna vartojama pridengimui ekonominių ir politinių interesų, arba tik šiaip kaipo fokusas subruzdimui ir karui, tokių interesų konfliktui iškilus. Didžiojo Karo priežastis, padegusi miną kibirkštis, buvo nužudymas Austrijos kunigaikščio Ser-

bijoje. Bet pirma to, per ištisus trisdešimtį ar keturiasdešimtį metų buvo intrigos, vedusios prie šitokios „padėties". Austrija norėjo pavergti sau Serbiją ekonominiu atžvilgiu, gi vėliau—ir politiniu. Vokietija gi norėjo pratiesti savo „įtakos liniją" per Balkanų pusiasalį, kad nutiesus grynai Vokiečių Berlinas-Bagdadas gelžkelį. Entente's valstybės norėjo viso to neprileisti. Jei šitoki dalykų padėtis nebutų buvusi užu tos žmogžudystės Serajeve, tai visas dalykas buvo užsibaigęs atsiprašymais, nubaudimu žmogžudžių ir gal kokiu nors atlyginimu.

Įsivaizdinkite ir kitokį atsitikimą. Mr. Colby, buvęsis Jungtinių Valstybių Sekretorius, 1920 m. lankėsi Pietų Amerikoje. Leiskime, kad mieste Rio de Janeiro koks fanatikas ar fanatikų gauja nužudė jį. Ar toks atsitikimas butų sukėlęs karą tarp Jungtinių Valstybių ir Brazilijos? Beveik tikriausiai—**ne**! Bet leiskime, kad Brazilija ir Jungtinės Valstybės nuo senai vedė ekonominę ir politinę kovą, kad kontroliavus savo kapitalais Ecuadoro, Columbijos ir Vidurinės Amerikos resursus. Leiskime, kad ir viena ir antra valstybės yra visiškai prisirengusios karan. Ar tuokart panašus įvykis nebutų privedęs prie karo? Beveik tikriausiai—**taip**. Ir didelė Amerikiečių dauguma butų tuokart sakiusi—kaip sakė 1914 metuose—kad Jungtinės Valstybės iškelia kardą tautos garbei apginti ir už nepakenčiamą įžeidimą atlyginti.

Palaikymas armijų ir laivynų, steigimas amunicijos gamybos vien iš baimės, kad kas nors gali įžeisti tautos garbę, šiek tiek primena nešiojimą užtaisyto revolverio dieną ir naktį, pasitikint, kad kas nors gali tave taip nepakenčiamai įžeisti, kad atlyginti už įžeidimą neužteks įstatymų.

Gi faktas lieka faktu: nedaug tėra tokių Amerikiečių, bent šitoje pasaulio gadynėje, kurie panorėtų, kad Amerika butų visiškai nepasirengusi apsiginti,

reikalui ištikus. Tas išeitų už protingojo pacifizmo rubežių,—gi pacifizmas ikišiol ir buvo bendras Amerikiečių nusistatymas sulig karo. Tas panešētų į svajotojo Tolstojaus mokslą nesipriešinti. Visiškas sudējimas ginklų nebutų geras, bet butų pavojingas dalykas. Reikia siekti toliau, ne kaip dalykų sudētis; reikia, drauge su kitais suējus talkon, pataisyti pasaulio mašina. Dabar, šiuo laiku, ji atrodo, kaip koks milžiniškas, labai sudētinis enžinas, kuriame gyviausioji jo dalis sulužo. Jis, rodos, pats savo jēga gali save į šupulius sumušti.

XII.

DRAMOS MOMENTAS.

Štai dabar atējo paskirtoji valanda pradēti karą, ir Amerika yra paskirtoji valstybē. Pastarojo karo lekcija dar yra gyva atmintyje; ir Amerikai, ačiu laimei, ne jos įžiurējimui, teko viešpataujanti pasaulyje padētis bent sekančiam šimtmečio bertainiui. Tas kelias, kurį pasirinks Jungtinēs Valstybēs, bus ir kitų valstybių kelias.

Tai yra paskirtoji valanda dar ir del kitos priežasties, ne tiek aiški, bet svarbi. Visos senos, netobulos žmonių įstaigos yra naudingos savo laiku; po to jų naudingumas pasibaigia, ir mes turime jų nusikratyti. Monarkija absoliutēje savo formoje tarnavo žmonijos išsivystymui. Pusiau civilizuotas žmogus negalējo pagauti tokios neaiškios minties, kaip jo santykiai ir jo pareigos kaslink kitų jo grupēs, ar jo giminēs, ar jo tautos žmonių. Jam reikē turēti matomas, asmeninis galybēs vaidmuo. Tokiu budu įvykinta lojalybē; iš lojalybēs auga graži patriotizmo pajauta; iš patriotizmo auga bendras sutartinas draugijos darbas. Po to monarkija nusidēvējo. Amerika ją nusimetē nuo savo pečių, išpradžių jos absoliutę formą, paskui greitu žingsniu ir visas kitas formas. Vergija gal buvo reikalinga sudarymui žmonēse ir tautose įpročio nuolatos dirbti. Paskui tautos išmoko nuolatos dirbti, ir panaikino vergiją.

Karas, jo visumuoje, buvo per ilgą laiką naudingas žmonijai,—rods, jis buvo brangus, bet tai buvo

geriausis kelias, kokį tik mes turējome. Jau aš turējau progos minēti Wells'ą, parodymui, kaip karas traukē tautas į didelį progreso lenktynių ratą. Senai pirm to laiko, kaip atsirado istorija dar tik žmonių dainose ir pasakose, koksai tai Azijos stepų tautos genijus išrado ratą. Jo tauta išējo į karą,—nesvarbu, ar ji laimējo karą, ar pralaimējo. Pirm, ne kaip karas užsibaigē, priešininkai pamatē ratą, suprato jo naudingumą ir pradējo patys sau ratus dirbti. Jei ne karas, tai tautos, gyvenančios toliau nuo žmonijos civilizacijos centro, gal buti per amžių amžius butų vargų naštos slēgiamos prie žemēs. Akmens Gadynēs pabaigoje koks nors laukinis žmogus išrado, kad švinas ir varis, įmesti į ugnį, sutirpsta ir susilieja, pagamindami tokią medžiagą, iš kurios galima nukalti ploną aštrų ginklą, kurs jau daug kartų geresnis buvo už aptašytą akmeninį ginklą. Jis jau pradējo vartoti kare iš bronzos padarytą peilį; priešininkas pajuto jo ašmenį, nustebo, įsigilino į paslaptį ir paskui perdavē ją karo keliais kitoms toliau už jį gyvenusioms giminēms. Tokiu budu žmonija ējo progreso keliu iš Akmens Gadynēs į Naugių Gadynę.

Karas, taip pat, drauge su monarkizmu dirbo išauklējimui to, ką mokslo žmonēs vadina grupių susipratimu. Jis sukēlē žmonēse gražų, žmogišką, augštą jausmą į žmoniją, toliau už jų pačių rubežių. Šiaip vidutiniai imant, žmogus visais laikais visose tautose iki aštuoniolikto ir devyniolikto šimtmečių gyveno labai siauru gyvenimu. Jis retai, savo iniciatyva, išeidavo už savo ukio ar savo kaimo sienų. Tiktai karas ištraukdavo jį iš namų, kad parodžius, jog už jo horizonto yra visas pasaulis, jog yra kiti žmonēs su kitomis idējomis netik jo paties giminēje, bet ir svetimose giminēse. Karas davē žmonijai labai daug patyrimo; sudarē žmonių susipratimo kolektyvą. Tai buvo jo pasekmēs, jo vyriausioji buties priežastis.

Dabar gi naujosios gadynēs išradimai visą tai perkeitē. Mes jau nebereikalaujame taip dideliai brangaus proceso, kad paskleidus pažangos (progreso) laimējimus. Kuomet Wright'as prirodē Europai, kad žmogus gali lēkti ore, tad toji žinia tą pačią naktį pasiekē visus žemēs kamuolio kampelius; rytmety jau trys ketvirtadaliai civilizuotojo pasaulio skaitē tą naujieną. Į mēnesį laiko tokiose tolimose vietose, kaip Shanghai, Cape Town ir Buenos Aires, jau buvo Europoje išspausdintos knygos su teknikiniais raportais; by koks geras mekanikas, by tik norējo, galējo pats sau dirbti aeroplaną. Šioje gadynēje ir tolimos pasaulio šalys greitai yra įtraukiamos į susisiekimo ratą. Jau pirm Didžiojo Karo buvo ištyrinētos visos prieinamos šalys—buvo ištyrinēta net Tibetas ir abudu poliu. Pasaulyje jau nebēra daugiau paslapčių ir mysterijų. Afrikoje, nuo vieno galo į kitą, eina gelžkelis, nors Afrika yra bene jauniausis kontinentas; visoje Afrikoje yra pilna Europiečių naujokynų, telegrafu susisiekiančių su visu civilizuotuoju pasauliu. Spausdinamoji mašina, gelžkelis, automobilius, elektros telegrafas,—visa tai prisidējo prie to, kod šios gadynēs karas butų juosmarkiausis; ir tuo pat laiku visa tai prašalino jo vyriausiąją buties priežastį. Gi kaslink kitos jo naudos—tai yra sukēlimo žmonēse pareigų pajautimo sulig savo krašto ar savos grupēs —tasai darbas ir gi yra atliktas. Ištikrųjų, kaip pasvarstai viliugingąjį, ekscesinį „džingo" patriotizmą visų tautų ir valstybių, tad ir kįla klausimas, ar tik ne per gerai visa tai yra atlikta.

Negalime tikrai pasakyti, kokiu istorijos momentu monarkizmas ir vergija pasirodē nusidēvēję, nebetekę reikšmēs ir naudingumo; kokiu istorijos momentu monarkizmas ir vergija liko nenaudingi organai, bet pavojingos liekanos—lig akloji žarnukē, apendiksas—politikos kune. Ir tasai gražusis karas dramatingai užbaigē savo gyvastį, mirē savo dvasine mirti-

mi. Tikrai galime pasakyti, kad tuo neilgu istorijos momentu, tarp 1914 ir 1918 m., jis pasirodē visiškai nusidēvējęs. Jau nebebuvo jokio reikalo skleisti pažangą, nebebuvo reikalo sukelti žmonēse kolektyvēs, rinktinos pareigos pajautimą. Ir pats savyje jis umai pasirodē pavojingas, žiaurus, baisus, net velnių vaidentuvēs neįsivaizdinamas.

Likusioje dvidešimtojo šimtmečio dalyje žmoniją pasitinka dvi didelēs svarbos užduoti. Viena—paimti tikrosios moralybēs ir demokratybēs kontrolēn didžiąją žmonių gamybos, arba produkcijos, jēgą, taip ryškiai iškilusią devynioliktame šimtmetyje. Antra užduotis—sustabdyti, susiaurinti ir pagaliaus visai panaikinti karą. Ta pastaroji užduotis yra svarbesnē už pirmąją. Iki 1914 m. mes gerai gyvenome, bendrai imant,—galima dar šlubuoti, galima pažangoje išsilyginti, nors industrialē ir finansinē struktura ir pasiliktų, kaip yra. Bet jei karas eis pirmyn, nesulaikomas, sekdamas dabartinę savo kriptį, tai tas reiškia ištisų tautų išnaikinimą—ir visados geriausiųjų tautų—ir civilizacijos žlugimą.

XIII.

SIŪLOMIEJI TAIKOS KELIAI.

Gal būti, kad negalima panaikinti karo. Jis taip, rodos, giliai įleido šaknis žmonijos gyvenimam! Taip lengva yra sukelti neapykantą, taip sunku sudaryti susipratimą! Taip turėjo jaustis respublikos šalininkai, aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje, svajodami apie panaikinimą karalių. Monarkijos institucija tuokart turėjo atrodyti nepaliečiama, siekinys tuo laiku turėjo atrodyti beviltis. Ir ištikrųjų, iki žmonės neperšims tų ankstybųjų respublikos šalininkų dvasia ir pasišventimu, sunku bus padaryti protingąjį pacifizmą valdančiuoju žmonių politinio mąstymo ir veikimo motivu.

Bet gi tasai protingasai pacifizmas pažengē pirmyn net ir prieš buvusįjį karą. Visos informacijinēs knygos pasakys, kad devynioliktame šimtmetyje taika nusikratē savo senovēs neigiamosios reikšmēs ir įgijo teigiamosios (pozitivēs) reikšmēs. Jau nebebuvo žiurima į taiką, kaipo į atsikvēpimą tarpe karų; ji reiškē savaime karo galą, užbaigą. Hagos Konferencijos, rods bejēgēs taip sulaikymui nuo didžiojo karo, taip apsaugojimui nuo jo žiaurumų, vis gi reiškē, kad didelē žmonijos dalis geidē taikos ir buvo pasiryžusi daug vargti jos įgijimui. Jungtinēs Valstybēs, ačiu santykiams su Latinų Amerika, priparodē, kaip du kontinentu gali gyventi gražioje harmonijoje. Buvęsis Valstybių Sekretorius Blaine, sušaukdamas pirmąją bendrą su Latinų Amerika konferenciją, padējo akmenį paženklinantį kelią į pastoviąją taiką.

Tasai geismas ir viltis buvo taip dideli Vakarų Europoje, kad patys Santarvēs militarininkai, pastarojo karo metu, buvo priversti iškelti obalsį „karas prieš karą", nes kitaip kasžin ar jie butų galēję palaikyti savo žmonēse karingumo dvasią. Ir kada karas užsibaigē, patsai bandymas sudaryti Tautų Lygą davē dar vieną to taikos geismo priparodymą. Nekliudysiu vēlesniuoju laiku iškilusių ginčų. Bet Lyga buvo padarinys politikierių, kurie atsako prieš demokratybę už savo vietas. Jie niekados nebutų ir bandę jos sudaryti, jei jie nebutų manę ją busiant labai populiare.

Versailles Taika, nors ir labai gal netobula, vēl priparodē, kad žmonēs toli nužengē nuo tautinēs garbēs nuovokos. Seniau, karui užsibaigus, užkariautojas be krislo gēdos užgriebdavo užkariautųjų teritoriją, visai neatsižvelgdamas į tai, ką ir kaip jautē jos gyventojai. Net po 1871 m. karo neitralēs valstybēs nepakēlē oficialio protesto, nors neoficialiai ir buvo kiek protestuota, kuomet Vokietija prievarta užgriebē Alsace-Lotaringiją. Gi Versailles Taikoje Europos valstybių vyrai bent lupomis patvirtino dabar keliamąjį principą, kad užkariautojas neprivalo aneksuoti valstybēs, ar jos dalies, jei to nenori tos valstybēs gyventojai. Ir toliau: jie darē taip delto, kad jie politikieriai ir patys save patenkino tuo, kad naujas žmonijos moralybēs supratimas reikalavo naujos tautinių teisių ir metodų nuovokos.

Iš karo sugryžo senųjų ir naujųjų demokratybių eiliniai žmonēs—jų gryžo trisdešimts ar keturiosdešimts milionų. Didesnē jų dalis, ypatingai mąstančioji dalis, jau pažino savo mintyse ginčą del karo institucijos. Jei Amerikos kareiviai mažiau tą jautē už savo Europos draugus, tai buvo taip del tos priežasties, kad jie ne taip ilgai nešē karo vargus ir jiems mažiau tereikē taikos propagandos karo metu, kad palaikius juose karingumo moralą. Francų Societe des

Anciens Combatants prilygsta **Amerikos Legijai.** 1919 metuose viena tos draugijos kuopa sekē kitą, skelbdamos rezoliuciją, kad jų tikrasis dabar objektas —**„la guerre a la guerre"** (karas karui). Vyriausybių paleistas kareivių upui išbandyti gandas, kad Britų ir Francų armijos vyks Rusijon kovai prieš Bolševikus, tuoj sukēlē maištus. Aš pats mačiau tokį sukilimą Ruhr'e, Balandžio mēnesy, 1920, Vokietijoje. Nors tas sukilimas buvo Komunistų sukurstytas, tačiau beveik visi Ruhr'o sukilēliai, kaip man teko susekti, buvo iki pat širdies gilumos militarininkai. **„Jei tie kareiviai darys, ką nori"**, sakē man vienas Ruhr'o žmogus, **„tai už dviejų metų mes vēl turēsime karą su Francija. Bet mes jau nebenorime karo."**

Vienok gi ši gadynē yra labai keista,—valstybēs, turinčios buti žmonių upo reiškējos, iš Versailles Taikos išējo labiau karingos, labiau nacionalistinēs, ne kaip jos buvo pirm karo. Nacionalizmas, nepripažįstąs taikos, eina pirmyn, maištą keldamas. Ir tie gryžę iš karo kareiviai, su visais jų pacifizmo sentimentais, pasijuto pagautais į tą ratą, drauge su kitais žmonijos nariais. Francas Jean'as nebenori jau karo. Bet jo krašto žiemiai yra išgriauti; jo darbo vieta negalēs pasekmingai gyvuoti pirm, ne kaip Somme dirvos ims duoti vaisių, pirm ne kaip Picardy dirbtuvių kaminai pradēs rukti. Ruhr'o apielinkių angliakasis Hansas pernai išsitraukē savo karo Mauzerį ir bandē nušauti atžagareivį karininką, norēdamas parodyti tuo, kad jis jau nebenori karo. Bet Hansas tiki, kad tasai atlyginimas, kurio nori Francija, yra per didelis; jis žino, kad, jei Vokietija mokēs tokį atlyginimą, tai jisai pats, per visą savo amžių, gaus mažą algą ir turēs mokēti augštus mokesnius. Taigi Jeanas ir Hansas sudējo savo interesus į rankas tvirtų Europos vyrų,—tie vyrai turi senovēs idējas ir jų valstybingumo supratimas yra remiamas neaprubežiuotąja jēga. **„Jo vienintēlē politikoje skema"**, sakē vienas

Amerikietis apie tulą žymų Europos diplomatą, „yra —'siųsti diviziją'".

Toks pacifizmas, kurį išpažysta sugryžęsis iš karo Europos kareivis ir nebepasitenkinąs dalykų eisena šiaip Europos gyventojas, yra tai nenormalės minties produktas. Jis kiek primena religijinių atgimimų psikologiją. Net ir karščiausis tokio atgimimo šalininkas netiki, kad jo žmonės, jo pasekėjai išsilaikys ant tos religijinio įtempimo ir dorybės augštumos, kurion jis juos iškėlė. Ta bažnyčia yra išmintinga, kuri moka suderinti savo laimėjimus; kuri moka iš misijos ar atgimimo darbų gauti naudos pavydale blaivaus, maldingo, gero ir pasišventimu pažymėto gyvenimo. Jei tas momentas pereis, tai tauta viską pamirš. Atsiminimai baisenybių, nuostolių ir nusižengimų karo metu išnyks, kaip tik karo skolos bus sumokėtos, kaip tik naujosios vyriausybės sustiprės; ir, kaip tai yra buvę senovės karuose,—pasiliks tiktai senosios garbės suvenirai.

Ir dabar, aš pakartoju, yra sutartasai laikas suderinti visą, ką karas laimėjo taikai, ir Amerika, aktualiai ir potencialiai, tvirčiausioji pasaulyje valstybė, yra paskirtoji tam darbui tauta.

Kokiais praktiniais budais galima siekti to tikslo?

Nėra abejonės, kad rinktinas prityrimas, genijaus žmonių paverstas į akciją ir nusistatymą, atras naujus budus. Bet čia yra galimojo veikimo keliai, apie kuriuos daugelis mąsto, bet jų delei maža kas dirba.

Pirmučiausia—reikia sudaryti naujas įstatymas, ne vien pamatais vyrų sutarties, daromos vienos kurios valstybės su kita. Tai yra kertinis viso dalyko akmuo.

Įstatymas yra rinkinys sutarčių, remiamų tam tikros jėgos, kad apsaugojus giminės ar valstybės narius nuo žmogžudybės, nuo plėšimų, nuo neteisybės.

Primityvēs gadynēs gyvenime žmonēs, gal buti, nužudydavo ką tik panorēdavo, pasiimdavo ko tik užsigeisdavo. Bet žmonēs, tokiu planu gyvendami, negalējo progresuoti, negalējo taikiai sugyventi. Individumas, turįs tokias mušeikos ypatybes, kaip, leiskime sau, turi žinomasai Jack Dempsey, visados galēdavo savo atsiekti. Senai, labai senai žmonēs susiburē ir sudarē pirmaprades žmonių lošimo taisykles. Sakysime, akmeninį peilį, kurį pats nusikalei, galējai sau jį ir turēti. Niekas neturējo teisēs jo pasisavinti, jei bent atlygindamas pačiam kita kokia vertybe; niekas neturējo teisēs nužudyti tave be tam tikros aiškiai pateisinančios priežasties. Ir toliau buvo susitarta, kad kiekvienas, kas peržengia tokį įstatymą, turi buti visų kitų rinktine akcija nubaustas. Pavyzdžiui, nēra tokio žmogaus, kurs galētų Jack Dempsey'į išvyti iš giminēs; bet du ar trys vyrai, tuo labiau visa giminē, galētų tai padaryti. Tai buvo pradžia įstatymų ir tvarkos—susitarimas delei sugyvenimo ir delei bausmēs visiems, kas tokį susitarimą peržengia. Senas ir išmintingas David Lubin'as sakydavo, jog tai buvusi taip pat ir moralybēs pradžia. Ir ištikrųjų, jei primityvis žmogus ir turējo savyje kiek įgimtos malonumo ir nuosavybēs teisių nuovokos, tai toki nuovoka niekados neišsireikšdavo veikmēje pirma, ne kaip žmonēs sutarē laikytis tokio įstatymo ir jēga remti jo vykinimą.

Beveik kiekvienas mąstąs žmogus ne kartą stebisi, delko labai negera yra užmušti savo krašto pilietį taikos metu, ir labai gera yra užmušti kito krašto pilietį karo metu; delko melagystē ir šmeižtas yra labai peiktina, jei apmeluoji ir šmeiži savo krašto pilietį, ir labai girtina, jei apmeluoji ir šmeiži savo valstybēs priešą. Aš jau išaiškinau priežastį. Kaip tik žmonēs susiburē į giminių grupes ir į valstybes, jie pradējo skaityti tas grupes ir valstybes individumais, gyvomis esybēmis. Ir tarp dviejų tokių esybių nēra

bendro įstatymo. Jos niekados nesusiburdavo kruvon, kad surašius sugyvenimo taisykles, kad susitarus del bausmēs tokiems, kas peržengs moralybēs kodeksą. Todel tad ir nebuvo tarpuvalstybinēs moralybēs. Jei taikos metu viena valstybē neužmuša kitos valstybēs piliečių, neužgriebia jų turto, tai tik delto, kad bijosi nemalonių pasekmių, kurios turētų iš to iškilti. Ir čia matome tokią pat pirmapradę visuomenę, koki buvo prieš tą laiką, kada žmonēs pradējo skelbti savo įstatymus ir organizuoti savo policijos jēgą. Jei primityvis žmogus pagerbdavo savo kaimyno nuosavybę, tai tik delto, kad nenorēdavo del jos muštіes. Muštynių procesas nebuvo malonus, o gal ir pats muštynių tikslas nebuvo tiek vertas, kad del jo muštіes. Bet kada geismas tokios nuosavybēs iškildavo augščiau už baimę, ar kada jo kraujas budavo įkaitęs, tad jis imdavo nuosavybę, ar nužudydavo jos savininką,—ir po to, geriausiame atsitikime, jame gal likdavo neaiški nuovoka, jog negerai pasielgęs.

Bet pagaliaus, kuomet tautų įstatymai taip jau gerai įsigyveno, kad žudymas, plēšimas, užpuolimas nebebuvo paprasti, tankiai pasikartoją nusikaltimai, apsireiškē toki žmonių santykių padētis, kad moralybēs rezervuaras, rodos, persipildē ir vertēsi per užtvaras, skiriančias vieną tautą nuo kitos. Diplomatai ir kitokie soverenių valstybių atstovai ir toliau melavo, prigaudinējo, kasdien karo ar taikos metu atlikdavo tokius žygius, už kuriuos šiaip pilietis, nusikaltęs savo šalyje prieš savo šalies pilietį, butų baudžiamas kalējimu, sunkiais darbais, ištrēmimu. Ir tokie valstybių atstovai teisinosi patys prieš save ir prieš savo draugus piliečius, sakydami, kad visa tai jų daroma už savo vēliavą, už savo **Patrie**, už savo **Fatherlandą.** Tikslas pateisindavo visus budus. Bet viešoji opinija kaslink kaikurių tokių metodų augo taip smarkiai, kad tie ponai pagaliaus buvo priversti griebties hypokrizijos, veidmainybēs. Kadangi viena

valstybē savo santykiuose su kita valstybe nepripažysta jokių moralybēs dēsnių, tad vartojama laikinam santykių nustatymui sutartys. Prisilaikai tokios sutarties, nes nebutų naudinga ją sulaužyti. Jei sutartis lieka nebenaudinga vienai kuriai pusei—na, karaliai budavo sudrasko sutartis ir nematydavo jokio reikalo aiškinties ar atsiprašyti. Vokietija, peržengdama vieną svarbiausių savo sutarčių ir įžengdama Belgijon, neperžengē moralybēs įstatymo, bet sulaužē tiktai sutartį. Nemanyk, kad Santarvēs cynikai diplomatai savo širdyse kaltino už tai Vokietiją. Bet žmonēs ją kaltino. Visame pasaulyje šiaip žmonių širdyse kilo didelis pasipiktinimas del tokio Vokietijos pasielgimo; jei šiaip žmogus butų pasielgęs šitokiu budu, tai jis butų išmestas iš žmonių draugijos; bet delko ne tauta ar valstybē? Vienintēlis faktas, kurio negalējo išaiškinti Vokiečių propaganda, buvo įsiveržimas Belgijon; gal tai ir yra dvasinē priežastis, del kurios Vokietija pralaimējo karą.

Taigi jau turime moralį pamatą įstatymui tarpe valstybių; tuo tarpu, dabar, tai yra jēga, ne galybē, nes nēra tinkamo aparato, kurs padarytų ją naudingą. Tai yra kaip ir potencialē nesunaudojamoji elektrybē kalnų upēje. Šitoki jēga nebus naudinga, nesuks pramonēs ratų, nevarys gelžkelių, nešvies miestų, iki jos neužkinkysi tiems darbams, iki nesudarysi reikalingos tokiam tikslui mašinerijos.

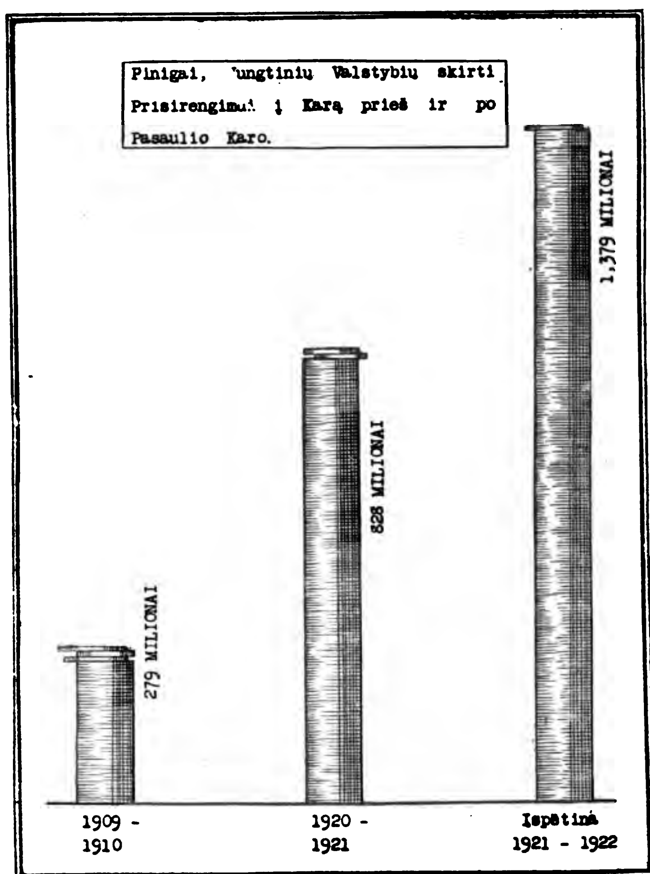
Negalima kirsti karo šaknų pirm, ne kaip bus suorganizuota pasaulyje penkiosdešimts ar šešiosdešimts soverenių valstybių ir savyvaldybēs kolonijų maždaug taip, kaip yra organizuojami paskiri žmonēs į giminę, tautą ar valstybę. Aiškiais žmonių kalbos žodžiais sakant, jos turi sueiti kruvon, susiburti, priimti įstatymus, susitarti ir uždrausti žudymą ir plēšimą, paskelbti jų kolektivēs jēgos bausmę, paremtą jų jēga, visiems ir kiekvienam, kas tik peržengs tokius įstatymus.

Bausmē neprivalo buti visiškai ir vien tiktai fizinēs jēgos pobudžio. Diskusijos, buvusios pirm Tautų Lygai atsirasiant, bent teoretiniai parodē, kad bendras ekonominis boikotas gali buti taip pat pasekmingas, kaip ir karas. Šitai seka žmonių draugijos progreso taisyklę. Buvo gadynē, kuomet įstatymas žinojo tiktai vieną rušį bausmēs už nusikaltimą—tai buvo fizinē bausmē. Nusikaltēlis budavo nužudomas, nuplakamas ar apkapojamas. Aštuonioliktame amžiuje Anglijoje žmogus budavo kariamas už pavogimą šešių šilingų. Mes jau panaikinome plakimą ir sąnarių apkapojimą, panaikinome ir korimą, kuriuo baudžiama tiktai už didžiausius nusikaltimus. Įvedēme kalinimą ir piniginę bausmę. Tik pasvarstyk ir matysi, kad uždarymas žmogaus kalējiman yra ekonominē bausmē, kad piniginē bausmē ir gi yra grynai ekonominē bausmē.

Pakartoju, kad ši knyga nēra atsišaukimas už ar prieš įgyvendinimą Tautų Lygos. Pavadinkite tokią organizaciją, kaip tinka, Tautų Lyga, ar Tautų Sąjunga, ar Hagos Tribunalas, „turįs dantis"—vadinkite kaip norite, tik organizuokite. Tai yra vaistas nuo ligos, vadinamos karas. Bet belaukdami, iki ši neišvengiamoji organizacija susidarys ir ims veikti, jau dabar galima panaudoti keletą priemonių skausmui sumažinti.

Tarp jų, visųsvarbiausi priemonē yra nusiginklavimas—tai yra svarbus, spaudžiąs šio momento klausimas. Agitaciją už nusiginklavimą remia svarbųs ekonominio pobudžio motivai. Europa negali atsigauti, eidama senuoju ginklavimos rungtynių keliu. Ji parpuls, slēgiama dvigubai sunkios naštos. Pasaulis yra taip bendrai sujungtas, kad, Europoje užsiliepsnojus anarkijai, Amerika ir gi turētų baisiai nukentēti, nežiurint to, kad ji kruvoje vis laikytųsi. Sutarimas aprubežiuoti armijas ir laivynus iki tam laips-

niui, nuo kurio jau nebegalima jų naudoti užpuolimų tikslais, gali įvykti. Nēra dar formalių įstatymų tarpe valstybių, tas tiesa; bet yra moralē demokratybių opinija, užtektinai, gal buti, galinga užtikrinimui, kad greituoju sudarytoji sutartis galēs sekmingai veikti, iki atsiras kas geresnio. Visa tai negali įvykti be Jungtinių Valstybių pritarimo, be jų vadovavimo. Čia yra tiek pat ekonominēs ir industrialēs jēgos laivynams ir armijai gaminti, kiek jos turi by kurios trys Europos valstybēs; čia yra daugiau gyven-

tojų kariuotei, ne kaip turi by kuri dvi Vakarų Europos valstybi. Jei Amerika bus apsiginklavusi nuo kulnų iki pakaušiui, tai ir kitos valstybēs kadir del pačios tik baimēs turēs ją sekti.

Toksai dalinas nusiginklavimas bus ne vien tiktai laikinas palengvinimas; jis bus taip gi lig koks vaistas. Koks nebutų bruzdējimas, kurs verčia tautą teigiamai mąstyti apie taiką; kas tai nebutų, kas verčia eiti į bendrą darbą vietoj į rungtynes,—visa tai veda prie galutino ir visiško susipratimo. Pagaliaus, visa tai sulaikys psikologinį palinkimą prie karo. kurs eina drauge su apsiginklavimo tobulinimu.

Jei aš kur nors esu išsireiškęs, kad žodis „militarininkas" yra lygus žodžiams „profesinis kareivis", tai padariau skriaudą kariškių luomui. Nelabai senai du labiausiai pasižymējusiu kariškiu, Bliss'as ir Pershing'as, kuoaiškiausiai išsireiškē už nusiginklavimo programą. Jie daleidžia, kad tai nebus lengva atsiekti; ir ištikrųjų tai nebus lengva. Juk negalima įvykinti tokio dalyko vien su Kongreso rezoliucija ar šiaip sau plunksnos pabraukimu. Per daug jau yra pasaulyje garsių ponų, visose valstybēse, kurie turi sau naudos iš apsiginklavimo. Bet visvien tai yra pirmas reikalingas žingsnis.

Toliaus, pirma, ne kaip mes turēsime kokią lygą, sąjungą ar nuoseklų Augštąjį Tautų Teismą, galima prisižiurēti ekonominēms karo priežastims.

„Finansinis imperializmas", sukēlęs Didįjį Karą, turējo tris grynai komercinius siekinius—prekyba, žalioji medžiaga, kapitalo eksportas. Kova del prekybos—už pelningas užsienių rinkas—daugelio ekonomininkų nuomone, yra mažiausiai iš visų trijų pavojinga. Nors ji ir yra nesusipratimų priežastis, tačiau ji turi taip pat ir palinkimą prie taikos. Dvi valstybi, pradējusi prekybą, viena su kita, seka asmeninę pažintį ir interesų bendrumą. Mes matēme tai Didžio-

jo Karo pradžioje, kuomet daugelis Amerikiečių, suinteresuotų eksporto prekyboje, atvirai stojo su Vokietija ar su Anglija, nesa jie turējo prekybos ryšių ir asmeninių pažinčių Vokietijoje ar Anglijoje. Pavojingiausis veiksnis valstybēs prekyboje yra tarifai. Aš neišsireiškiu nei prieš, nei už tarifus. Bet jie gali buti taip nustatyti, kad gali duoti nelygios galimybēs, gali neteisingai veikti sulig vienos kurios valstybēs. Tarifas jau nēra grynai vidujinis dalykas. Skelbiant tarifą, nebegalima atsižvelgti vien tiktai į tą naudą, koki bus iš jo tuojaus, dabar; reikia žiurēti į jį gerų ir teisingų tarptautinių santykių šviesoje.

Tulos tarptautinēs sutartys, paliečiančios išdalinimą žaliosios medžiagos, atrodo butinos pastoviai taikai. Jei kuri didžiųjų valstybių šiais metais sulaikytų, pavyzdžiui, linus, tai didžioji Belgijos linų pramonē butų iširusi,—nesa Belgija labai nedaug teaugina linų. Italija turi labiausiai prityrusius ir inteligentinius darbininkus ir kitokias galimybes; bet ji neturi anglių ir neturi geležies rudos. Neduokite Italijai anglių ir geležies, ir Po apielinkių pramonę ištiks nelaimē. Joki valstybē, ar valstybių grupē nebeprivalo daugiau monopolizuoti įvežamosios žaliosios medžiagos.

Pagaliaus: pelningas kapitalo eksportas buvo, gal buti, vyriausias finansinio imperializmo siekinys ir pertai—viena vyriausiųjų buvusiojo karo priežasčių. Ir prie įtemptos kovos namie, kapitalas gali duoti tiktai tris, ar keturis, ar penkis nuošimčius pelno. Bet įdēk jį į naują, neišaikvotą dar šalį, jis gali taip pat nešti pelną. Tik jis negrąžins didelių savo nuošimčių, jei ir kitų šalių kapitalistai, pamatę pelno galimybēs, ateis į tą pačią šalį ir stos į konkurenciją. Tarptautinių eksporto prekybos firmų, atstovaujančių savųjų valstybių kapitalo perviršį, siekia prie to, kad palaikius savo „įtakos sferą" išskirtinai sau. Tai ir

buvo vyriausis komercinis milžiniškų apsiginklavimų ir kardų žvangėjimo siekinys, kuomet diplomatija galvatrukčiais nugarmėjo į karo sukurį. Prieš Didįjį Karą tasai procesas ėjo labai pavojingu kreivu keliu Kinuose. Čia jauteisi esąs Britų „įtakos sferoje"; bendrai imant, ne-Britų kapitalas nebuvo pageidaujamas, negalėjo atsiremti. Kitur buvo Vokiečių įtaka; kitur—Francų. Ir valstybės ėjo lenktynių, kad praplėtus savo įtaką vis gilyn ir gilyn į Kinus—visai, žinoma, neatsižvelgdamos į krašto gyventojų jausmus.

Taikos pastovumui reikalingas yra, taip sakant, tarptautinimas eksporto kapitalo. Tai gali įvykti ačiu tautų sąjungai; arba gali įvykti pirm, ne kaip toki sąjunga liks veikli, ačiu didžiųjų prekybos firmų veikmei. Didesnė bankininkų dalis nori taikos; karas yra perdaug trukšmingas, apsiginklavimas yra perdaug brangus. Bet strateginėje pasaulio kontrolėje finansiniai interesai pirm karo buvo tai labai drąsios kaninių ir militarių prietikių jėškotojų išrangos. Bankų biznis ir gi pateko į tą pat ratą. Dabar jau yra žymių, kad blaiva kriptis ateina ir į jų biznį. „Kinijos Konsorciumas" yra tai daugelio tautų kapitalo sąjunga, einanti su investmentais Kinijon. Gal tai yra atdara kritikai vienu ar kitu žvilgsniu, bet duokime kreditą, kur kredito užsitarnaujama. Toksai susitarimas linksta prie to, kad bus prašalintos „įtakos sferos", o su tuo nebesimatys reikalo ginkluoties ir buti prisirengusiais į karą, kad apsaugojus eksporto kapitalą. Šitai ruošia kelią tarptautiniams pasaulio kapitalams ateityje.

Ant galo, Amerika turi galimybės panaikinti slaptąją diplomatiją, kuri, kaip visi sutinka, veda prie karo. Amerikoje nėra reikalinga slaptoji diplomatija, nesa visos jos sutartys turi buti perkratytos ir užgirtos Senato ir paskelbtos visuomenei. Laimei, dabar jau einama prie to, kad vengti slaptybės vals-

tybinių susitarimų klausimuose,—kas praeityje sukeldavo nesusipratimus. Ištikrųjų, prieš Didįjį Karą monarkai beveik neturėjo tiek jėgos, iš kurios nebuvo atsakomi, kaip diplomatai; bet jų rankose buvo geriausis ginklas,—tai slėpimas nuo krašto gyventojų visokių sutarčių. Tos jau persikeičia. Didžioji Britanija, kitąkart toki pat nusikaltėlė, kaip ir visi kiti, nesenai pareiškė Tautų Lygoje ir pridavė jai dvidešimts vieną savo sutartį, kokias ji yra padariusi po karo; ji taip gi savo valstybės garbės žodžiu pareiškė nieko nebeslepianti. Net pirm, ne kaip Amerika įžengs į kokią nors tautų sąjungą, ji turi jau jėgos panaikinti daug slaptosios diplomatijos. Reikia tiktai paskelbti, kad joki sutartis, nepaskelbta pasauliui, nebus pripažystama.

Ir dar—gryžtant prie paties klausimo branduolio —mes, pasaulio piliečiai, nematome, kad organizacijos įstatymų tarpe valstybių savaime užtenka taikai užlaikyti; taip pat kaip ir vidujiniame pasaulio valstybių gyvenime neužtenka vienų tiktai įstatymų nusikaltimams išvengti ir tvarkai užlaikyti. Gal pasitaikys kokį rytmetį pamatyti gražų automobilių, neuždarytą ir nedabojamą, kurį norėtum turėti. Delko gi neįšoki į jį ir nevažiuoji sau sveikas? Pirma, delto, kad bijai nemalonių įstatymo pasekmių. Policija vysis sveikąjį, gal buti ir suims, pagaliaus pasodins į kalėjimą. Bet ar tik ta viena ir tēra priežastis? Ne. Sveikąjį sulaiko instinktas, kurį įdiegė į sveikojo mažutę krutinę motina; tas instinktas sutvirtėjo ačiu apsišvietimui,—tai yra jausmas, kad vogti yra negera. Kad užlaikius draugiją tvarkoje ir kruvoje, mums reikia abiejų tų jėgų, išorinės ir vidujinės.

Taip vyksta tasai tvarkos ir moralybės klausimas ir tarpe valstybių. Mums reikia įstatymų; mums taip pat reikia ir asmeninės etikos—tarptautinės mo-

ralybēs. Jēga tos šviesos, kokią mes turime—su pagalba bažnyčių, mokyklų, visokių draugijų dvasios ir proto tikslams—turime auklēti ir stiprinti žmonēse tikējimą į tai, kad valstybē, ir tavoji valstybē, **gali** pasielgti neteisingai, kad tarpe valstybių ir gi turi buti toks dalykas, kaip **„gyvenk pats ir leisk kitam gyventi"**, kad visa žmonija yra didesnē ir svarbesnē už kokią nors tautą.

Šitai nereiškia, kad naikinama yra patriotizmo sentimentas. Yra dvi to prakilnaus ir seno jausmo nuovoki. Viena nurodo į Vokietijos minties padētį 1914 metuose—valstybē del valstybēs, tavo ranka visados ant tavo kardo apgynimui jos garbēs ir jos interesų, nors ačiu tam kiekvienas asmuo valstybēje turētų likti nelaimingas. Antroji žiuri į valstybę, kaipo į įrankį didesnei didžiausiam galimai žmonių skaičiui laimei atsiekti. Tas, kas seka šitokią nuovoką, gērisi ir didžiuojasi ne savo tautos kariniais laimējimais, bet jos laimējimais taikoje, tvarkoje, bendroje jos gyventojų gerovēje, dailēje, moksle, industrijoje. Ansai yra senovēs patriotizmas, dvidešimtojo amžiaus sulaukus užaugęs į didelį pasaulio pavojų; antrasai gi yra ateities patriotizmas.

Ir vēl leiskite man padaryti žmogišką prilyginimą. Visais laikais poetai dainuodavo apie savo tautą, kaipo apie Motiną, gi apie jos piliečius—kaipo apie jos sunus ir dukteris. Taigi pasiaiškink sau savo meilę motinos dviem budais, kurių dviejų vienas yra sveikas, o antras—truputi pabludęs. Gali ramiai dirbti tuo tikslu, kad tavo motina butų laiminga, turētų pastogę, butų gerai pavalgiusi. Šis pavyzdis, man matos, išreiškia visą musų atsinešimą į musų motinas. Bet,—juk gali trankytis su revolveriu kišeniuje, visados pasirengęs muštis su by kuo, kas tik drystų pasakyti, kad ji nēra visųgeriausioji motina, arba gali daboti progą, kad išplēšus kokią krautuvę ir pa-

vogus jai kailinius, kurių ji gal nori. Taip, man matos, laukinis žmogus išreikšdavo savo meilę motinai toje gadynēje, kuomet dar nebuvo įstatymų. Šioje gi gadynēje mes vis mažiau tegalime pakęsti tokį sunaus meilēs išreiškimą.

XIV.

GUNDYTOJAS.

Dabar, Amerika, aš nunešiu tave ant vieno labai augšto kalno; ir aš parodysiu tau visas pasaulio karalijas ir jų garbę.

Ir kokią galimybę Amerika turi šiais 1921 metais! Štai, ji yra vidury Kontinento, didelė ir turtinga, kaip visa Vakarų Europa. Ji beveik nėra paliesta karo, gi tuo tarpu kitos valstybės, buvusios galingos pirm kelių metų, dabar kovoja su anarkija ir bankrutu. Valstybių galybė teko dabar Amerikai.

Britų laivynas praeityje valdė juras. Dabar tą valdymą gali paimti į savo rankas Amerika. Laivai yra daromi iš plieno; didi plieną gaminanti valstybė gali buti, jei tik nori, didi jurų valstybė. Gi plieną padaro geležis ir anglis. Britanijos anglių turtas jau mąžta, gi Amerika tik pradėjo savo turtą; Britanija kovoja, kad galėjus įsigabenti geležies iš svetur, gi Amerika turi jos daugiau, ne kaip jai reikia. Ir taip gudrųs yra Amerikiečiai masinėje gamyboje, kad jie gamina plieno, žmogui ir krosniui, daugiau, ne kaip by kuri kita tauta pasaulyje. Didžioji Britanija laikė savo laivyną tvirtesniu už laivynus by kurių dviejų valstybių, kruvon sudėjus, gi Amerika, mažiau dėdama pastangų, gali turēti laivyną, kurs butų tvirtesnis už visų kitų valstybių laivynus, kruvon sudėjus.

Gi pagalvok dar apie Amerikos karinę galybę! Ji galėtų, jei panorėtų, pašaukti tarnybon tiek pat ka-

reivių, kiek galėtų pašaukti jų Francija, Vokietija ir Belgija, kruvon sudėjus. Ir kokie kareiviai! Šale Amerikos parinktųjų divizijų, jų draugai Europos karo laukuose atrodytų nykštukais. Amerika ir kariauti jau išmoko; Amerikos armija yra tobula. Šiuo laiku Amerika turi daugiau amunicijos, sudėtos sandėliuose, taukais nuo rudijimo apteptos, už by kokią valstybę pasaulyje. Ji turi pagamintosios jau amunicijai dirbti medžiagos daugiau, ne kaip by koki dvi valstybi pasaulyje. Gi užpakalyje to viso, Amerika turi savo genijų, kurie jau devynioliktame šimtmetyje davē pasauliui daug įvairių išradimų industrijos srityje. Amerika geriausiai už visus žinos, kaip buti pryšaky, naujam karui atējus. Ar ne ji išrado Lewisite gazą? Ar ne ji parodē, kaip aeroplanų enžinas, ikišiol sunkiai dirbtas rankomis, galima nulieti mašininiu procesu taip pat, kaip ir Fordo automobiliai?

Į pietus nuo Amerikos sienos, linkui susmaugos, yra dideli plotai neužgyventos žemēs, neišnaudoti kraštai, taip dideli ir taip turtingi, kaip ir pačios Jungtinēs Valstybēs. Ten reikia kapitalo; Amerika vis greičiau ir greičiau eksportuoja savo kapitalą. Ten yra pilna pelno visiems Amerikiečiams—jei tik jie mokēs tą naują lauką išskirtinai sau užlaikyti. Amerikos diplomatija, jei tik ji bus stipriai paremta milžiniškos karinēs jēgos, kuri yra ir gali buti, galēs tuos kraštus išskirtinai sau užlaikyti. Ir tada, kurią nors dieną, Amerikai laikant savo finansinēje saujoje Meksiką, Guatemalą ir kitus kraštus, gali iškilti—incidentas. Gali susidaryti tokia padētis, kad reiks eiti ir paimti tas šalis—tai bus budas apgynimo Amerikiečių ir Amerikos kapitalo užsieniuose. Delko ne? Ar gi Jungtinių Valstybių civilizacija nēra geresnē už Meksikos ir Guatemalos civilizaciją? Ar tų šalių gyventojai negalēs buti geresni ir kiltesni, jei Jungtinēs Valstybēs paims ant savęs visas jų atsakomybes ir padarys juos Amerikiečiais?

Kanada yra į žiemius; labai turtinga, mažiau išnaudota už Jungtinių Valstybių plotus; joje gyvenantie žmonēs vartoja tą pačią kalbą, turi beveik tokius pat papročius. Amerikai susiruošus viešpataujantį laivyną, Britų Imperija gali išeiti karan; ir gal pati Kanada panorēs sueiti su Jungtinēmis Valstybēmis talkon prieš Britaniją, ar tai kaipo Konfederacijos narys, ar kaipo artimas talkininkas. Į Vakarus yra Ramusis Vandenynas; turint viešpataujantį laivyną, visą Ramųjį Vandenyną galima padaryti Amerikos ežeru.

Koki tai butų tautinē didybē, koki butų garbē! **„Viešpatija nuo palmų ir eglių"**—Jungtinēms Valstybēms priklausytų plotai žemēs nuo žiemių tundrų iki tropikų kraštų. Joki imperija, nei Romos Imperija antrąjame šimtmetyje, nei Spanija šešioliktąjame, nei Didžioji Britanija devynioliktąjame nevaldē tokių plotų, neviešpatavo taip tvirtai ant viso savo kontinento. Bet Amerika viešpataus. Senoji Pilypo laikų Spanija Viduržemių juras vadindavo **„Mare Nostrum"** (Musų Jura), mažiukēs Viduržemių Juros! Amerikos jura bus Ramusis Vandenynas, didžiausis iš visų vandenynų! Su kokiu širdies plakimu mokinys 1950 metuose saliutuos savo krašto vēliavą, symbolą tokios galybēs ir garbēs, kokios dar nebuvo nuo to laiko, kaip prasidējo žmonijos istorija!...

Taip pat ir Vokietija buvo nuvesta ant labai augšto kalno. Vokietija klausē saldžių gundytojo žodžių ir pasirinko sau pasaulio karalijas. Ir Vokietija 1921 metuose...

Ak, bet juk gundytojas niekados neleidžia skaityti iki skirsnio galui. Jis niekados neparodo viso paveikslo. Užu tų stebētinai gražių vaidmenų, plaukiojančių rausvame uke, slepiasi mirtis... vargas... badas... nusiminimas... civilizacijos griuvēsiai ir pelenai. Jisai to viso neparodo. Jis žino, kad jis kariauja prieš amžinybēs siekinius.

GALAS.

Į Tėvynės Mylėtojų Draugijos Narius.

Musų Draugija įžengia į naują gyvenimo fazę: atgimus musų Tautai, susikurus Lietuvos Respublikai, ir išeivių gyvenimo siekiniai atsimainė, jų organizacijų darbuotė nuo dabar turės eiti kitokia kriptim.

Tėvynės Mylėtojų Draugijos istorija turi gražių didelio ir tikslingo veiklumo lapų. Spaudos uždraudimo gadynėje, musų raštijai tik pradėjus augti užsieniuose, Tėvynės Mylėtojų Draugija, kiek galėdama ir kaip mokėdama, tarnavo Lietuvai. Visųdidžiausio veiklumo ji apreiškė, leisdama Dr. Vinco Kudirkos Raštus. Kas senesniųjų narių nepamena to didelio subruzdimo tuo metu ir kas nesidžiaugė dailiu leidiniu, kurin surinkta visi musų neužmirštino Kudirkos raštai?

Po Kudirkos Raštų Draugijoje apsireiškė lig ir pailsimas. Tuo tarpu užėjo ir karas. Su juo iškilo toki daugybė darbo ir tiek naujų klausimų sąryšyje su Lietuva ir jos ateitim, kad netik musų Draugijoje, bet ir kitose išeivijos organizacijose, savi reikalai lig ir šalin nustumta, atiduodant darbuotojų jėgas kitokiems darbams.

Dabar gi, Lietuvai iškovojus nepriklausomybę, sustojus ant naujojo gyvenimo kelio, Amerikos lietuviams teks dar per ilgą metų eilę nenuilstančiai

dirbti, tik jau kitokiu, daug nuoseklesniu, išanksto planuotu budu. Lietuva tikisi ir tikēsis iš Amerikos Lietuvių paramos įvairiose jos gyvenimo srityse. Tēvynēs Mylētojų Draugijai teks ir toliau trustis kulturos ir švietimo dirvoje.

Nuo šio laiko Tēvynēs Mylētojų Draugija, prisitaikydama prie naujų Lietuvos gyvenimo sąlygų, turēs ir savo darbuotēs programan inešti reformų. Nebeužteks nutarimo leisti knygas, bet reiks apgalvoto ir nuoseklaus plano. Nebeužteks teikti knygas tik Amerikiečiams, priklausantiems prie T. M. Draugijos, bet reiks savo leidiniais dalinties ir su Lietuva. Gal nebeužteks vien tik knygas leisti, gal reiks pasirupinti ir kitais musų kulturos ir švietimo reikalais. Tarp tokių naujų reikalų reiktų suminēti kadir šitokie: **surengimas Lietuvos Dailēs Parodos Amerikoje,** kaip ji buvo surengta Klaipēdoje (1920) ir Londone (1921); **įsteigimas prie Tēvynēs Mylētojų Draugijos Fondo Moksleiviams šelpti,** iš kurio butų teikiamos stipendijos Amerikos ir Lietuvos studentams; **leidimas mēnesinio iliustruoto žurnalo,** pašvęsto švietimo ir kulturos reikalams. Žinoma, tie klausimai yra ateities klausimais, juos T. M. Draugijos Seimai tegalēs rišti.

Šią knygą, **„Kitas Karas"**, leisdama, Tēvynēs Mylētojų Draugijos Centro Valdyba norējo pranešti savo nariams (Amerikos lietuviams) apie grąsanti žmonijai naują pavojų, nors dar ir nuo buvusiojo karo žaizdų labai negreit tepasveiksime. Rupējo taip gi ir platesnis išaiškinimas kardinalių priežasčių, kurios tiesia kelią karui. Jo žaizdos yra dar taip gyvos, kad kalbēti apie jų prežastį dar nēra per vēlu, ypač jau ir del to, kad jo pasekmes turēsime nešti per visą musų amžių, gal dal ir savo vaikams jų paliksime! Tai bene bus vienintēlis stambesnis veikalas tuo klausimu musų literaturoje, jei neskaityti nedidelēs bro-

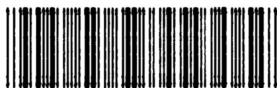
šiuros, išleistos karo pradžioje **„Didžiausioji Pasaulio Karė"**.

Dabar, pasitinkant 25-tus Tėvynės Mylėtojų Draugijos gyvenimo metus, taip vadinamąjį Sidabrinį Jubilėjų, ruošiamas yra didelis ir bene svarbiausis iš visų musų leidinių—H. G. Wells'o veikalas **„Istorijos Braižinys"** („The Outline of History"). Šis veikalas yra 2-juose tomuose, apie 1.400 puslapių, su 200 paveikslų. Išėjus jam iš spaudos, viso beveik pasaulio kritika atžymėjo jį, kaipo raštą, tiesiantį naują istorijos literaturos gadynę. Tuose dviejuose tomuose sutalpinta yra—trumpai, aiškiai,—viso pasaulio istorija, nuo pat gyvybės atsiradimo ant žemės, iki šių laikų.

Šitokiam veikalui išleisti reikia daug jėgų ir darbo,—todel Tėvynės Mylėtojų Draugija kviečia visus Draugijos narius subrusti į darbą: tegul kiekvienas narys šiais ir sekančiais metais prirašo prie Draugijos naujus narius, tegul daugina jos iždą, kad butų galima šį naują veikalą kuogreičiausiai išleisti!

„Istorijos Braižinys" bus svarbus ir brangus veikalas netik šiaip pasiskaitymui ir apsipažinimui su vyriausiais pasaulio istorjos įvykiais, bet juo naudosis ir mokslus einančioji jaunuomenė Lietuvoje. Kitaip sakant, Tėvynės Mylėtojų Draugija, leisdama tą veikalą, jau atliks didelį darbą ir Lietuvai.

Todel, gerb. T. M. D-jos Nariai, pakilkite, kai vienas, suremkite pečiais ir stokite į darbą!

89092567510
b89092567510a

89092567510
B89092567510A